

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

др Зоран А. Ристић ■ др Милутин Ковачевић

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ЛОВНЕ ДИВЉАЧИ

Нови Сад, 2023.

Универзитет у Новом Саду | Природно-математички факултет
ДЕПАРТМАН ЗА ГЕОГРАФИЈУ, ТУРИЗАМ И ХОТЕЛИЈЕРСТВО

др Зоран А. Ристић ■ др Милутин Ковачевић

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА ЛОВНЕ ДИВЉАЧИ

ИСБН 978-86-7031-654-6

Главни и одговорни уредник (ПМФ)

Проф. др Милица Павков-Хрвојевић, декан

Главни и одговорни уредник (ДГТХ)

Проф. др Лазар Лазић

Уредништво

Проф. др Александра Драгин

Проф. др Милена Недељковић

Проф. др Млађен Јовановић

Рецензенти

др Владимир Марковић, редовни професор, Природно-математички факултет у Новом Саду

др Владимир Баровић, редовни професор, Филозофски факултет у Новом Саду

др Слободан Стојановић, редовни професор, Пољопривредни факултет у Новом Саду

ЛЕКТОР И КОРЕКТОР

Симонида Станковић Карлаш

Издавач

ПМФ, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад

Трг Доситеја Обрадовића 3, тел: 021/450-104

www.dgt.uns.ac.rs

Одлуком број 0602-292/7 Наставно-научног већа ПМФ-а са електронске седнице одржане 20. 07. 2020. године рукопис је прихваћен за штампу као практикум

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад
639.1.02(075.8)(076)

РИСТИЋ, Зоран А., 1956-

Феноменологија ловне дивљачи [Електронски извор] / Зоран А. Ристић, Милутин Ковачевић. - Нови Сад : Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, 2023

Начин приступа (URL): <http://www.dgt.uns.ac.rs/udzbenici/>. - Опис заснован на стању на дан 5.12.2023. - Насл. са насловног екрана. - Библиографија.

ISBN 978-86-7031-654-6

1. Ковачевић, Милутин, 1985- [аутор]

а) Ловна дивљач -- Практикуми

COBISS.SR-ID 132030217

САДРЖАЈ

ИЗВОД ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ	VIII
РЕЧ АУТОРА	IX
ОСНОВИ ЗООЛОШКЕ СИСТЕМАТИКЕ	1
ЛОВНА ТАКСОНОМИЈА	7
Подела дивљачи са научног становишта	7
Подела дивљачи са законског становишта	7
Правилник о проглашавању ловостајем заштићених врста дивљачи	8
ДЛАКАВА ДИВЉАЧ	14
ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЛАКАВЕ ДИВЉАЧИ	15
ЈЕЛЕН (обичан, европски, ритски) <i>Cervus elaphus</i> Linnaeus	20
ЈЕЛЕН ЛОПАТАР <i>Cervus dama</i> Linnaeus	27
МУФЛОН <i>Ovis aries musimon</i> Pall	30
СРНА <i>Capreolus capreolus</i> Linnaeus	35
ДИВОКОЗА <i>Rupicapra rupicapra</i> Linnaeus	40
ДИВЉА СВИЊА <i>Sus scrofa</i> Linnaeus	43
ЗЕЦ (сиви, пољски обични) <i>Lepus europaeus</i> Pallas	48
МРКИ МЕДВЕД <i>Ursus arctos</i> Linnaeus	51
ВУК <i>Canis lupus</i> Linnaeus	54
ШАКАЛ <i>Canis aureus</i> Linnaeus	57

ЛИСИЦА <i>Vulpes vulpes</i> Linnaeus	59
КУНА ЗЛАТИЦА <i>Martes martes</i> Linnaeus	61
КУНА БЕЛИЦА <i>Martes foina</i> Erxleben	63
ВЕЛИКА ЛАСИЦА (хермелин) <i>Mustela erminea</i> Linnaeus	64
ЛАСИЦА <i>Mustela nivalis</i> Linnaeus	66
МРКИ ТВОР <i>Mustela putorius</i> Linnaeus	67
СТЕПСКИ ТВОР <i>Mustela eversmani</i> Linnaeus	68
ДИВЉА МАЧКА <i>Felis silvestris</i>	69
РИС (шумски-обични-евроазијски) <i>Lynx lynx</i> Linnaeus	71
ВЕВЕРИЦА <i>Sciurus vulgaris</i> Linnaeus	73
ЈАЗАВАЦ <i>Meles meles</i> Linnaeus	75
ВИДРА <i>Lutra lutra</i> Linnaeus	77
ПЕРНАТА ДИВЉАЧ	79
ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПЕРНАТЕ ДИВЉАЧИ	80
РОД <i>Phasianus</i> – ФАЗАНИ	82
Обичан (прави) фазан <i>Phasianus colchicus colchicus</i> Linnaeus	82
Ловни фазан <i>Phasianus</i> spp.	83
Монголски фазан (монголски прави гривнаш) <i>Phasianus colchicus mongolicus</i>	84
Фазан огрличар (кинески прави гривнаш) <i>Phasianus colchicus torquatus</i>	85
Обичан шарени фазан (бљештави прави фазан) <i>Phasianus colchicus colchicus versicolor</i>	86
Зелени прави фазан (црни фазан) <i>Phasianus colchicus colchicus</i> var. <i>Tenebrosus</i>	86

ПОЉСКА ЈАРЕБИЦА (трчка) <i>Perdix perdix</i> Linnaeus.	87
ЈАРЕБИЦА КАМЕЊАРКА (гривна) <i>Alectoris graeca</i> M.	89
ПРЕПЕЛИЦА <i>Coturnix coturnix</i> Linnaeus.	91
РОД <i>Tetrao</i> – ТЕТРЕБОВИ	93
Велики Тетреб (Глухан) <i>Tetrao urogallus</i> Linnaeus	93
Тетреб ружевац <i>Tetrao tetrix</i> Linnaeus.	95
РОД <i>Columba</i> - ГОЛУБОВИ	97
Голуб гривнаш <i>Columba palumbus</i> Linnaeus.	97
Голуб дупљаш <i>Columba oenas</i> Linnaeus	98
Дивљи голуб (пећинар) <i>Columba livia</i> G.	99
РОД <i>Streptopelia</i> – ГРЛИЦЕ	100
Грлица <i>Streptopelia turtur</i> Linnaeus.	100
Гугутка <i>Streptopelia decaocto</i> Linnaeus.	101
РОД <i>Anseriformes</i> – ГУСКЕ	102
Дивља гуска <i>Anser anser</i> Linnaeus	102
Гуска глоговњача <i>Anser fabalis</i> La.	103
Лисаста гуска <i>Anser albifrons</i> Sc.	104
Мала лисаста гуска <i>Anser erythropus</i> L.	105
РОД <i>Anas</i> – ПАТКЕ	106
Патка глувара <i>Anas platyrhynchos</i> Linnaeus	106
Патка кржуља (крџа) <i>Anas crecca</i> Linnaeus	107
Патка ластарка (шиљкан) <i>Anas acuta</i> Linnaeus.	108
Патка звиждара <i>Anas penelope</i> Linnaeus	109
Патка кашикара (пловка) <i>Anas clypeata</i> Linnaeus	110

Патка чегртуша <i>Anas strepera</i> Linnaeus	110
Патка гроголовац (пупчаница) <i>Anas querquedula</i> Linnaeus	111
РОД <i>Ciconia</i> – РОДЕ	112
Бела рода <i>Ciconia ciconia</i> Linnaeus	112
Црна рода <i>Ciconia nigra</i> Linnaeus	113
ВЕЛИКА ДРОПЉА <i>Otis tarda</i> Linnaeus	114
ЖДРАЛ <i>Grus grus</i> Linnaeus	115
ШУМСКА ШЉУКА <i>Scolopax rusticola</i> Linnaeus	116
СВРАКА <i>Pica pica</i> Linnaeus	118
РОД <i>Corvus</i> - ВРАНЕ	119
Гавран <i>Corvus corax</i> Linnaeus	119
Гачац <i>Corvus frugilegus</i> Linnaeus	120
Врана <i>Corvus corone corone</i> Linnaeus	121
Сива врана <i>Corvus corone cornix</i> Linnaeus	122
Чавка <i>Corvus monedula</i> Linnaeus	123
РОД <i>Accipiter</i> - ЈАСТРЕБОВИ	124
Јастреб <i>Accipiter gentilis</i> Linnaeus	124
Кобац <i>Accipiter nisus</i> Linnaeus	125
Краткопрсти кобац <i>Accipiter brevipes</i> Linnaeus	126
РОД <i>Aquila</i> - ОРЛОВИ	128
Сури орао <i>Aquila chrysaetos</i> Linnaeus	128
Крсташ <i>Aquila heliaca</i> Linnaeus	129
Црни орао <i>Aquila clanga</i> Linnaeus	130

Орао кликташ <i>Aquila pomarina</i> Linnaeus	131
Степски орао <i>Aquila rapax</i> Linnaeus	131
РОД <i>Haliaeetus Savigny</i> – БЕЛОРЕПАН И ДРУГИ	
Белорепан <i>Haliaeetus albicilla</i> (Linnaeus,1758).....	132
РОД <i>Buteo</i> - МИШАРИ	
Мишар <i>Buteo buteo</i> Linnaeus	134
Гаћаст мишар <i>Buteo lagopus</i> P.	135
Риђи мишар <i>Buteo rufinus</i> C.....	136
РОД <i>Falco</i> - СОКОЛОВИ	
Сиви соко <i>Falco peregrinus</i> T.....	138
Кршки соко <i>Falco biarmicus</i> T.	139
Соко ластавичар <i>Falco subbuteo</i> L.....	140
Ветрушка <i>Falco tinnunculus</i> L.	141
Белонокта ветрушка <i>Falco naumanni</i> F.	142
Сива ветрушка <i>Falco vespertinus</i> L.....	143
Степски соко <i>Falco cherrug</i> G.....	144
ЛИТЕРАТУРА	146

ИЗВОД ИЗ РЕЦЕНЗИЈЕ

С обзиром да је дивљач есенција и полазна основа целокупне ловне привреде и ловства као научне дисциплине, овај рукопис детаљно обрађује више од две стотине врста длакаве и пернате дивљачи. Посебан акценат је дат на њихово распрострањење, популационе карактеристике, трендове у времену и простору, морфологију, анатомију, екологију, фенологију, миграторни статус, ловни значај, начин ловног газдовања, као и многе друге карактеристике у односу на значај и атрактивност врсте. Аутори по први пут у нашу ловну литературу уводе пречишћену и на савременим достигнућима засновану систематику (класификацију) сисара и птица, тако да исправља низ „грешака“ и недоследности које су се деценијама провлачиле у сличним издањима. На овај начин аутори покушавају да ускладе систематику и терминологију која се користи у области ловства, орнитологије и зоологије.

Посебан значај овог рукописа (можда и најважнији у односу на слична издања) представља чињеница да се у великом броју обрађене дивљачи у основним цртама дају најважнији подаци о њеном распрострањењу и бројности у Србији, као и еколошке и фенолошке карактеристике њихових популација заснованих на резултатима истраживања код нас. Аутори су се трудили да у текстове унесу савремени еколошки дух размишљања и деловања у ловству и опхођења са природом уопште. Значајно је умањен утицај раније доминантне поделе на штетне и корисне представнике живог света у ловишту па и у ловној фауни, па будући корисници овог рукописа могу да стекну рационалнију представу о улози сваке врсте које праве одређене „штете“ ловној привреди. На основу сагледавања предатог рукописа може се рећи да је практикум – „Феноменологија ловне дивљачи“, аутора др Зорана Ристића и др Милутина Ковачевића, у целини позитивно оцењен и да треба да послужи заинтересованима из области ловства, а такође и биолозима, орнитолозима, зоолозима, и свима који воле дивљач, лов и природу.

У Новом Саду, септембар 2023. године

РЕЧ АУТОРА

Лов, а посебно ловни туризам, осамдесетих година прошлог века заузимао је значајно место у ловној привреди код нас. У периоду санкција било је потпуно немогуће бавити се ловним привређивањем због низа околности које су негативно утицале на смањивање фондова дивљачи, а што је имало за последицу директно угрожавање ловног тржишта, па тиме и ловног туризма. Веома брз развој ове делатности од нас тражи много више знања и што ефикасније газдовање крупном и ситном дивљачи у нашим ловиштима, а посебно у газдовању крупном дивљачи у ограђеним ловиштима или узгоју ситне дивљачи на фармама. Због овога је све више потребна квалитетна ловачка литература која би помогла узгајивачима да све препреке и дилеме са којима се сусрећу при гајењу дивљачи што лакше савладају. Потреба за целовитијим сагледавањем појмова из ове области постаје сваким даном све већа и то не само за оне који се овом облашћу баве већ дужи низ година, већ и за све оне који се сваког дана едукују и постају професионалци у области ловства и ловног туризма.

Иако код нас постоји велики број књига са сличном тематиком, дугогодишњи рад аутора, у области ловства, ловног туризма, и уопште ловног привређивања је омогућио да се сагледају и забележе већина оних појава које су неопходне при праћењу и практичном распознавању дивљачи, прво кроз систематику дивљачи, са савременом научном поделом дивљачи, биологијом и екологијом крупне и ситне дивљачи, а све у циљу упознавања природних појава и закона који су повезани са дивљачи и понашањем дивљачи у природи. За поједине врсте описане дивљачи у овој књизи дати су детаљни описи живота те дивљачи у природи, који природни закони их наводе на такво понашање и како ми, који се бавимо узгојем, можемо помоћи дивљачи да се „лакше“ снађу у свом станишту, а да се не угрози њен опстанак. У књизи су обрађене или боље речено, најзначајније врсте са најосновнијим подацима о свакој од њих (распрострањење, биологија и екологија, исхрана, репродукција и др.), тако да будући корисник из ове „мини енциклопедије“ може да дође до најосновнијих података у првом реду за све најважније врсте које се срећу код нас, али и неке врсте које су сродне описаним.

Ово издање је намењено љубитељима природе и дивљачи, која је њен саставни и нераздвајиви део, односно свима онима који се на било који начин баве ловом, или су повезани са ловом, односно ловцима, ловачким удружењима, стручњацима ловства и ловне привреде и свима којима је на било који начин интересантан појам дивљач (орнитолози, зоолози, љубитељима природе и др.). Публиковање досадашњих резултата у различитим зборницима који третирају ову проблематику, као и чланци у ловачким часописима у земљи и иностранству, а односе се на обрађене врсте дивљачи, чине у овој књизи основу, али и различита истраживања из области ловства и заштите ловне фауне. Аутори се надају да ће понуђено штиво бити од користи и стимуланс за све оне који желе да на адекватан начин пренесу до сада постигнуте резултате, али и прошире знањима која су они стекли у директном контакту са дивљачи, односно да вредности овог природног богатства наставе да преносе будућим генерацијама.

У биологији, врста (лат. *species*) је основна јединица биолошке разноврсности. У научној класификацији, врсти се даје двојно латинско име: род (*genus*) се ставља први,

након чега следи посебан епитет. На пример, људи припадају роду *Ното* и врсти *Ното sariens*; према томе, име врсте је сасвим биномијално, тј. „двоимено“ дакле оно се састоји само од другог израза (посебног епитега). Двоимени (биномијални), као и већину других чисто формалних аспеката биолошких кодова номенклатуре, формализовао је почетком XVIII века Карл Лине, тако да се они сада зову „Линеов систем“. У то време, за врсте се сматрало да представљају независне стваралачке чинове Бога, па су према томе узимане као објективно стварне и непромењиве. Након појављивања теорије еволуције, схватање врста је прошло кроз

огромне промене у биологији, мада је сагласност о дефиницији речи тек требало допети. Најцитиранију дефиницију „врсте“ по први пут је сковао Ернст Мајр. Према тој дефиницији, названој појам биолошких врста или појам изолације врста, врсте су „групе стварних или могућих природних размножавања унутар популација које су репродуктивно изоловане од других таквих група“. Међутим, многа друга схватања врсте су такође коришћена.

У Новом Саду, јануар 2023. године
Аутори

ОСНОВИ ЗООЛОШКЕ СИСТЕМАТИКЕ

Да би се добио преглед животињског света, људи су све животињске врсте, према њиховој већој или мањој сличности и њиховом еволуционом сродству, сврстали у природни систем животиња. Сличне врсте сврстане су у родове, слични родови у породице (фамилије), сличне породице у редове, слични редови у разреде, а разреде у колена. На овај начин свака позната и описана врста добила је, по тачно утврђеним правилима, своје научно име, које се јасно дефинише. Оно је заједничко на свим језицима, чиме је омогућено разумевање и заједнички међународни рад научника у зоологији и ботаници. По такозваној бинарној номенклатури, свака животињска и биљна врста има два научна назива.

И пре развоја систематике као научне дисциплине, човек је, упознајући живи свет, одређивао његове припаднике. Овакав приступ је до одређеног нивоа сазнања, на локалном плану, сасвим добро функционисао, што потврђују бројни језици народа света у којима су готово сви припадници локалних фауна именовани и одвојени од себи сличних. Такав приступ је био логична основа из које је касније, акумулацијом знања и глобалним развојем човечанства, проистекао и научни приступ познавању живог света на Земљи.

Разноликост живота је задивљујућа. До сада је описано око милион данас живих врста животиња и око пола милиона биљних врста, а процењује се да укупно има између три и десет милиона врста живих организама. Укупан број врста организама који су насељавали Земљу од њеног настанка до данас процењује се на око пола милијарде.

Систематика је биолошка дисциплина чији је задатак научно проучавање врста и различитости организама и свих међусобних веза међу њима. Свој назив дугује грчкој речи „*systema*“, која одређује склоп међусобно уравнотежених и по одређеним правилима уређених ентитета.

Систематска зоологија или зоолошка систематика је део систематике која као објекте проучавања има припаднике царства животиња (*regnum Animalia*). Према временском критеријуму и на основу објекта

које проучава, можемо је поделити на **зоолошку палеонтологију** (проучава изумрле животиње) и **зоолошку неонтологију** (проучава живе животиње).

Таксономија представља „теорију и праксу класификовања организама“. У њеном називу се налазе две грчке речи: *taxis* - уређење и *nomos* - закон. Сам термин је први пут употребио швајцарски ботаничар *Candolle*, 1813. године. У систематици постоје одређени термини, прецизно дефинисани, како би се уједначила, а тиме и олакшала комуникација. Њихово познавање и поимање је стога од неизмерног значаја.

Класификација је термин који означава резултат рада таксонома кроз сврставање животиња у групе на основу њихових међусобних веза. **Идентификација** је термин који означава одређење таксономског идентитета индивидуе, тј. поступак у коме се јединка, на основу својих особина, настоји одредити као припадник неког таксона.

Предмет рада таксонома, који подлеже класификацији (сврставању у групе), дефинисан је као **таксон** и означава групу популација довољно особених да могу бити формално постављене у одређену категорију хијерархијске класификације, односно групу стварних организама препознатљивих као формалних јединица било ког нивоа хијерархијске класификације. Таксон су, дакле, реално постојеће групе живих организама, међусобно довољно сличне да

се могу појмовно одредити и сместити у одређене таксономске категорије, без обзира на њихов обим. Скуп особености, таксономских карактера и њихових стања, која их одвајају од других таквих група означава се као **дијагноза**. Саме групе у које се класификује или „нивои класификације“ су **таксономске категорије**.

У том циљу, највећу вредност имају оне особине помоћу којих се припадник једног таксона може разликовати од припадника другог таксона. Такве особине се називају **таксономски карактери**. Њихова улога је двојака: на нижим нивоима класификације имају превасходно дијагностичку улогу, одређујући идентитет таксона, док на вишим нивоима представљају и **индикаторе сродства** таксона које карактеришу.

На нижим нивоима класификације, идентификација претходи класификацији у практичном раду, а један од начина да се она обави јесте коришћење **кључева**, који су најчешће у форми система дихотомо постављених тврдњи, чијом се провером истинитости исказа (слагањем стања карактера са објекта са оним које се у тврдњи наводи) поступно, кроз потребан број корака, долази до одређења тог објекта као припадника датог таксона. Кључеви могу служити за идентификацију објекта на било ком нивоу класификације, али се у пракси најчешће срећу кључеви који одређују објекте од нивоа породице до нивоа врсте или подврсте.

При изради и употреби кључева, међутим, не користе се сви таксономски карактери, већ само они који су лако уочљиви, који не варирају знатније и који остају сачувани и при конзервацији јединки. То су најчешће морфолошки карактери. Морфолошки карактери који се користе у изради кључева, могу се поделити у две групе:

1. **Морфометријски (континуирани)** карактери су они који се мере у јединицама дужине и често се исказују као односи два измерена карактера (дужина у односу на распон крила, дужина и висина тела и слично);
2. **Меристички (дисконтинуирани)** карактери су они који се изражавају целобројним вредностима (број зуба, број репних пера и слично).

Таксономски карактери друге природе (биохемијски, цитолошки, бихевиорални) такође имају примену у идентификацији, посебно кад је морфолошки немогуће обавити одређивање таксона. Међутим, за њихово уочавање су потребне одређене лабораторијске технике, које најчешће није могуће применити на терену, а ни на фиксираним материјалу. Стога, ма колико да су неопходни за процес класификације, њихов значај у идентификацији је мали.

За почетак треба рећи нешто о основним одликама хордата (*Chordata*) или свитковаца:

1. **Присуство специфичног скелетног органа *chorda dorsalis***, који је смештен изнад црева и има осовински положај. *Chorda* постаје на рачун ендодерма — унутрашњег клициног листа и састоји се из нарочито диференцираних и јако вакуолизованих ћелија, хордоцита, које граде хордално везиво. Хорда представља унутрашњи осовински скелет хордата и код кичмењака чини основу око које се развија хрскавичави, односно коштани осовински скелет карактеристичан за кичмењаке.
2. **Цевasti нервни систем** у облику шупље нервне цеви са осовинским положајем дорзално изнад хорде. Постаје на рачун ектодерма – спољашњег клициног листа.
3. **Предњи део црева са респираторном функцијом**, снабдевен парним бочним шкржним прорезима преко којих комуницира са спољашњом средином у чијем се нивоу развијају респираторни органи, шкрге. Ове три карактеристике су типичне за хордате иако су код многих представника изражене само за време ембрионалног живота.

Тип организације *Chordata* обухвата три подтипа организације:

- *Cephalochordata* - **кошљаши**,
- *Urochordata* - **плашташи**,
- *Vertebrata* - **кичмењаци**.

За феноменологију ловне дивљачи која је и предмет овог практикума највећи значај имају кичмењаци о којима ће у наставку бити више речи.

Кичмењаци по степену своје организације и по богатству и диференцираности облика чине најзначајнију групу међу хордатима. Највећи број кичмењака поседује кичмене пршљенове (*vertebrata*) и сегментисано тело. Данашње представнике кичмењака могуће је груписати у шест класа:

1. **Колоуст** (*Cyclostomata* Dumirel, 1806)
2. **Рибе** (*Pisces*, Linnaeus, 1758)
3. **Водоземци** (*Amphibia* Linnaeus, 1758)
4. **Гмизавци** (*Reptilia* Laurenti, 1768)
5. **Птице** (*Aves* 1758)
6. **Сисари** (*Mammalia* Linnaeus, 1758)

На основу једног ембрионалног карактера, рибе (*Pisces* Linnaeus, 1758) и водоземци (*Amphibia* Linnaeus, 1758) су означене као **Апанија**; док су гмизавци (*Reptilia* Laurenti, 1768), птице (*Aves* Linnaeus, 1758) и сисари (*Mammalia* Linnaeus, 1758) означени као **Amniota** Haeckel, 1866. Ембриони амниота имају посебан ембрионални завој, амнион, који недостаје првој групи.

Наука је током векова разбила мит, чаробњаштво и страх пред непознатим када су у питању животиње. Човек је веома рано почео да запажа појединости.

Међутим, право научно продирање у животињски свет започето је пре стотинак година, кад је Мендел формулисао своје законе о наследности, пре него што се успе-

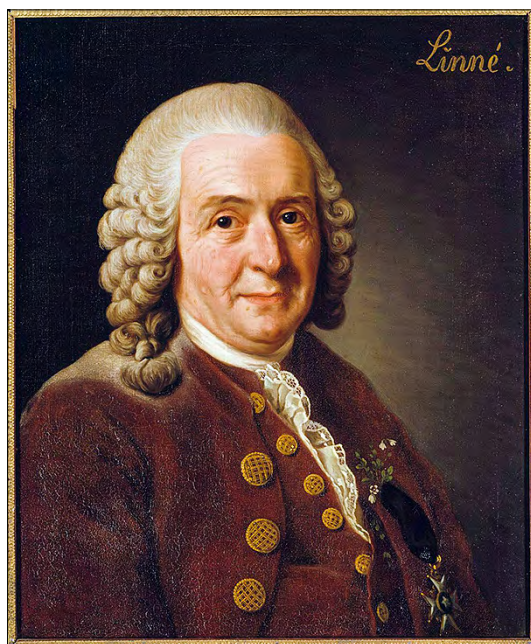
ло продрети у токове обнове ћелије. Лине, шведски научник, увидео је да треба среди-ти на хиљаде биљака и животиња, које су биле познате. Увео је двоназивни систем, у којем први део означава род, а други врсту. Овај упрошћен начин омогућава људима целог света, свих језика, да се лако снађу и одреде припадност живог бића. Лине је још поделио жива бића на две велике скупине — **биљни и животињски свет**, који се даље деле на ниже одељке, а завршавају називом врсте.

Посебно је важно истаћи да се на основу ових подела дошло до обликовања научних назива за чега највеће заслуге иду шведском научнику Карлу Линеу и његовом капиталном делу, „*Systema Naturae*“, које је само за његовог живота издавано дванаест пута (прво издање је било 1735. године).

Карл фон Лине шведски научник и природњак родио се у Росхуљту 23. маја 1707. а умро је у Хамарбију у Шведској 10. јануара 1778. године. Оснивач је систематике, биолошке дисциплине, тако што је све биљке и животиње сврстао у категорије по сличностима, и то: **-врста**; **-род**; **-породица**; **-ред**; **-класа**; **-коло**. Увео је бинарну номенклатуру, по којој се назив сваке врсте састоји из две речи: назива рода и описа врсте на латинском језику. По **бинарној номенклатури**, на пример, веверица се зове *Sciurus vulgaris* Linnaeus, 1758. (*Sciurus*, грчки, *скиа* = сена, *ура* = реп = реп засењује тело, *vulgaris*, латински, *vulgaris* = обичан, широко распрострањен). Научне ознаке се, како се види на примеру веверице, узимају пре свега из грчког и латинског језика. **Прво име у научном називу увек означава име рода, а друго име врсте**. Сива веверица припада истом роду као и обична веверица, и зове се *Sciurus carolinensis* Gmelin, 1788.

У свом раду је природу поделио на три царства: минерале, биљке и животиње. Лине је користио четири степена: разред, ред, род и врсту.

Лине је најпознатији по свом увођењу методе која се још увек користи при обликовању научног назива за сваку поједину врсту. Пре Линеа користили су се подужи називи врста, који, због свог описног карактера, нису били стабилни. Доследном

► Карл фон Лине
(Wikimedia
commons)

употребом двају латинских назива - име припадајућег рода следи специфични атрибут — Лине издваја номенклатуру од таксономије или систематике. Тај договорни начин именовања врста назива се бинарна номенклатура (двојни назив).

Његов начин именовања биљака примењује се и код именовања животиња. Оснивач је природњачког музеја у Упсали и први председник Шведске академије наука. Лине је познат као отац савремене таксономије, а сматра се и једним од зачетника екологије.

У већини врста, посебно оних које су веома распрострањене, утврђена су географска одступања (варијације), која називамо подврстама или георафским расама. Тако, на пример, веверица у Шведској изгледа нешто другачије него у Немачкој. Животиње у Енглеској и оне у Француској разликују се од шведског облика другачијим обележјима него немачке веверице.

Али и нестручњак би их сврстао у једну врсту. Међутим, код енглеских веверица могли бисмо се двоумити да ли оне заиста припадају заједничкој врсти као и остале, јер у пролеће имају готово бели реп. То је заправо подврста обичне веверице и означава се са три назива (тринарна номенклатура). Прва веверица је описана у Шведској и добила је име *Sciurus vulgaris*. Као подврста она сада има име *Sciurus vulgaris vulgaris*. То је номинална раса или номинални облик, и два пута је добила име врсте из бинарног назива. Треће име је име подврсте.

Код номиналне расе иста су имена врсте и подврсте. Кад се крате, онда се пише *Sciurus v. vulgaris* Linnaeus, 1758. На пример, остале подврсте (географске расе) веверица су немачка веверица (*Sciurus vulgaris fuscoater* Altum, 1876), шпанска веверица (*Sciurus vulgaris infuskatus* Cabrera, 1905) и енглеска веверица (*Sciurus vulgaris leukourus* Kerr, 1792).

Иза сваког научног назива биљне или животињске врсте стоји име човека који ју је први описао (име аутора). Оно се налази иза последњег (другог или трећег) назива. На пример бела пастирица зове се *Motacilla alba alba* Linnaeus, 1758, а црнобока бела пастирица *Motacilla alba yarrellii* Gould, 1837.

Име врсте алба потиче од [Linnaeus](#), који је зато и аутор трећег имена *Motacilla alba alba*. Гоулд, 1837 је црнобоку белу пастирицу назвао по Енглезу Yarel-у и име њене подврсте је *yarrellii*.

Ако је име аутора иза имена врсте или подврсте у загради, то значи да је њу тај аутор сврстао у други род.

При писању имена таксона на нивоу рода, врсте или подврсте треба се држати и следећих правила прописаних кодом зоолошке номенклатуре: у тексту, имена врсте обавезно се пишу курзивом (*италик*) или (подвучена); уз име таксона може да стоји и име аутора који га је први описао и година кад је то учинио (у обичном писму), нпр. *Perdix perdix* Linnaeus, 1758, али је у навођењу имена у насловима довољно да уз име врсте стоји само име или иницијал аутора (нпр. *Perdix perdix* L.). Дозвољена су и одређена скраћивања при таквом писању. Тако, ако се за таксон жели написати само име рода, без жеље да се прецизира врста, ставља се *Perdix sp.* и то значи „*Perdix species*“, тј. „врста рода *Perdix* Brisson, 1760 (*јаребица*)“, а код нивоа подврсте *Perdix perdix Spp.* Уобичајено је и да се скраћује име рода (*P. perdix*), аутора који су описали таксон, посебно оних познатијих (*Perdix perdix* L.), као и подврста (*P.p. италик*), када се њихова имена помињу по други пут, или више пута у тексту. Један нарочит случај је кад постоје таксони на нивоу подрода (субгенус). Они се пишу **биномијално**, с тим што се између имена рода и врсте, у заграду ставља име подрода, које је, као и име рода, именица, и пише се **великим почетним словом**.

За већину назива таксона на нивоу нижих таксономских категорија, почев од реда, постоје јединствени **карактеристични наставци**, од којих се неки примењују одскоро (на пример за ниво реда), а неки веома дуго. Тако је за ниво **реда** карактеристичан наставак „-иформес“, за **натпородицу** „-оидеа“, за **породицу** „-идае“, за **потпородицу** „-инае“ и за **племе** (*трибус*, категорија виша од надрода, а нижа од потпородице) „-ини“.

У случају да је накнадно, ревизијом, класификација датог таксона измењена, задржава се име аутора који је дао дијагнозу и година кад је то учинио, али се ставља

поред имена таксона у заграду, на пример. *Perdix perdix* (Linnaeus, 1758).

Осим ових основних одредби, постоји још низ других, које имају за циљ да избегну појаву синонима, који су у прошлости јако отежавали и компликовали комуникацију, а и данас то понекад чине. И хомоними се такође јављају, али и ту важи правило првенства давања имена, тако да се при настанку хомонимије мора одбацити онај хомоним који је млађи.

Врста (*species*) је група природних популација које се међусобно укрштају, репродуктивно су изоловане од других таквих група и заузимају исту еколошку нишу у екосистемима у којима живе. Врста означава основни ниво у хијерархији класификације.

Како би се, међутим, олакшало објашњавање основних теоријских поставки, у даљем тексту ће се врстом сматрати таксон тог нивоа у хијерархији класификације.

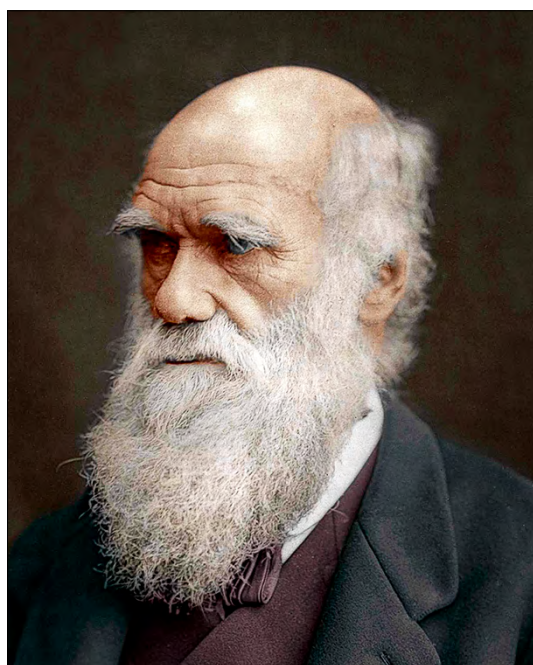
Последња предложена концепција врсте је **филогенетска концепција**, по којој је **врста** основна група организама која се може дијагностички разликовати од других таквих група, а у оквиру које постоји својство родитељских предака и потомства. Дакле, **врсте** се сматрају еволуционим јединицама које се могу дијагностификовати. Та концепција даје предност реално постојећим разликама између популација над потенцијалом

припадника било које од тих популација да укрштају са припадницима других популација. Управо са ове позиције се и критикује појам политипске врсте из биолошког концепта, сматрајући да је постојање географски условљене репродуктивне изолације довољно да се установљене разлике објасне засебношћу врста. Овај врло оперативни и прагматични концепт врсте има практичних предности у таксономском раду и смисао у раду на пословима конзервације фауне, али свесно умањује значај феномена који потпадају под популационо-генетичке аспекте процеса специјације (настанка врста).

Према још увек широко прихваћеном **политипском концепту**, **врста** (важи и за остале таксоне на свим вишим нивоима класификације) може бити монотипска и политипска, кад има две или више подврста-географских раса (или других поткатегорија за више нивое класификације). Код политипских врста увек постоји **номотипска** подврста, која носи исто име као и врста (на пример *Perdix perdix perdix* Linnaeus, 1758), а све накнадно описане подврсте носе другачији назив (на пример *P. p. americana*, Hartet, 1917 – ареал распрострањења Француска, *P. p. canescens*, Burturlin, 1906) - ареал распрострањења од Турске до северозападног Ирана, и оваквих подврста има осам.

Подврсте су скупови фенотипски сличних популација врсте, који насељавају поједине делове њеног географског ареала и разликују се таксономски од других популација врсте. Могу бити **алопатричке** (просторно одвојене) или **алохроне** (временски одвојене). Прве су од већег значаја за неонтологе, а друге за палеонтологе. Опредељивање за подврсте у оквиру врсте при класификовању није једноставно за таксонома, јер увек постоји могућност да се ради о сродним популацијама, које су међусобно донекле различите, али су и репродуктивно и генетички одвојене као добре врсте.

Велику улогу у постављању модерне теорије еволуције по којој се сви животи облици развијају путем природне селекције имао је британски научник **Чарлс Роберт Дарвин**. Дарвин је рођен у месту Шрузбери, у грофовији Шропшир, 12. фебруара 1809. године као пето дете добростојеће енглеске

▶ Чарлс Роберт Дарвин
(thoughtco.com)

породице. Његов прадеда са мајчине стране био је успешни трговац порцеланском и лончарском робом Џосаја Вецвуд, а прадеда с очеве стране био је познати психолог и научник из XVIII века Еразмус Дарвин.

Дарвин је своју теорију први пут објавио 1858. године у једном часопису, истовремено кад је то учинио и Алфред Расел Волас, млади природњак који је независно од Дарвина дошао до истог закључка. Дарвинова теорија је у целости објављена 1859. године под насловом „**О пореклу врста**“ (енгл. *On the Origin of Species*). Названа „књигом која је шокирала свет“, књига је распродата већ првог дана те је накнадно штампано још шест издања.

Остатак живота Дарвин је провео дорађујући теорију тако да је касније објавио

још неколико књига у којима је објашњавао спорне делове теорије: „**Мењање животиња и биљака у домаћим условима**“ (1868; енгл. *The Variation of Animals and Plants Under Domestication*), „**Порекло човека**“ (1871; енгл. *The Descent of Man*), „**Испољаване емоција код животиња и човека**“ (1872; енгл. *The Expression of the Emotions in Animals and Man*) и „**Порекло човека и селекција у вези са полом**“ (1872; енгл. *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*). Важност Дарвиновог рада препознали су његови савременици те је Дарвин примљен у Краљевско друштво 1839. године и у Француску академију наука (1878). Одата му је почаст и сахрањом у Вестминстерској опатији, након што је 19. априла 1882. преминуо у месту Даун, у грофовији Кент.

ЛОВНА ТАКСОНОМИЈА

Наша ловна дивљач је зоолошки обухваћена у два разреда — **сисари** (*Mammalia*) и **птице** (*Aves*). У ловној пракси се користило (поред научне поделе) неколико других разврставања, која су произилазила из различитог положаја дивљачи (*дивљач високог и ниског лова*), схватања улоге дивљачи (*корисна и штетна*), према односу у станишту (*стална и пролазна*), према законском положају (*заштићена и незаштићена дивљач*), према величини (*крупна и ситна*) и на крају по телесном покривачу (*перната и флакава дивљач*). Сматрамо да је ова последња подела најкориснија, јер је најближа научној (**сисари и птице**), практично задовољава ловце, иако обухвата и неке врсте које су заштићене и немају практични значај за ловство (на пример орлови) или су изразито корисне и не би их требало ловити (на пример дрозд и други).

Заштићену дивљач делимо на трајно и ловостајем заштићену дивљач. Неке од ових подела су већ превазиђене и не би их требало користити. Висока дивљач је добила свој назив по томе што су је ловили само племићи. Штетност неке врсте може данас бити прихваћена само у неким условима који нису природни (на пример штетност неких грабљивица у фазанерији). Законска

заштита се може мењати, а нека дивљач у појединим ловиштима може бити стална, а у другим је пролазна.

На основу свега дивљач се разврстава и групише са три становишта и то:

- **научног (филогенетског)**
- **законског (административног)**
- **стручног (ловачког).**

Подела дивљачи са научног становишта

Наука сврстава све животиње у **животињски свет** (*Regnum animale*). Животињски свет се дели на **колена** (*Phylum*), колена се деле на **разреде** (*Classis*), разреди на **редове** (*Ordo*), редови на **породице** (*Familia*), породице на **родове** (*Genus*), родови на **врсте**

(*Species*), врсте на **варијетете** (*Varietas*), а варијетети на **јединке** (*Individuum*).

Неке поделе деле колена на потколена, разреде на подразреде, редови на подредове, породице на потпородице, родови на подродове и врсте на подврсте.

Подела дивљачи са законског становишта

Поред **научне поделе** као што је речено, за ловце је такође од посебне важности разврставање дивљачи са **законског** и **ловачког** становишта.

Закон о дивљачи и ловству („Сл. гласник РС“, бр. 18/2010) сву дивљач дели на **заштићену** и **незаштићену** (сисаре и

птице). Заштићена се дивљач даље дели на трајно заштићену и ловостајем заштићену дивљач.

Трајно су заштићене оне врсте дивљачи које су постале ретке тако да им је угрожен биолошки опстанак. Оваквом заштитом спречава се њихово изумирање. То значи да

је лов на ове врсте забрањен током целе године.

Ловостајем су заштићене све оне врсте дивљачи које се лове, само у одређено време, а што се прописује подзаконским актом, наредбом о времену ловостаја за поједине врсте дивљачи. **Ловостај** обухвата време док се дивљач пари, док је бременита или скотна, односно док леже јаја,

док храни младунчад све док младунчад не одрасте. Ловостај дивљачи се не односи на ситну дивљач из вештачке производње која се лови на полигонима за лов дивљачи. Како се све птице и сисари не паре у исто време, нити у исто време отхрањују подмладак — младунчад, ни ловостај за све врсте дивљачи не пада у исто време.

Правилник о проглашавању ловостајем заштићених врста дивљачи

„Службени гласник РС“, бр. 9 од 5. фебруара 2012, 31 од 5. априла 2013, 55 од 25. јуна 2015, 67 од 29. јула 2015, 75 од 7. септембра 2016, 92 од 22. септембра 2021.

Члан 1.

Овим правилником проглашавају се ловостајем заштићене врсте дивљачи, трајање ловне сезоне на ловостајем заштићене врсте дивљачи у отвореним и ограђеним ловиштима, ограђеним деловима ловишта и полигонима за лов дивљачи, као и мере заштите и регулисања бројности популација трајно заштићених и ловостајем заштићених врста дивљачи.

Члан 2.

Ловостајем заштићене врсте дивљачи су:

1. Крупна дивљач:

- Дивокоза (*Rupicapra rupicapra* L.),
- Муфлон (*Ovis musimon* Pall.),
- Срна (*Capreolus capreolus* L.),
- Јелен европски, јелен обичан (*Cervus elaphus* L.),
- Јелен лопатар (*Cervus dama* L.),
- Јелен вирџинијски (*Odocoileus virginianus* Z.),
- Дивља свиња (*Sus scrofa* L.);

2. Ситна дивљач:

Длакава дивљач: зец (*Lepus europaeus* Pall.), - дивља мачка (*Felis silvestris* Schr.) **, куна белица (*Martes foina* Ehr.), куна златица (*Martes martes* L.), јазавац (*Meles meles* L.), сиви пух (*Glis glis*), ондатра (*Ondatra zibethica* L.), веверица (*Sciurus vulgaris* L.), ракунолики пас (*Nyctereutes procyonides* G.), нутрија (*Myocastor coypus* M.), лисица (*Vulpes vulpes* L.), мрки твор (*Mustela putorius* L.).

Перната дивљач: - дивља патка кржуља, крца (*Anas crecca* L.), - дивља патка звижда-

ра (*Anas penelope* L.), - дивља патка глувара (*Anas platyrhynchos* L.), - дивља патка пупчаница, гроготовац (*Anas querquedula* L.), - дивља патка риђоглава (*Aythya ferina* L.), - дивља гуска лисаста (*Anser albifrons* Scopoli.), - дивља гуска глоговњача (*Anser fabalis* Latham.), - шумска шљука (*Scolopax rusticola* L.), - дивљи голуб гривнаш (*Columba palumbus* L.), - гугутка (*Streptopelia decaocto*), - грлица (*Streptopelia turtur*), - препелица (*Coturnix coturnix* L.), - пољска јаребица (*Perdix perdix* L.), - фазан (*Phasianus* sp. L.), - црна лиска (*Fulica atra* L.), - сојка (*Garrulus glandarius* L.), - барска кокица (*Gallinula chloropus*), - гачац (*Corvus frugilegus* L.), велики корморан (*Phalacrocorax carbo* L.) ****, кокошар (*Accipiter gentilis* L.), сива чапља (*Ardea cinerea* L.) ****, сива врана (*Corvus corax* L.), сврака (*Pica pica* L.).

Крупне звери: вук (*Canis lupus* L.) *, шакал (*Canis aureus* L.), лисица (*Vulpes vulpes* L.).

Члан 3.

Заштита, управљање, лов, коришћење и унапређивање популација ловостајем заштићених аутохтоних врста дивљачи врши се у отвореним и ограђеним ловиштима, као и у ограђеним деловима ловишта, у складу са годишњим планом газдовања ловиштем корисника ловишта (у даљем тексту: годишњи план). Заштита, управљање, лов, коришћење и унапређивање популација ловостајем заштићених алохтоних врста крупне дивљачи (јелен лопатар, јелен вирџинијски и муфлон) врши се искључиво у ограђеним ловиштима или

ограђеним деловима ловишта, у складу са годишњим планом.

Члан 4.

Трајање ловне сезоне на ловостајем заштићене врсте дивљачи (у даљем тексту: ловна сезона), одређује се према врсти ловостајем заштићене дивљачи, у зависности од њених биолошких карактеристика (период и процес размножавања и подизања младунаца, узгојна вредност, динамика развоја трофеја, миграциона кретања и др.) и повољности еколошких услова станишта у коме се налази (хранидбени потенцијал, склоништа и заклони, места погодна за размножавање и подизање младунаца и др.).*

За ситну дивљач из вештачке производње која се испушта непосредно пред лов на полигонима за лов дивљачи ловна сезона траје током целе године, у складу са годишњим планом.* Утврђивање ловне сезоне за одређену ловну врсту која се уноси у ловиште, односно екосистем у којем до тада није живела (интродукција) или се уноси на некадашње станиште са којег је ишчезла (реинтродукција), врши се у складу прописима којима се уређују заштита природе, ловство и ветеринарство.*

Заштита и регулисање бројности популације ловне врсте из става 3. овог члана, у периоду адаптације и спровођења мера за постизање планираних управљачких резултата врши се контролисаним ловним активностима у случајевима спречавања и сузбијања заразних болести (дијагностичка испитивања, здравствена заштита), организованог хватања болесних или повређених јединки ради збрињавања и лечења, спровођења научног истраживања, мониторинга, као и другим случајевима од значаја за заштиту и унапређење стања ловне врсте, ако је за то дата сагласност министарства надлежног за послове ловства, а на територији аутономне покрајине надлежног покрајинског органа.*

Лов на вепра, прасад и назимад дивље свиње (*Sus scrofa* L.), може да се организује у току целе године у циљу спречавања појаве, ширења и сузбијања заразне болести Афричке куге свиња и других заразних болести животиња, као и у случају када од ове

врсте дивљачи наступи непосредна опасност по живот и здравље људи или непосредна угроженост имовине правних и физичких лица, у складу прописима којима се уређују ловство и ветеринарство.*

Корисник ловишта може да организује лов крмаче и у време њеног ловостаја (од 1. марта до 30. јуна) у циљу спречавања појаве, ширења и сузбијања заразне болести Афричке куге свиња и других заразних болести животиња, као и у случају када од ове врсте дивљачи наступи непосредна опасност по живот и здравље људи или непосредна угроженост имовине правних и физичких лица, уз обавезно претходно обавештавање и надзор ветеринарског и ловног инспектора, у складу прописима којима се уређују ветеринарство и ловство.*

У ловиштима у којима се не газдује дивљом свињом, односно где планским документом није утврђено присуство дивље свиње или је она утврђена као пролазна, повремена или сезонска дивљач у ловишту и представља непожељну врсту због штета које причињава у пољопривреди и другој имовини физичких или правних лица, корисник ловишта може да организује лов на дивље свиње и без посебног одобрења, у складу прописима којима се уређују ловство и ветеринарство.*

Ради заштите и регулисања бројности популације пољске јаребице (*Perdix perdix* L.), утврђује се мера привременог ловостаја ове заштићене врсте дивљачи, у периоду од 15. октобра 2021. године до 14. октобра 2024. године, осим у случајевима спречавања и сузбијања заразних болести (дијагностичка испитивања, здравствена заштита), хватања болесних или повређених јединки ради збрињавања и лечења, спровођења научног истраживања, организованог хватања пољских јаребица ради уношења у друго ловиште или други део истог ловишта (интродукција, реинтродукција, аугментација, транслокација), мониторинга, обуке ловачких паса, као и других ловних активности од значаја за заштиту и унапређење стања пољске јаребице, ако је за то дата сагласност министарства надлежног за послове ловства, а на територији аутономне покрајине надлежног покрајинског органа.*

Ради заштите и регулисања бројности популације грлице, предузима се мера привременог ловостаја ове заштићене врсте дивљачи, у периоду од 1. октобра 2021. године до 14. августа 2024. године, осим у случају спречавања и сузбијања заразних болести (дијагностичка испитивања, здравствена заштита), хватања болесних или повређених јединки ради збрињавања и лечења, као и ради научног истраживања, ако је за то дата сагласност министарства надлежног за послове ловства, а на територији аутономне покрајине надлежног покрајинског органа.*

Ради заштите и регулисање бројности популације препелица, предузима се мера ограничења трајања ловне сезоне за ову ловостајем заштићену врсту дивљачи у периоду од 15. августа до 30. септембра текуће ловне године, осим у случају спречавања и сузбијања заразних болести (дијагностичка испитивања, здравствена заштита), хватања болесних или повређених јединки ради збрињавања и лечења, као и ради научног истраживања, ако је за то дата сагласност министарства надлежног за послове ловства, а на територији аутономне покрајине надлежног покрајинског органа.* Ради заштите и регулисања бројности популације зеца, предузима се мера ограничења трајања ловне сезоне за ову ловостајем заштићену врсту дивљачи у периоду од 15. октобра до 15. децембра текуће ловне године.* Корисник ловишта који је годишњим планом предвидео лов на зеца, први (пробни) лов на зеца се организује у периоду од 15. до 25. октобра текуће ловне године.* Први (пробни) лов врши се ради прикупљања очних сочива свих одстрељених зечева, који се достављају на научно истраживање и анализе како би се утврдила старост одстрељених јединки и реалан прираст у одређеној микропопулацији зеца, а на основу чега се корисницима ловишта одређују мере у погледу лова зеца у текућој ловној години (лов према плану, корекција плана или обустава лова).* Корисник ловишта који је годишњим планом предвидео лов на вука, као и корисник ловишта који је одстрел вука извршио због угрожавања живота, здравља људи или непосредног угрожавања имовине правних и

физичких лица, доставља узорак мишићног ткива сваког одстрељеног вука на научно истраживање и анализе, ради спровођења националног системског мониторинга и одрживог управљања популацијама вука на територији Републике Србије.*

Члан 5.

Хватање ловостајем заштићене врсте дивљачи врши се у складу са овим правилником и посебним прописом којима се уређује ветеринарство. Корисник ловишта врши хватање ловостајем заштићене врсте дивљачи у складу са планским документима за газдовање ловиштем, и то:

1. Крупне дивљачи током целе године, осим женских грла у периоду када су високо gravidне или када воде младунце млађе од 30 дана;
2. Зечева и пољске јаребице од 15. октобра до 31. јануара;
3. Ситне дивљачи из вештачке производње за лов на полигонима за лов дивљачи током целе године.

Изузето од става 2. тачка 3. овог члана хватање осталих врста ситне дивљачи врши се уз сагласност надлежног органа, а у складу са законом којим се уређује ловство.

Члан 6.

Заштита и регулисање бројности популација трајно заштићених врста дивљачи, које се обезбеђују у складу са прописима којима се уређује заштита природе, односе се на:

1. Сисаре:
  - Мрки медвед
  - Рис
  - Видра
  - Хермелин
  - Степски твор
  - Дабар
  - Шарени твор
2. Птице:
  - Јаребица камењарка
  - Лештарка
  - Велики тетреб
  - Дивља патка шиљкан
  - Дивља патка кашикара
  - Дивља патка чегртуша
  - Дивља гуска
  - Мала лисаста гуска

- Дивља патка ђубаста
- Барска шљука бекапина

Члан 7.

Заштита, управљање, лов, коришћење и унапређење популација ловостајем заштићених врста дивљачи, обезбеђују се у складу са прописима којима се уређује ловство и којима се уређује заштита природе, а спроводи се предузимањем одговарајућих мера и активности, као што су:

1. Праћење стања популација дивљачи и чинилаца њиховог угрожавања, а нарочито праћење и ублажавање негативних последица утицаја промене климе на дивљач и њихова станишта;
2. Постизање оптималне бројности дивљачи у складу са програмом развоја ловног подручја а који доноси министарство надлежно за послове ловства;
3. Реализација ловних активности у складу са планским документима корисника ловишта;
4. Дозвољавање ограниченог одстрела одређених врста дивљачи ради спречавања штета које причињавају другим врстама животиња, усевима, шумама, рибњацима, води и другим облицима својине, као и прописивање трајања ловне сезоне, односно ловостаја и/или друге процедуре којима се регулише експлоатација (доношење привремене или локалне забране/дозволе);
5. Оснивање узгајалишта и узгајалишта посебне намене;
6. Реинтродукција дивљачи, односно гајење дивљачи у условима ван природног станишта и на природном станишту;
7. Праћење стања миграторних врста дивљачи, подручја значајних за развојни

циклус врсте, као и станиште миграторних врста дивљачи (зимовалиште, одмаришта, миграторни коридори);

8. Премештање јединки дивљачи у случају акцидентних ситуација (загађења ваздуха, воде и земљишта, пожари, поплаве и сл.), ако за то постоје одговарајући услови;
9. Биотехничке мере за заштиту станишта и очување биодиверзитета;
10. Санација и ревитализација оштећених станишта;
11. Спровођење компензацијских мера успостављањем новог локалитета које има исте или сличне особине као оштећени локалитет и уношење дивљачи на друге локалитете у циљу повећања бројности;
12. Подршка научним истраживањима, образовним активностима и популаризацији очувања и заштите дивљачи;

*****

Наредба о ловостају дивљачи се мења више пута за време трајања – важења донетог Закона о дивљачи и ловству: питање лова одређене врсте дивљачи регулисано је Правилником, који је подзаконски акт. Лов одређене врсте дивљачи се скраћује, продужава, или обуставља тотално у зависности од промене, односно праћења броја одређене врсте дивљачи у станишту, односно од повећања, смањивања или тоталног угрожавања бројног стања конкретне врсте. Доношење календара лова за све врсте дивљачи код нас је у надлежности два министарства: Министарство пољопривреде, трговине, шумарства и водопривреде и Министарство животне средине, рударства и просторног планирања споразумно доносе Правилник о проглашењу ловостајем заштићених врста дивљачи.

ТРАЈАЊЕ ЛОВНЕ СЕЗОНЕ НА ЛОВОСТАЈЕМ ЗАШТИЋЕНЕ ВРСТЕ ДИВЉАЧИ

№	ВРСТА Српски назив	ВРСТА Научни назив	ПОЛ ДИВЉАЧИ	ТРАЈАЊЕ ЛОВНЕ СЕЗОНЕ
СИСАРИ – КРУПНА ДИВЉАЧ				
1.	Дивокоза	<i>Rupicapra rupicapra</i>	Дивојарац	1.7. - 31.1.
			Дивокоза и дивојаре	1.9. - 31.1.
2.	Муфлон	<i>Ovis musimon</i>	Муфлон	1.1. - 31.12.
			Муфлонка и муфлонско јагње	1.10. - 31.1.
3.	Срна	<i>Capreolus capreolus</i>	Срндаћ	15.4. - 30.9.
			Срна и лане	1.9. - 31.1.
4.	Јелен европски	<i>Cervus elaphus</i>	Јелен	1.8. - 15.2.
			Кошута и јеленче(теле)	1.8. - 31.1.
5.	Јелен лопатар	<i>Cervus dama</i>	Јелен лопатар	1.9. - 15.2.
			Кошута и јеленче(теле)	1.9. - 31.1.
6.	Дивља свиња	<i>Sus scrofa</i>	Вепар	1.1. - 31.12.
			Крмача	1.7. - 28/29.2.
			Назиме (до 60 кг)	1.1. - 31.12.
СИСАРИ – СИТНА ДЛАКАВА ДИВЉАЧ				
1.	Зец	<i>Lepus europaeus</i>		15.10. – 15.12.
2.	Дивља мачка*	<i>Felis silvestris</i>		1.7. – 28/29.2.
3.	Куна Белица	<i>Martes foina</i>		1.10. – 28/29.2.
4.	Куна златица	<i>Martes martes</i>		1.10. – 28/29.2.
5.	Јазавац	<i>Meles meles</i>		1.7. – 28/29.2.
6.	Сиви пух	<i>Glis glis</i>		1.8. – 28/29.2.
7.	Ондатра	<i>Ondatra zibethica</i>		– 31.12.
8.	Веверица	<i>Sciurus vulgaris</i>		1.8. – 28/29.2.
9.	Ракунолики пас	<i>Nyctereutes procyonoides</i>		– 31.12.
10.	Ласица	<i>Mustela nivalis</i>		1.1. – 31.12.
11.	Мрки твор	<i>Mustela putorius</i>	Ловостај током целе године	
12.	Нутрија	<i>Myocastor coypus</i>	Ловостај током целе године	
СИСАРИ – КРУПНЕ ЗВЕРИ				
1.	Вук*	<i>Canis lupus</i>		1.7. - 31.3.
2.	Шакал	<i>Canis aureus</i>		1.1. - 31.12.
3.	Лисица	<i>Vulpes vulpes</i>		1.1. - 31.12.

ТРАЈАЊЕ ЛОВНЕ СЕЗОНЕ НА ЛОВОСТАЈЕМ ЗАШТИЋЕНЕ ВРСТЕ ДИВЉАЧИ

Ред. број	ВРСТА Српски назив	ВРСТА Научни назив	ТРАЈАЊЕ ЛОВНЕ СЕЗОНЕ
ПТИЦЕ – ПЕРНАТА ДИВЉАЧ			
1.	Дивља патка – кржуља	<i>Anas crecca</i>	1.9. - 28/29.2.
2.	Дивља патка - звиждара	<i>Anas penelope</i>	1.9. - 28/29.2
3.	Дивља патка - глувара	<i>Anas platyrhynchos</i>	1.9. - 28/29.2.
4.	Дивља патка – гротовац	<i>Anas querquedula</i>	1.9. - 28/29.2.
5.	Дивља патка - риђоглава	<i>Aythya ferina</i>	1.9. - 28/29.2.
6.	Дивља гуска - лисаста	<i>Anas albifrons</i>	1.10. - 28/29.2.
7.	Дивља гуска - глоговњача	<i>Anas fabalis</i>	1.10. - 28/29.2.
8.	Шумска шљука**	<i>Scolopax rusticola</i>	1.10. - 31.1.
9.	Дивљи голуб – гривнаш	<i>Columba palumbus</i>	1.8. - 28/29.2.
10.	Гугутка	<i>Streptopelia decaocto</i>	1.8. - 28.29.2
11.	Грлица***	<i>Streptopelia turtur</i>	15.8. - 30.9.
12.	Препелица	<i>Coturnix coturnix</i>	15.8. - 30.9.
13.	Пољска јаребица****	<i>Perdix perdix</i>	15.10. - 30.11.
14.	Фазан (слободна природа)	<i>Phasianus colchicus</i>	1.10. - 31.1.
15.	Црна лиска	<i>Fulica atra</i>	1.9. - 28/29.2.
16.	Барска кокица	<i>Gallinula chloropus</i>	1.9. - 28/29.2.
17.	Сојка	<i>Garrulus glandarius</i>	1.8. - 28.29.2.
18.	Гачац	<i>Corvus frugilegus</i>	1.8. - 28/29.2.
19.	Велики корморан*****	<i>Phalacrocorax carbo</i>	1.1. - 31.12.
20.	Јастреб кокошар*****	<i>Accipiter gentilis</i>	1.1. - 31.12.
21.	Сива чапља*****	<i>Ardea cinerea</i>	1.1. - 31.12.
22.	Сива врана*****	<i>Corvus cornix</i>	1.1. - 31.12.
23.	Сврака*****	<i>Pica pica</i>	1.1. - 31.12.

Напомена:

* Врста се штити као ловостајем заштићена врста дивљачи, осим на деловима територије Аутономне Покрајине Војводине где се штити као строго заштићена дивља врста;

** Врста се штити као ловостајем заштићена врста дивљачи на подручјима до 500 метара надморске висине;

*** Врста која се штити привременом забраном лова (ловостај) у периоду од 1. октобра 2021. године до 14. августа 2024. године, после чега се проглашава редовно трајање ловне сезоне ове врсте у периоду од 15. августа до 30. септембра;

**** Врста која се штити привременом забраном лова (ловостај) у периоду од 15. октобра 2021. године до 14. октобра 2024. године, после чега се проглашава редовно трајање ловне сезоне ове врсте у периоду од 15. октобра до 30. новембра;

***** Врсте које корисник ловишта може да лови искључиво ради спречавања штета у ловиштима на површини регистрованог рибњака и у ловиштима, у складу са годишњим планом газдовања ловиштем.

ДЛАКАВА ДИВЉАЧ

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ДЛАКАВЕ ДИВЉАЧИ

Разред сисара представља животиње које су постигле највиши степен развоја у животињском свету. Порекло ове класе је од изумрлих гмизаваца - од класе *Synapsida* Osborn, 1903. Најважније одлике које карактеришу ову класу су: специфичан телесни покривач, тако што им је тело покривено длаком, али неки глодари су задржали на репу рожне крљушти (бизамски пацов, дабар и др.), који су заостаци од рептилних прапредака. Длака је рожна творевина, као што је и перје птица, која се развила од рожних крљушти рептила. Поред длаке, код сисара постоје и друге рожне творевине које су продукт покожице, а то су: канце, нокти, папци, копита, рожне навлаке на роговима итд. Кожа сисара је, за разлику од рептила и птица, богата вишећелијским жлездама. Сисари имају знојне и лојне жлезде. Сисари се карактеришу присуством млечних жлезда које су развијене само код њих и по којима је цела класа (разред) добила назив. Једна од значајних карактеристика сисара је функционална и морфолошка диференцијација зубног система. Сисари имају млечне и сталне зубе. Грађа скелета екстремитета је различита и зависи од начина живота и кретања. Код неких животиња екстремитети су прилагођени за трчање, код неких за пливање, за копање, за пењање по дрвећу итд. Сисари имају по правилу пет прстију, али код неких група је настала редукција броја прстију.

Најважнији спољни знак сисара је промена рожнатих крљушти гмизаваца у длаку која расте из корена у кожи и само је други вид птичјег перја. Ћелије из којих се развијају длаке луче пигменте боје — жуте и црне — а имају и делове који су без пигмента, тако да штите покожицу од дејства сунчевих зрака и истовремено су важан део у топлотној заштити тела. Понегде су се сачували рожасте делови (нокти, рожнате покривке, рогови).

Основна грађа тела сисара је као код човека. Кожа им је највећим делом покривена длаком, која расте из покожице. Осим длака, из покожице расту нокти, рожнате превлаке (код кљунара), жуљеви на прстима (код камиле), рожнате кврге на носу (код носорога), канце, папци и копита. Дугачка и мека длака зове се вуна, ситна и мека маље, тврда чекиње (код дивље свиње) или бодље (код јежа). Неки сисари (пси, мачке) имају само једну врсту длаке, а неки (куна, зец) две врсте: fine и ситне маље, које чувају топлоту тела, и дугачко осје, које покрива

маље. Између длака је ваздух, који, као лош проводник, штити животињу од хладноће. Неки сисари су изгубили длаку сасвим или делимично. Длака је прилегнута, али може нарочитим мишићима да се накострешу кад је животиња раздражена (вук) или уплашена (дивља мачка). Сисари се лињају, тј. мењају длаку у пролеће и у јесен.

Сисари су једна од најуспешнијих и најразвијенијих животињских скупина на Земљи. Данас насељавају готово целу Земљу. Налазе се у свим могућим животним заједницама, од шума и степа до безводних пустиња и вечнога снега. Многи од њих се веома брзо крећу по отвореним теренима, а други се пак спретно крећу по густишима или се добро пењу по дрвећу.

Од осталих животиња разликујемо их по следећим особинама: заматак се развија у материци мајке, рађају (коте) живе младе и покривени су длаком (крзном). Новорођенчад се након доласка на свет храни мајчиним млеком, храњивим излучевинама млечних жлезда. Управо по млечним

жлездама (латински *татта* - сиса) разред сисара добио је своје научно име, *Mammalia* Linnaeus, 1758.

Код свих сисара чула су добро развијена. Код врста које претежно живе на отвореним просторима боље је развијен вид, на рачун њуха и слуха, а код врста које претежно бораве у шуми са густим подрастом или у високој трави најбоље је развијен чуло њуха, а најслабије чуло вида. Док млади двопапкара - преживара рађају самосталнију младунчад, која чим се роди може стајати и следити мајку, звери и глодари рађају сасвим беспомоћне младе, који су дуже време слепи, а гнездо (брлог, јазбину) напуштају тек након више дана, па и месеци (медвед). Припадници групе двопапкара, у коју спада највећи број крупне трофејне дивљачи, крупна су до средњег раста. Већина њих има рогове, који су код једних коштане творевине и мењају се сваке године (јелени), а код других су насађени на коштану рожиште и стално остају у вези с телом (шупљорошци).

Док је већина сисара везана за копно и храни се биљном храном, звери се са својим оштрим канџама на ногама и посебно грађеним „зверињим“ зубалом специјализирала за предаторски начин живота.

Зубало је код сисара састављено од четири посебно диференцираних типова зуба: **I** - *incisivi* - секутићи; **C** - *canini* - очњаџи; **P** - *praemolares* - преткутњаџи и **M** - *molars* - кутњаџи. Пуна зубна формула, примера ради код дивље свиње, гласи: I 3/3, C 1/1, P 4/4 и M 3/3, укупно 44 зуба, а представља распоред зуба у једној половини вилице (доње чељусти) и у једној половини горње чељусти. С таквим зубима у обе чељусти могућа је прерада хране, а с тим у вези и њена боља искоришћеност.

Срна има мањи број зуба и њена зубна формула гласи: I 0/4, P 3/3, M 3/3, укупно 32 зуба. Ова врста у горњој чељусти нема секутића, а у вилици их има 4; преткутњаџа у горњој чељусти и вилици има по три, колико и кутњаџа. Из формуле произлази да срна најчешће нема очњаџа.

Већина сисара двопапкара живи у мањим или већим скупинама (крдима, чопорима), ретко појединачно. Неке се врсте

опсежно сезонски премештају, у зависности од годишњег доба, ради проналажења хране, или у потрази за партнером у време парења и слично. Претежно живе са више женки. Различит је и број младих по једном породу, најчешће 1-2, ретко више.

Дивље папкаре преживаре, код којих су веома развијени трећи и четврти прст, на чијим су последњим чланцима насађени папци, делимо на две породице: породицу јелена и породицу говеда (шупљорошци). Припадници породице јелена немају развијену жучну кесицу, а шупљорошци је имају.

Реч **чопор** означава окупљање већег броја (више од две) исте врсте дивљих животиња из разреда сисара. Разлози због којих се окупљају и живе у чопору су од врсте до врсте различите, но у свим случајевима такав облик живота доноси одређене предности сваком поједином члану чопора. Врсте које се окупљају у чопоре: лосови (северни јелен), јеленска дивљач, дивокозе, вукови, лавови - једина животиња из породице мачака и дивље свиње.

Следећа по величини броја животиња, која је по правилу доста већа од чопора се назива **крдо**. Лосови, јелени, дивокозе и друге животиње које су у скупини ловине се окупљају у групу јер тиме повећавају сигурност. Друга скупина животиња које су ловци, окупљају се јер им је у чопору лов успешнији. Но то би била само два основна разлога за живот у чопору. Од врсте до врсте се то још разликује.

Уз парнопрсташе и звери у разред ловних сисара, које се због великог мозга, добро развијених чула и сложеног понашања сматрају најнапреднијим члановима животињског света, у који још спадају глодари (ред *Rodentia* Bowdich, 1821), као и кунџи и зечеви (ред *Lagomorpha* Brandt, 1855). У глодаре се сврставају још веверица, дабар, свизац и друге, који великим и стрчећим предњим зубима „глођу“ храну и материјал за прављење гнезда. И кунџи и зечеви такође припадају глодарима (имају предње велике зубе - глодњаке), а карактеришу их дуге уши, велике и истакнуте очи, а због специфичног положаја очију, зечеви су у могућности да виде објекте око себе без померања главе, као и добро развијене задње

ноге за скакање. Супротно папкарима преживарима, звери (месоједи) имају четири или пет прстију, који завршавају канцама. Сва су им чула одлично развијена. Зубало је потпуно, садржи све врсте зуба. Вук на пример има укупно 42 зуба, а зубна формула гласи: I 3/3, C 1/1, P 4/4, M 2/3.

Звери су, с обзиром на облик и величину тела, врло разнолике. Код њих су заступљене све величине, почевши од мале ласице па до великог мрког медведа. Налазимо их у шуми и на отвореном пољу, од низина и приобаља до највиших горских масива, на тлу и у крошњама дрвећа.

Поједине врсте дивљачи су дневне, а друге имају ноћни начин живота; неке живе у крдима - групама - чопорима, а друге појединачно - самостално. Сви месоједи, како им и име каже, хране се месом других животиња које могу ухватити - уловити. Само мањи број се храни и биљном храном (мрки медвед).

Пробавни тракт им је кратак и једноставан. Црева су кратка, па и слепо црево. Број младунаца у леглу је различит; али ретко имају само једно младо.

Зимски сан - понашање у којем одређене животиње преспавају зиму назива се хибернација. Постоји разлика између праве хибернације и једноставне пасивности током зиме. Животиње као што су медведи и веверице нису прави зимски спавачи. Иако обично спавају у дугим периодима током најхладнијих делова зиме, шћућурене у јазбини или у гнезду, оне не упадају у дубоко, несвесно стање хибернације. Неспособне да се хране за време сна, ове животиње се ослањају на телесне резерве сала да би опстале у животу. Међутим, оне се често буде у периодима побољшања времена и излазе да би мокриле или нешто појеле. Како веверице које живе на дрвећу имају мање резерви сала од медведа, оне често посећују складишта хране која су напустила у јесен.

С друге стране, прави зимски спавачи, као што су пухови или амерички мрмоти, уопште не мрдају током зиме. Ове животиње се у потпуности ослањају на резерве сала да би преживеле, а да би уштеделе енергију њихов метаболизам се успорава у односу на нормалан ритам.

Само топлокрвне животиње спавају зимски сан зато што су оне главне врсте животиња које могу да преживе на месту где је зимски сан потребан.

Откуцаји срца код животиња у зимском сну успоравају се чак до неколико у минути. Животиња спорије дише, а температура њеног тела спада на само неколико степени изнад температуре ваздуха у окружењу.

Сеобе - други начин одупирања лошим условима јесу сеобе. Мада је реч о сеобама, нису у питању насумична лутања, већ устаљена маршрута која се понавља сваке године. Обично се ради о двосмерном путовању, при чему се животиње враћају тамо одакле су дошле када услови поново постану повољни.

Селе се све врсте животиња, од инсеката до китова, а за то има много разлога. Већина селица тражи залихе хране или безбедно место за подизање младунчади. На пример, када њихова домаћа територија постане пренасељена, млади леминзи у стампеду крећу преко широких пространстава у потрази за њиховим стаништима, понекад смртно страдајући на путу. Крда ирваса напуштају голе тундре када се примакне зима и крећу се ка релативној топлоти шуме. Дивокозе се понашају слично - пошто проведу лето пасући на високим планинским ливадама, оне се спуштају испод линије раста дрвећа када снег почне да прекрива њихове пашњаке.

Сисарима на Земљи припада око 7.000 врста. Класа сисара обухвата три поткласе:

Prototheria - овој поткласи припадају најпримитивнији сисари, који имају клоаку и полагају јаја као и рептили, а тело им је покривено длаком, као на пример кљунар и мравињи јеж који живе у Аустралији и Новој Гвинеји;

Metatheria - овој поткласи припадају торбари, који се одликују присуством кожне торбе на трбуху у коју се изливају млечне жлезде, женке рађају недоразвијене младунце који после рађања настављају да се развијају у торби, у којој проводе много дужи период него у мајчиној утроби (најпознатије врсте животиња су кенгури, тасманијски ђаво и др.);

Eutheria - којој припада сва длакава дивљач код које је подмладак који одрас-

та у мајчиној утроби обавијен плацентом, и предмет су нашег интересовања (срна, јелен, муфлон, дивља свиња и др.).

Копитари се деле у две главне групе према облику копита и то: *Perissodactyla* (непарнопрсташи) и *Artiodactyla* (парнопрсташи или папкари).

Perissodactyla - овој групи припадају коњи, зебре, тапири и носорози, имају копита са непарним бројем прстију, при чему највећи део тежине животиње пада на средњи прст.

Код животиња из овог реда еволуција је текла у правцу редукције прстију, тако да данас припадници ове групе имају непарне прсте, један или три, обложене снажним рожним навлакама или копитама (грч. *периссос* – непаран, *дацтулос* – прст). Прво је редукован први прст, затим пети, а најкасније други и четврти истовремено. Средњи или трећи прст и на предњим и на задњим ногама почео се од почетка снажно развијати и постепено је примио на себе сву тежину тела. Копитари имају унгулиградне екстремитете и ослањају се на подлогу само врховима прстију, док су остали делови предњих и задњих ногу уздигнути изнад тла. Сви копитари су биљождери, са врло дугачким цревним каналом и јако развијеним слепим цревом. Немају жучни мехур.

Artiodactyla - једна од најбројнијих група сисара. Главну карактеристичну особину ових животиња сачињавају њихови екстремитети, који садрже паран број прстију, два или четири (грч. *артиос* – паран, *дактулос* – прст). Врхови прстију су обложени снажним рожним навлакама или папцима, по којима се ове животиње називају папкари. Трећи и четврти прст на оба пара ногу код свих папкара снажно су развијени и носе целу тежину тела, док су други и пети прст закржљали и померени назад, а код неких су чак и сасвим ишчезли. Први прст је код свих потпуно редукован и на предњим и на задњим ногама. Папкари, слично копитарима, додирују подлогу само врховима прстију. Укључују животиње као што су јелени, говеда, антилопе, свиње, камиле, жирафе и нилски коњи.

Под роговима подразумевају се израслине на глави. Упућенији у терминологију

знају да међу њима постоји битна разлика. Рогови, односно исправније речено, роговље (са парощцима), или парогови има породица јелена (*Cervidae* Goldfuss, 1820), који се разликују од рогова сродне породице говеда - шупљорошци (*Bovidae* Gray, 1821). Било да се говори о живој дивљачи или њеним трофејима, која обједињује део или целу лобању без доње чељусти, обе гране рога називамо роговљем. *Cervidae* - јелени су тзв. пунорошци, што значи да је њихово роговље изграђено од коштане материје, које представља „праву кост“. *Bovidae*, имају рогове изграђене од рожне материје, односно кератина, тј. истог су састава као папци или канце.

Постоји још једна битна разлика, а то је да врстама из породице јелена сваке године отпада роговље и израста ново, док припадницима породице говеда рогови поступно расту целог живота и никада их не одбацују.

Ред - **Artiodactyla** дели се на три подреда:

- **Suina (Nonruminantia)** – који обухвата омниворе папкаре, непреживаре,
- **Ruminantia** – искључиве биљоједе, преживаре и
- **Tylopoda** – које имају особине и непреживара и правих преживара.

Подред – *Suina (Nonruminantia)* – непреживари, папкари који немају рогове, хране се разноврсном храном коју не преживају, па им је желудац много једноставнији него код преживара и састоји се код већине из једног дела (једнокоморни желудац). У вези са начином исхране цревни канал је пропорционално краћи него код преживара. Слепо црево је доста добро развијено. Непреживари су сврстани у три фамилије:

Фамилија *Suida* – свиње: *Sus scrofa* Linnaeus, 1758 – дивља свиња, *Sus scrofa domestica* Linnaeus, 1758 – домаћа свиња, која представља само доместификовану форму дивље свиње и гаји се у многобројним расама на целој Земљи.

Подред - *Ruminantia* Scopoli, 1777 – обухвата искључиве биљождере - биљоједе, чији су зуби и желудац нарочито диференцирани према специфичном начину исхране. Желудац преживара је врло обиман и може

да прими велику количину траве и лишћа. Састоји се из четири дела од којих сваки има своју специфичну функцију: бураг (*pansen* или *rumen*), мрежавац или капула (*reticulum*), листавац (*omasus* или *psalterium*) и сириште (*abomasus*). Цревни канал преживара је пропорционално дужи него код свих осталих животиња и садржи добро развијено слепо црево. Већина преживара има рогове, који представљају парне коштане израштаје на чеоним костима. Код шупљорогих преживара (*Cavicornia* или *Bovidae* Gray, 1821) ове коштане творевине постају засебно ван лобање, тек касније срасту са чеоним костима и пресвучене су снажном рожном навлаком, док код јелена (*Cervidae*) представљају једре и углавном разгранате коштане израштаје на чеоним костима без рожне навлаке. Код жирафе су рогови врло мали и превучени кожом.

Фамилија *Cervidae* – јелени, витке и брзе животиње. Мужјаци имају разгранате рогове, који представљају једре коштане израштаје кожног порекла на чеоним костима. Рогови се периодично обнављају сваке године. Том приликом се стари рогови одбацују и затим расту нови, који по правилу добијају по један огранак више. **Ирвас** – *Rangifer tarandus* Linnaeus, 1758 је једини јелен код кога је и женка рогата. **Срна** – *Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758, има слабо

разгранате рогове, већином са три парашка, широко је распрострањена у Европи и Азији. У Европи и Малој Азији живи **јелен** – *Cervus elaphus* Linnaeus, 1758, у медитеранској области **лопатар** – *Cervus (dama) dama* Linnaeus, 1758. Највећи међу данашњим јеленима, **лос** – *Alces alces* Linnaeus, 1758 живи у северним пределима Европе и Азије.

Фамилија *Bovidae* (*Cavicornia*) – шупљороги преживари. Најобимнија и врстама најбогатија група папकारа. Рогови су им једноставни, нису разгранати и не обнављају се. Састоје се из коштаних израштаја на чеоним костима (*Os cornu*), покривених снажним рожним навлакама. И мужјаци и женке имају рогове.

Субфамилија *Caprinae* Gray, 1821 – козе и овце. Овој потфамилији припадају врсте рода *Ovis* Linnaeus, 1758. Најпознатије су: *Ovis aries* Linnaeus, 1758 – домаћа овца, *Ovis canadensis* Shaw, 1804 – северноамеричка дивља овца и *Ovis orientalis musimon* Pallas, 1762 – муфлон. Козе су заступљене знатним бројем врста: *Capra aegagrus hircus* Linnaeus, 1758 – домаћа коза, *Capra ibex* Linnaeus, 1758 – козорог, *Capra falconeri* Wagner, 1839, *Capra caucasica* Guldenstadt у Pallas, 1783 и друге. Такође су значајне и *Rupicapra rupicapra* Linnaeus, 1758 – дивокоза, *Saiga tatarica* Linnaeus, 1766 – сајга и *Ovibos moschatus* Zimmermann, 1780 – мошусно говече.

ЈЕЛЕН (ОБИЧАН, ЕВРОПСКИ, РИТСКИ)

Cervus elaphus Linnaeus

Систематско место – најкрупнији аутохтони дивљи преживар у ловној фауни Србије. Широко је распрострањен у Европи и свету. У Европи живе четири рода и једна врста. Од предака данашњег јелена пронађени су остаци ирског горостасног јелена чији је распон роговља био 3,50 метра, а тежина 35 килограма. Одраслог мужјака називамо јелен, женку кошута, а младунче јеленче или теле.

Географско распрострањење – јеленска дивљач је раширена практично на целом европском континенту, а допире и до Азије, Африке и Северне Америке. Човек га је пренео и у Аргентину, Чиле, САД, Нови Зеланд и Аустралију. У Европи јелен је најчешће распрострањен у шумским комплексима великих река Дунава, Саве, Драве и брдским и планинским шумама Мађарске, Румуније, Чешке, Словачке, Хрватске, Слове-

није, Немачке и Аустрије. У мањем броју га има у Пољској, европском делу Русије, Норвешкој, Шведској, Шпанији, Француској и Данској. У Србији је јеленска дивљач бројна у Војводини (Подунавље, Срем, Фрушка гора), у североисточној Србији (Тимочки регион), у западној Србији (Тара) и на Косову (Липовица). Због малог степена искоришћавања, у снажној је експанзији.

Спољашњи изглед – јеленска дивљач на први поглед одаје утисак складности, снаге и окретности. Глава је дугачка, уска и сува, са дугачким покретним ушима. Врат је дугачак, код женки и подмладка танак, а код одраслих мужјака, посебно за време рике, знатно дебљи. Тело је заобљено и снажно, реп је веома кратак. Најчешће је ношен приљубљен уз сапи. Ноге су дугачке, сразмерно танке, али жилаве и јаке. Завршавају

се са по два црна папка. Траг јелена је већи и заобљенији од трага кошуте. Зависно од подврсте јелена, од пола и узраста јединке, телесне димензије јеленске дивљачи знатно варирају. Најситнија је патуљаста подврста јелена са Корзике и Сардиније, а најкрупнији су јелени са Карпата, из Подунавља и са Балкана. Дужина тела, од врха носа до корена репа, креће се у наших јелена од 180 до 250 cm, а кошута од 160 до 220 cm. Јелен мужјак са главом, без утробе, тежи 70 килограма на Корзици и Сардинији, а до 250 килограма на Карпатима. Кошута са главом, без утробе тежи 35 килограма на Корзици и Сардинији, а до 140 килограма на Карпатима. У нашој земљи и највећем делу Европе уобичајена тежина одраслог јелена (без главе и утробе) је од 130 до 180 килограма, а кошуте (са главом без утробе) је од 70 до 100 килограма. Тежина новорођеног телета зависи од тежине мајке и креће се од 7 до 12 килограма. Пораст тежине је веома брз, код добро храњених јеленчића и до 560 грама дневно, тако да они у августу, у години рођења, могу тежити и до 45 килограма, а при крају децембра и до 80 килограма. Јелен потпуно телесно израсте до седме – осме године, а кошута до четврте – пете године живота.

Боја длаке – зависи од узраста и годишњег доба. Одрасле јединке два пута годишње, у пролеће (април–мај) и у јесен (октобар–новембар) мењају длаку. Пролећно мењање длаке је брже од јесењег, а млађе животиње пре почињу мењати длаку од старијих. Бремените кошуте најкасније мењају длаку. Летња длака је мање или више интензивно тамнорђасто-црвена са светлијом нијансом по трбуху и унутрашњим деловима ногу. Глава, врат и ноге су, зависно од тла светло до тамносиви. Длаке су кратке, оштре и полегле. Узнемирена дивљач костреша длаку. Зимска длака је гушћа, дебља, дужа, мање полегла од летње и има густу подлаку. Боја је тамносмеђа до сивосмеђа. Задњица („огледало“) је прљавобела до жућкаста, обрубљена тамносмеђе-црвеном длаком, која је дужа од остале. Мужјаци, нарочито у западној и деловима средње Европе зими имају на врату изражену тамну гриву од дугачке грубе

длаке. Јеленима у Подунављу грива је знатно мање изражена. У погледу нијанси боје длаке постоје велике разлике између јелена различитих подручја, па и у оквиру самих подручја. Новорођено теле има црвенкасту длаку и посуто је белим пегамма, која се већ на јесен, израстањем зимске длаке, губе.

Мирисне жлезде – се код јеленске дивљачи налазе међу папцима, испод пете задњих ногу, у корену репа и у сузним каналима испод очију. Међу папчане жлезде остављају мирисни траг сваке јединке. Жлезде у сузним каналима испод очију луче, нарочито за време парења, густ секрет који јелен таре о стабла, означавајући територију. Нарочито је велика кожна жлезда која се налази у корену репа и јако се повећава у време рике. Током рике јелени излучују велике количине семене течности. Она ствара „портиклу“ или „кецељу“ са доње стране стомака и груди, а даје им карактеристичан јак мирис који човек лако осети. Јеленска грла имају 34 зуба: осам секутића, шест преткутњака и шест кутњака у доњој вилицы и два закржљала очњака (бисерак или грандла), шест преткутњака и шест кутњака у горњој вилицы.

Исхрана – јелен је преживар, што значи да узету храну само површно иситни, помеша са пљувачком и прогута. Храна доспева у бураг одакле се, када дивљач мирује и прежива на заклоњеном месту, враћа поново у уста и бива потпуно сажвакана. Јелен је биљојед и његове дневне потребе за храном су 12 – 18 килограма. Највећи проценат у његовој исхрани током године (око 2/3) чине зељаста вегетација, тј. многе врсте трава. Због овога је врло важно да у јеленском ловишту буде довољно шумских чистина и трава. Купине, малине, папрат, врес и остала полудрвенаста вегетација чине око 20% годишње исхране јелена, а изданци, пупољци и лишће дрвећа и жбуња око 10% које узима нарочито зими. Јеленска дивљач се храни и тешким семеном храста, букве, дивљега и питомог кестена, воћем, гљивама итд. У недостатку хране, зими љушти кору дрвећа. Када је у могућности јеленска дивљач радо излази у поља, где може причинити знатне штете. Као и свим преживарима и јеленској дивљачи је за нормалан

рад организма потребна со током читаве године, а нарочито у пролеће и лето, у периоду када дивљач мења длаку, доји младунце, мења рогове и слично.

Одрасле, потпуно неометане животиње имају 6–8 периода паше у току 24 часа. У том периоду 7–10 часова проводе у тражењу и узимању хране и 5–6 часова у преживању. Од овога се само једна трећина одвија ноћу. Неузнемиравана јеленска дивљач је претежно дневна дивљач. Два најизраженија периода активности су ујутру и предвече, а један мање изражен око поноћи. Јелен је некада био дневна животиња али је временом већином постао ноћна животиња.

Дужина живота – највећа старост јелена у слободној природи је око двадесет година, али поједини примерци, нарочито женке, могу достићи и већу старост. Уобичајена газдинска старост је од 12 до 14 година. Узрост јелена старијег од две године распознајемо у природи првенствено по силиуети тела, понашању, начину живота, а затим и по роговљу. Роговље само по себи не може бити поуздан показатељ старости. У природи можемо оценити да ли је јелен двогодица (шилаш), млад (3–5 година), средњодобни (6–10 година) или стар (преко 10 година).

Физички изглед и чула – млад јелен има дугу и узану главу, држање му је усправно, зими је грива слаба, гребен се мало истиче, труп је витак, леђа су равна и висок је на ногама. Покрети су му живахни и нагли. Средњодобни јелен има нешто ширу и на изглед краћу главу, јачу гриву, јачи одебљао врат и јаче истакнут гребен. Леђа су нешто улегнута, труп је пун, масиван, заобљен. Држање му је опружено. Понаша се одмерено, живи у крдима мужјака (ван периода рике). Стари јелен има заобљену и на изглед кратку главу, врло јак врат који носи хоризонтално, јаку гриву, висок гребен, улегнута леђа, масиван труп. Тежина тела је усмерена према напред. Ноге због опуштеног трбуха, изгледају кратке. Живи усамљено, скривено и врло је опрезан. Покрети су му одмерени и успорени. Млада кошута има краћу главу и уши, заобљено тело, права леђа и живахно понашање. Стара кошута има изразито дугачку и суву главу, дугачке уши и спљоштен и танак врат, мршаво тело

улегнутих леђа, упалих бокова и опуштеног стомака. Покрети су јој одмерени и усмерени.

За ловце је интересантно да знају да парогата дивљач (јелен, срна, лопатар) нема жучну кесу где би се жуч сакупљала, већ се она лучи директно у танко црево. По измету јелена могу се разликовати млада и старија грла, као што се разликује и измет мужјака од измета женке. Јеленска дивљач има веома добро развијено чуло њуха, затим слуха, док јој је вид слабији, мада много бољи него код срнеће дивљачи. Јеленска дивљач на равним теренима може, при директном струјању ветра, открити човека и на више стотина метара, а у брдовитим пределима и с косе на косу. Слух је врло истанчан и јелен одлично запажа и најмањи неубичајени шум и до 200 метара. Видом јеленска дивљач много боље запажа покрете него непомичне предмете. На отвореном пољу или на сечини човека у покрету разазнаје и до 400 метара. Ноћу јеленска дивљач врло добро види, боље него човек. Када је у питању оглашавање јелена у време парења мужјаци снажно ричу, слично бику, али дубље, снажније и мелодичније. У животињском свету једино се лављарика по снази и импресивности може упоредити са риком јелена. Ако примети неку опасност, чију врсту не може да одреди, јеленска дивљач бауче слично срнећој, али много јаче, дубљим и храпавијим гласом и много мање учестало. Кошуте се за време парења јављају тихим назалним гласом „анг“. Сличним гласом се кошута обраћа телету, а и теле кошуте (пискавије). У смртној опасности, када не може побећи, јеленска дивљач се јавља кратким гласом сличном рици. Чешће то чине кошуте и телад него јелени.

Роговље – јеленска дивљач спада у парогату дивљач, што значи да мужјаци носе на глави парогове. Пароговима се називају коштани израштаји који се сваке године развијају на два посебна испучења чеоних костију названих рожиштима, који су код младих грла уски и високи, а код старијих све нижи и дебљи. Парогови нису прави рогови, јер су коштана а не рожната творевина (творевина су скелета, а не коже)

и јер се сваке године одбацују а на њиховом месту израстају нови. У парогату дивљач спадају и срна, лопатар, ирвас, белорепи јелен, аксис, лос и тако даље. Потпуно развијен парог јелена старијег од пет година има грану која је његов основни део, а на дну гране, изнад самог рожишта налази се ружа или венац. Грана је избраздана и посута ситним икрицама или перлама. Изнад

руже, први парожак на грани се назива надочњак, изнад њега је ледењак (који не израста увек), затим средњак, понекад изнад средњака израста вучјак, док парошци на проширеном и задебљаном врху гране чине круну која мора имати најмање три парошка. Облици круне могу бити различити: једноставна, двострука, двостепена, шакаста, лоптаста, дланаста, пехараста и тако даље. Три основна облика роговља су „U“, „V“ и срцолики облик. Према броју парожака на грани, јелени добијају различите називе. Млади јелен који има само две танке гране без парожака назива се шилаш, ако има само по један парожак, надочњак, назива се вилаш, ако има по три парошка на свакој грани назива се шестерац, а по четири је осмерац и тако даље. У случају да на једној грани има девет парожака, а на другој осам назива се неправилни осамнаестерац, што значи да се назив одређује према грани која има већи број парожака, али се називу додаје реч неправилни.

Прво роговље јелен добија у узрасту од 12 месеци, то јест у мају друге календарске

године. Они му потпуно израстају до августа–септембра, када бивају очишћени. Први рогови су у виду два прута, шила. Зависно од квалитета грла, високи су од неколико до 50 см. Немају руже и слабо су икричави. Израстају у продужетку вертикалне осе рожишта. Прво роговље јелени одбацују у мају, почетком треће године живота. Друго роговље почиње расти одмах након одбацивања шила и по облику може бити различито. Слаба грла ће остати шилаши, са нешто дужим шилима, која овога пута имају руже. Нешто су бољи вилаши којима поред гране израста и парожак надочњак.

Најбоља узгојно вредна грла су најмање шестерци, а могу бити и осмерци, јер им поред надочњака израста и средњак, чак могу имати и рашљу на врху гране. Роговље чисте од баста у септембру, а сва даља чишћења роговља се померају ближе јулу, док се одбацивање роговља помера ка марту. Треће роговље израста у четвртој години живота, а рачвањем врха гране од јелена шестерца постаје осмерац или десетерац. Четвртим и петим роговљем млади јелен постаје богатији за просечно још по један парожак у круни и за ледењак, тако да је достигао степен најмање десетерца, односно дванаестерца. Од петог роговља надаље, зависно од својих урођених особина, јелен изграђује првенствено масу роговља. Сматра се да јелен најбоље роговље изграђује између дванаесте и четрнаесте године живота а да након тога квалитет трофеја „опада“.

Развој парога тече тако да прво из рожишта израста парог као хрскавица, која касније постепено очвршћује. Цео парог је обавијен кожним омотачем који је ретко одлакан и који такође расте са парогом. Тај кожни омотач се назива лика или баст. Растући парог и лика испреплетани су густом мрежом крвних судова која их храни и доноси градивни материјал. Када роговље достигне своју коначну дужину, гранатост и масу, све више се успорава циркулација крви и долази до већег таложења минералних материја. Роговље окоштава и отврдњава, а лика се све више суши. Када роговље сасвим очврсне, јелен трљањем о растине скида осушени баст. Ново роговље

је потпуно бело, али убрзо услед оксидације остатака крви у њему, као и импрегнације соковима растиња о које га јелен трља, добија тамномрку, понекад скоро црну боју (зависно од врсте вегетације), а само врхови парожака остају бели. Раст роговља траје 120 дана (од марта до јула код одраслих јелена). Очишћено роговље јелен носи око осам месеци годишње, за време сезоне парења, током јесени и зиме. Одбацује их на крају зиме, а раст следећих почиње одмах. С роговљем отпада и танак слој рожишта, тако да она са старошћу бивају све нижа, али услед сталног прирашћивања и све дебља. Раст и одбацивање регулишу хормони.

Услед деловања хормона раста, који стално лучи штитна жлезда – хипофиза, роговље расте у виду хрскавице обавијене бастом. Са приближавањем сезоне парења, активирају се полне жлезде које почињу лучити полни хормон. Он гуши дејство хормона раста, а сам има супротно дејство пошто доводи до престанка раста роговља и до њиховог окоштавања. Пред сезону парења полни хормон потпуно гуши дејство хормона раста и роговље сасвим отврдњава и бива очишћено од баста. На крају зиме, са порастом дужине дана, хипофиза бива поново стимулисана да производи веће количине хормона раста. Како тада у крви нема полног хормона да кочи његово дејство, долази до слабљења везе између роговља и рожишта, до одбацивања роговља и раста новог. Услед разних повреда роговља и рожишта и тела животиње, као и услед урођених недостатака, долази до разних деформација роговља (неприродни раст грана, израстање више грана из изломљеног рожишта, итд.) Урођени недостаци су ретки, али се јављају као шутост (недостатак роговља), потпуно закржљало роговље минималне дужине и гранатости итд. Услед хормоналног поремећаја или кастрације могу израсти „перике“, тј. роговље које се никад не чисти од баста. Као последица озледа на телу, посебно скелету (који и даје градивни материјал за роговље) може са супротне стране од повреде доћи до деформације рога која није наследна.

Станиште јелена – у прошлости је јеленска дивљач насељавала простране степе,

што доказују развијено роговље (непогодно за кретање кроз шуму) и дугачке, танке, јаке ноге, створене за истрајан трк. Услед узнемиравања и промене животне средине људи, који су све интензивније обрађивали степу, јелен се у потрази за миром повукао у шуму. Као врло прилагодљиву врсту, јеленску дивљач срећемо од ритских шума мале надморске висине па све до алпских зона и границе шумске вегетације. У Великој Британији бројни јелени настањају велика пространства шкотских брда, покривених ниском вегетацијом вреса. На Новом Зеланду јелени се врло успешно гаје на непрегледним пашњацима. Све ово илуструје велику прилагодљивост јеленске дивљачи различитим условима станишта. У нашим условима, међутим, јеленска дивљач је везана за велике шумске комплексе који морају имати довољно чистина ради испаше, подраста ради брста и воде за пиће и каљужање.

Размножавање – јеленска дивљач је способна за размножавање већ у узрасту од 16 до 18 месеци, тј. у другој години живота. При нормалном односу полова (1:1) само одрасли мужјаци старији од пет до шест година учествују у парењу. У ловиштима са повољним природним условима, где је телесни развој оптималан, преко 20% младих кошута бива оплођено у другој години живота, а остале наредне године. Током септембра и октобра (у јужнијим и нижим пределима раније, а у северним и вишим пределима касније) одвија се парење јеленске дивљачи, познатије као рика јелена. У том периоду, током четири недеље, одрасли мужјаци се прикључују женкама и младунцима, формирајући мале „хареме“ са две до пет женки које љубоморно бране од осталих мужјака. Том приликом, да би објавио да „влада“ на том парилишту, јелен интензивно риче. У почетку и крајем рике јелени се јављају нарочито у свитање и пред мрак, а и ноћу. У време кулминације рике ричу почитав дан. Ако се неки други јелен приближава кошутама, долази до „двобоја“ гласовима, рикањем, а ако супарници оцене да су подједнаке снаге, долази до оштре и понекад дуготрајне, али ретко и смртоносне борбе, све док слабији супарник не побег-

не. Победник рикањем објављује своју победу. Јелен држи на окупу кошуте све док их не оплоди.

Кошуте се не паре све у исто време. Најпре то чине најстарије, а најкасније младе, двогодишње јунице. Кошуту која се пари јелен тера у мањем кругу све док не стане и не дозволи парање. За време рике јелен једе врло мало и крај рике дочекује знатно ослабљен, изгубивши и до 40 килограма. То надокнађује интензивном исхраном после рике. У ловиште је тада потребно износити веће количине додатне хране, да би јелени вратили кондицију до уласка у зиму. Оплођена кошута бременита је 240–262 (270) дана и у мају или јуну наредне го-

дине отели једно, врло ретко два телета. Кошута има четири сисе. Теле је након рођења тешко од 7 до 12 килограма (15 до 16 килограма), које се након рођења брзо диже на ноге и у стању је да након краћег периода прати мајку. Првих месец дана док довољно не ојача његова главна одбрана се састоји у сакривању у жбуњу, где непомично лежи у вегетацији, не треба га дирати јер није напуштено, његова мајка је негде у близини. Кошута је добра и пожртвована мајка. У стању је да теле одбрани од лисица, па и мањих паса, које тера ударајући их предњим ногама. У повољним еколошким условима, годишњи прираст јеленске дивљачи је висок – око 60% свих женки у матичном фонду.

Социјални живот – осим у време парења, јеленска дивљач живи током читаве године у мањим или већим крдима одвојеним по половима. Женска крда сачињавају кошуте с подмладком и младим животињама оба пола, старим до две године. Млади мужјаци се обично после тог узраста издвајају у посебна крда мужјака. Женска крда су редовно бројнија од мушких, а зимска су већа од летњих јер се дивљач удружује око проређених извора хране. Женска крда води „водећа“ кошута (која има теле), а основну њихову јединицу чине кошута са овогодишњим телетом и прошлогодишњим потомством (много чешће јуницом него шилашем). У мушким крдима међусобне везе међу јединкама су изразито лабаве. Мушка и женска крда су просторно удаљена. Мужјаци се држе виших, неприступачних и мирнијих предела, а кошуте, због подмлатка, држе се близине извора обилне хране (чистина пашњака). Јелен је изразито стадна врста, животиња крда. Изузетак чине кошуте у периоду пре – до после тељења, као и јелени у време парења. Јеленска дивљач показује изразито територијално понашање. Веома је везана за одређени локалитет и по правилу га не напушта.

Однос према другим врстама дивљачи – највећи природни непријатељ јелена су вук и пас луталица. Захваљујући својој крупноћи, снази и издржљивости на њих је јелен много мање осетљив него срнећа дивљач. Најугроженија су телад, а затим

престареле или болесне јединке. Рис и медвед такође могу савладати јеленску дивљач, али једини прави непријатељ који може угрозити опстанак јеленске дивљачи је – човек. Јеленска дивљач се одлично слаже у ловишту са дивљим свињама, са којима се најчешће и гаји у ограђеним ловиштима. Срнећа дивљач је биолошки слабија од јеленске, која је делимично потискује у конкуренцији за храну и простор. Узгој јелена са лопатарима, па и муфлонима, могућ је, мада овим врстама одговарају други услови станишта (сувља, топлија и тврђа подлога која је сиромашнија вегетацијом).

Болести – јеленска дивљач најчешће оболева од плућних и цревних паразита,

што је посебно изражено масовнијом појавом малог, великог и америчког метиља у нашим подунавским ловиштима. Јелен може оболети и од заразних болести (пастерилосе, бруцелосе, слинавке, шапа и др.), а веома ретко и од беснила које јој бива пренето уједом заражене лисице. Од спољних паразита јеленска дивљач оболева од угрка (ларве обада), носног штрка (који може изазвати смрт гушењем), крпеља, вашију и шуге.

Због атрактивног трофеја и квалитетног меса, јеленска дивљач је једна од најцењенијих ловних дивљачи у Европи. Њена изузетна чула изискују од ловца посебну вештину.

ЈЕЛЕН ЛОПАТАР

Cervus dama Linnaeus

Систематско место – заједничку карактеристику врста ове фамилије чини роговље које је често разгранато, облика типичног за ову врсту. Ранија сазнања упућивала су на закључак да јелени лопатари потичу из области средоземља, међутим, остаци ове дивљачи пронађени су и у северногерманским гробницама, дозвољавају могућност да је он био распрострањен и северније од првобитно утврђеног ареала.

Географско распрострањење – права домовина јелена лопатара налази се у земљама око Средоземног мора, а највише га има у Малој Азији и Алжиру. Садашња распрострањеност ареала јелена лопатара је знатна и обухвата широке области Европе и Северне Африке. Најјужнији делови ареала

забележени су на јужним падинама Атласа, док на север Европе допире до Норвешке и Шведске. Оваквој садашњој распрострањености, па и бројности, јелен лопатар може захвалити сукцесивним насељавањима, нарочито у последњих сто до двестотине година. Та насељавања обављана су у ограђене делове ловишта, пре свега у Енглеској, а затим у Данској, одакле су пресељени у северне делове Немачке, а затим су проширени по средњој Европи, па су тако доспели и у наша ловишта. Најбоље му одговарају ловишта средогорја са умереном климом и добром пашом. Лопатар насељава мање шумске појасеве, светле експозиције, прошаране пропланке. Искуства која су стечена говоре да је лопатара могуће гајити како

у слободном ловишту, тако и у ограђеним деловима ловишта или сасвим ограђеним ловиштима (гатери).

Спољашњи изглед – по спољашњем изгледу јелен лопатар је сличан јелену, од кога је мањи и лакши. Грађен је пропорционално и чврсто. Тело му је овално издужено, врат доста кратак, ноге витке. Глава му није толико продужена као код јелена, чело му је високо, а рогови разгранати. Нарасте у дужину око 140 cm, у висину око 100 cm, реп му је дугачак око 25 cm, а мужјак може да буде тежак и преко 100 килограма. Женке су тешке од 50 до 70 килограма. Имају 32 зуба, а немају очњаке. Потпуно израста тек у шестој години, али за расплод је зрео већ у другој години. Живи од 20 до 25 година. Лети је покривен одозго и са стране црвенкастозагаситом длаком испрсканом светлим пегама, а на трбуху и унутрашњем делу ногу преовлађује беличаста длака. Зими је длака са стране тамносива и без светлих пега, на леђима је црвенкаста, а по трбуху пепељаста. Изузетно, неки лопатар може бити сасвим таман, а неки опет сасвим светао. Живи у крдима које увек предводи стари мужјак.

Роговље – лопатара развија се под кожном навлаком као и код јелена. Прво роговље има облик шила, а одбацује га обично у јуну наредне године. Друго роговље почне да расте одмах после одбацивања првог. Ово друго роговље има већ и два параш-

ка, надочњак и средњак. Када ово друго роговље очврсне, лопатар га чисти чешањем од млада стабла. Крајем маја или почетком јуна лопатар одбацује роговље, па му ново и јаче израсте преко лета. Крајем маја или почетком јуна лопатар одбацује роговље, па му ово ново и јаче израсте преко лета. Крајем септембра, односно почетком октобра роговље је зрело и већ очишћено од кожне навлаке. Већ треће роговље рашири се мало при врху, а код четвртог и даљих, почев од средњег парашка, роговље је лопатасто раширено по чему је лопатар и добио име. Ивична линија сваке лопате окићена је многим кратким парашцима, чији број и величина зависи од квалитета исхране. Роговље може бити тешко до 4 кг, а као и код јелена или срндаћа услед повреде полних органа, роговља у развоју долази до разних неправилности на самом роговљу.

Размножавање – парење почиње у октобру и траје до половине новембра. Бременитост лопатара траје осам месеци. У јуну женка отели обично само једно, а понекад и два телета, који остају уз мајку до следећег парења. У гајењу ове врсте дивљачи структура односа полова треба да је 1:1. Прираст по разним ауторима креће се у границама 0,60 до 0,80 по женки. За висок степен преживљавања младунчади код лопатара заслужан је квалитет мајчиног млека, које је најквалитетније од свих преживара (до 19%

масти, а код срнеће дивљачи), као и чињеница да се кошуте веома често близне, што такође помаже да прираст и преживљавање има велику стопу у односу на друге врсте дивљачи.

Исхрана – јелен лопатар је преживар, и то је одлучујуће у његовој исхрани и врсти

хране коју конзумира. Кабаста храна састављена је од разних трава, пупољака, изданака, воћних плодова, што представља главне састојке исхране, чиме задовољава потребу за довољним количинама сирових беланчевина, масти и целулозе, скроба, шећера и воде.

МУФЛОН

Ovis aries musimon Pall

Систематско место – муфлон на нашим просторима није аутохтона врста. Уношен је у поједина наша подручја, добро се прилагодио шумовитим зонама са пределима богатим подрастом, на обронцима са каменим громадама, на висини између 600 и 1.000 метара, али и у ловишта Војводине. Муфлон је најмањи, а уједно за многе и најлепши представник широм света распрострањеног рода дивљих оваца (*Ovis*). Научници у Европи још нису усагласили гледишта о томе да ли је муфлон подврста или посебна врста дивљих оваца. У западној и средњој Европи и Русији сматра се да је муфлон подврста дивље овце која живи у Европи и централној Азији. Међутим, поједини научници муфлона ипак посматрају као засебну врсту дивљих оваца.

Географско распрострањење – према открићима фосилних остатака, муфлони су

некада, пре више стотина хиљада година (средњи плеистоцен), настањивали читав европски континент и били су нешто крупнији него данас. Наиласком леденог доба, а и услед прекомерног лова и процеса доместификације, временом су опстали само на два острва у Средоземном мору – Корзици и Сардинији. У новије доба, стари Римљани су на Сардинији хватали муфлоне и доводили их у циркуске арене ради борби. У дубини европског континента муфлона је први унео принц Еуген Савојски, набавивши 1730. године за зоолошки врт „Белведер“ крај Беча неколико примерака ухваћених на Корзици. Неколико грла је 1752. године пребачено у ограђени простор „Лајнц“, такође крај Беча, а током 1840. године тамо је унето 19 муфлона са Корзике и Сардиније. Одатле се муфлон касније проширио по средњој Ев-

ропи. У слободним ловиштима је насељен знатно касније, јер је тек 1868. године неколико грла пуштено у област Гимеш у Словачкој. Муфлон је затим постепено поново „освојио“ читав европски континент. Најдужу традицију гајења има Аустрија.

Станиште – типична станишта муфлона су средоземне ниске и густе шуме испресецане пашњацима, на тврдој каменитој подлози, до 1.000 метара надморске висине, у климатском појасу који се одликује сувим летима и зимама са ниским и краткотрајним снежним покривачем. Својом телесном грађом и начином живота (рано јагњење, мале потребе за водом, скромност у исхрани, релативно кратке ноге, папци који брзо расту) муфлон је прилагођен таквим стаништима. Уз повремену или сталну помоћ човека, муфлон се прилагодио и знатно другачијим стаништима континенталне Европе, са другачијим флористичким саставом и знатно оштријом климом, тако да данас настањује и многа шумска подручја западне, средње и источне Европе.

Подручја која му никако не одговарају су мочварне низије са меким тлом. У тим условима веома је подложен болестима, деформацијама папака (који се недовољно троше и неправилно расту), прираст је веома мали или га уопште нема и попула-

ција пропада. Ако нађе повољне еколошке услове, муфлонска дивљач је верна свом станишту. Сем у случајевима интензивног узнемиривања, несташице хране, наилазак оштрих зима са дубоким снегом (преко 40 cm) и слично, муфлонска дивљач се релативно мало креће. Њена дневна кретања у потрази за храном износе два до три километра, ретко преко пет километара. Мужјаци су склони лутању у сезони парења.

Муфлон је дневна животиња, тј. дању се одвијају скоро све животне активности. Пасе целог дана, са прекидима, али углавном у раним јутарњим часовима и предвече. У току дана и ноћи прежива пет до седам пута. То некад чини стојећи или у лаганом ходу. На пашу и дневна кретања муфлон „троши“ 14-17 часова, а на одмор и преживање 7-10 часова. Најдужи одмор је ноћу, тада се одмара и прежива.

Спољашњи изглед – по грађи тела и величини муфлони доста подсећају на домаћу овцу, али су неупоредиво складнији. Глава је издужена, са карактеристичним „овнујским“ носним гребеном. Врат је дуг, у муфлонке танак, а у муфлона дебео. Тело је заобљено, пуно и снажно. Ноге су релативно кратке и снажне а реп кратак. Мужјаци носе на глави карактеристичне лучно савијене, до 90 cm дуге рогове који у основи могу имати обим већи од 26

ст. Женке немају рогове, а врло ретко имају кратке и танке рошчишће. Интересантан је податак да око 60% муфлонки на Корзици има рошчиће, док су муфлонке на Сардинији без рогова. Орастао муфлон достиже висину у гребену 80-88 cm, дужина од врха носа до краја репа је 140 cm, а тежина 40-55 килограма (30-40 килограма без утробе), некад и више. Муфлонка је од врха носа до краја репа дугачка 140 cm, а тешка од 30 до 40 килограма. Новорођено муфлонче је тешко 2-2,6 килограма. Оно брзо расте и у другом месецу тешко је око 8,5 килограма, у шестом 17,5 килограма, а зиму дочекује са око 19 килограма. Муфлони на Корзици и Сардинији су нешто ситнији. Примерци унети на континент укрштени су са разним врстама питомих и дивљих оваца, ради повећања телесних димензија, отпорности на оштрију континенталну климу, а нарочито ради побољшања трофеја. Трагови укрштања се код појединих грла повремено манифестују у виду неправилног облика рогова (превелики распон, неправилна завојитост), светле боје рогова, папака и крзна, у квалитету длаке (вунаста уместо оштра) и друго. Такве примерке са видљивим траговима укрштања треба неизоставно уклањати из популације.

Типичан мужјак у зимској длаци је смеђ до тамномрк, са белим доњим делом трбуха и белим ногама до половине. У другој, најкасније у трећој години, добија по једну мању или већу белу мрљу са обе стране бокова („седло“). Седло се сматра типичним обележјем чистокрвног муфлона. Једном малом проценту одраслих мужјака недостаје бело „седло“ што се посебно примећује код муфлона на Корзици и Сардинији. Муфлони у другој или трећој години почињу зими добијати са доње стране врата гриву. Муфлон се лиња у марту или почетком априла. Лињање траје три месеца. Мењање длаке је поступно, од горњих делова тела ка доњим. Крајем августа под летњом длаком се појављује густа подлака, а затим почиње да израста густа, груба зимска длака, коју сачињава осје. У октобру и новембру осје прераста летњу длаку (која не опада).

Мирисне жлезде – код муфлонске дивљачи налазе се испод очију, међу папцима и око полних органа. Све оне имају

важну улогу пошто неке служе за обележавање територије, међусобно распознавање дивљачи и оријентацију на терену. Дивљач их таре у ловишту и тако оставља свој мирис. Када је у питању зубало, одрасла јединка муфлона има 32 зуба. Муфлон има веома развијено чуло мириса и при повољном ветру човека осети и на 300 метара. Чуло слуха је мање изоштено него код јелена или срне, али много боље него код човека. Вид муфлона је изванредан. Човека распознаје и на удаљености од 150 метара. Муфлони се оглашавају слично овчијем блејању, са тим да је глас мужјака доста дубок. Муфлонке и јагњад у стаду релативно често се јављају, нарочито приликом изласка на пашу. Муфлон може да доживи 15, понекад и 20 година. Раст рогова, међутим, престаје у десетој години, када му и зуби почињу испадати. У уређеном ловишту не сме се дозволити да буде престареле дивљачи (преко 9-10 година), јер ће она при првој јачој зими страдати.

Роговље – мужјаци носе на глави велике завојите рогове, који су, као и код дивокоза, прави рогови, тј. ројната творевина живаца који обавија ројиште. Рогови муфлона целог живота прирастају из основе и не одбацују се. Рог је у основи округлао, али према врху попречни пресек постаје троугаон. Мушко јагње се рађа без рогова. После 14 дана могу се на глави напипати набубрења која су после два месеца видно развијена. На њима се појављују рошчишћи, по којима распознајемо пол јагњета. До краја календарске године добром мушком јагњету израстају рогови дуги 20-30 cm, чији је обим у основи 16 cm, па и више. У другој години муфлон има рогове који су досегли средњу задњег лука и видљиво су савијени. Просечни годишњи прираст је 20-25 cm, тако да је рог дуг укупно 45-50 cm, а обим у основи је 20-23 cm. У трећој години живота рогови су израсли толико да затварају задњи лук. Годишњи прираст је 15 cm, и сваке следеће године прираст се смањује па је у четвртој раст од 8 до 10 cm, у петој и шестој од 6 до 8 cm док од осме до десете године прираст рога је једва 1-2 cm годишње.

Рогови муфлона су жлебовити целом дужином (има и преко 80 жлебова). Жлебо-

ви су првих година, док је раст интензиван, широки и размакнути. Касније, са старошћу, интензитет раста рога опада па жлебови и прстенови постају знатно ужи и гушћи. Поред ових жлебова, на рогу се запајају места на којима је жлебовитост поремећена, тј. јако згуснута, као да је дошло до застоја раста рога. То се уистину и догађа сваке године, у рано пролеће, када услед исцрпљености организма слабом зимском исхраном, а истовремено и растом нове длаке, долази до застоја у расту рога и стварању тих тамнијих прстенова – година. Раст рогова код муфлона веома зависи од исхране. При обилној исхрани много је интензивнији него када је паша слаба.

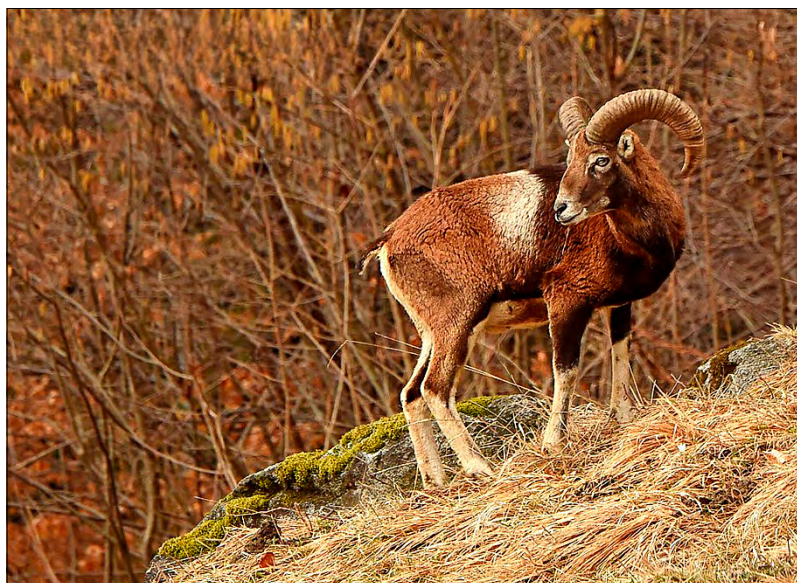
Исхрана – у исхрани муфлонске дивљачи заступљен је велики број биљних врста (према неким испитивањима 327 врста), а нарочито зељасте траве, јер доста пасе. Исхрану муфлона чине 69% траве, 22% лишће и остале биљке, око 9% пољопривредне културе, шумски плодови (жир, буквица, кестен), гљиве и слично. У зимском периоду брсти и лишће и пупошке дрвенастих врста. У недостатку квалитетније хране и када је пренамножен, муфлон понекад, мада врло ретко, гули и кору дрвећа. До пољских штета може доћи ако се ло-

виште граничи са пољима. Те су штете обично мале ако природни услови ловишта одговарају муфлонима. У исхрани, муфлон је веома скроман. Једе и оне биљне врсте које други крупни преживари избегавају. Као и свим преживарима, муфлонима је такође за нормалан рад организма потребна со током целе године, а нарочито у летњем периоду, када дивљач мења длаку, доји младунце итд.

Размножавање – у еколошки повољним условима муфлонска дивљач се брзо размножава. Природни однос полова којем треба увек тежити је 1:1. Парење се одиграва од октобра до новембра (децембра). Млад мужјак може оплодити женку већ у другој години живота, али при уобичајеном односу полова, када има довољно зрелих мужјака, у парењу учествује тек са четири године. Муфлонке постижу полну зрелост у другој години. Дешава се (нарочито у популацијама у којима се веома осећа укрштање са домаћом овцом) да муфлонка буде оплођена већ у првој години. Муфлонка се пари једном годишње, а изузетно (после губитка новорођеног јагњета) још једном.

За време парења поједини зрели мужјаци се придружују групама женки са младунцима и теже да од њих држе подаље оста-

ле мужјаке. При томе долази до дуготрајних и оштрих, али врло ретко смртоносних судара, када се прасак судара рогова надалеко чује. Један мужјак обично окупи од три до осам (некада и више) женки. Током парења мужјаци се веома исцрпљују, поготово ако их је недовољан број у ловишту и ако сезона дуже потраје. Муфлонка носи плод око 22 недеље или 148-159 дана. Главни период јагњења је у априлу, али траје од марта до маја, зависно од локалитета. Женка најчешће ојагњи једно младунче, ретко два. Велики проценат близанаца сматра се једним од доказа укрштености са домаћом овцом. Муфлонка је пожртвована мајка и брани младунче у границама своје моћи. Муфлонче сиса 4-5 месеци, а зелену храну почиње узимати већ после 14 дана живота. Прираст муфлона, у повољним еколошким условима, редовно је велик (изнад 80% укупног броја женки).

Болести – Муфлон може оболети од свих врста болести домаћих оваца. На неке болести је знатно мање отпоран од домаћих оваца (ектима, на пример). Због тога, као и због могућности укрштања, треба по сваку цену спречити додир муфлона са домаћим овцама. Муфлоне напада 25 врста унутрашњих паразита. Најопаснији су ве-

лики и мали метиљ и неке врсте плућних паразита. Зато ову дивљач не треба уносити у забрањена подручја у којима живи барски пужић – прелазни домаћин великог метиља. Крпељ такође може бити озбиљна опасност за муфлона.

Социјално понашање – живот у стадима је својствен муфлонској дивљачи. Женке са младунцима и младим, двогодишњим – трогодишњим мужјацима чине тзв. женска стада која води стара искуна муфлонка. Мужјаци старији од три године живе у посебним стадима која се распадају у сезони парења. Након периода парења формирају се велика зимска стада дивљачи која су обично одвојена по половима, али могу бити и мешовита. Наиласком пролећа, ова стада се разбијају на мање групе. Многи зрели мужјаци воде усамљенички живот.

Однос према другим врстама – највећи природни непријатељ муфлона је вук, а затим пси луталице, рис (тамо где га још има) и лисица. Вукови и пси луталице могу потпуно онемогућити узгој муфлона у отвореним ловиштима, јер прогањају дивљач и нарочито зими је лако хватају. То је и разлог зашто у нашој земљи муфлона има мање у отвореним ловиштима и претежно се гаје у ограђеном простору. Лисице, ако су у превеликом броју, могу нанети озбиљне штете подмлатку муфлона. Међу непријатеље муфлона спадају и дивље мачке, куне, а дивље свиње могу бити претња за новорођену муфлончад па се не препоручује упоредни узгој муфлонске дивљачи и дивљих свиња на истом простору.

Муфлони се добро „слажу“ са другим врстама крупних преживара и успешно се гаје у ловиштима у којима има јелена лопатара, јелена обичних и срнеће дивљачи. Не препоручује се, међутим њихово гајење у ловиштима где има дивокоза а која су мање површине и ниске надморске висине, јер може доћи до конкуренције ових двеју врста око простора и хране при чему је дивокоза слабија па уступа место муфлону.

СРНА

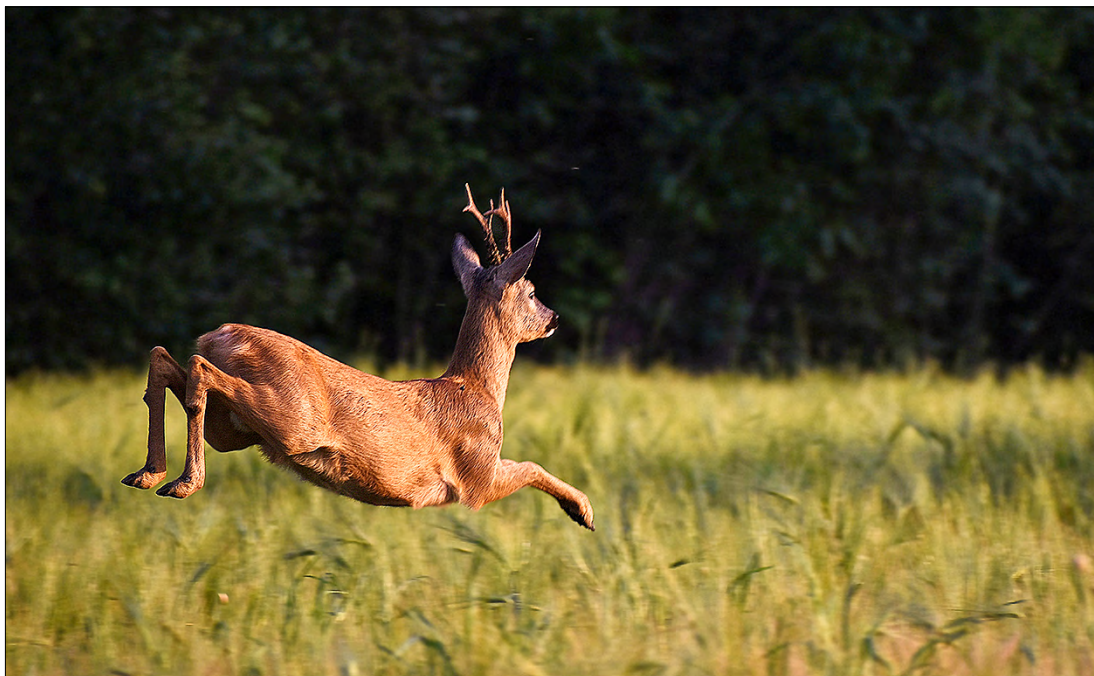
Capreolus capreolus Linnaeus

Систематско место – срнећа дивљач је најстарији представник јелена у Европи. Њено порекло треба тражити у Америци, у влажном геолошком раздобљу терцијера. Преко копненог моста, на месту Беринговог пролаза, срна је стигла у Азију. Одатле се проширила по целом умереном палеоарктичком простору. На тако великом простору сада живе четири подврсте. Код нас је срна аутохтона дивљач.

Географско распрострањење – срна је најбројнији представник крупне дивљачи у ловиштима Србије. Раширена је у средогорју, планинским и низијским шумама целе Европе и великог дела Азије. Има је у Енглеској без Ирске, Немачкој, Аустрији, Чешкој, Словачкој, Данској, Мађарској, Пољској, Бугарској, Румунији... Срнећа дивљач је данас настањена у целој Европи сем на острвима Средоземног мора и Ирске. На северу је има све до Норвешке

и Шведске. У европском делу Русије на југу живи на Кавказу и обалама Црног мора. Даље, ареал јој се према југу и југоистоку шири у Турску, Кипар, јужни Либан, северни Ирак и Иран. У Азији, од Урала и Каспијског језера, ареал наставља у Сибир до северне Манџурије, на Алтај, Северну Кореју и северну Кину. У зависности од распрострањености, поред обичне срне ту су и сибирска срна, манџуријска срна, севернокинеска срна.

Спољашњи изглед – тело је код срна витко и нежно грађено. Врат је умерено дугачак, а глава скраћена и сужена. Има велике црне очи умиљатог погледа, испод којих се једва примећује мали набор као остатак закржљалог сузишта. Уши су јој подугачке и при крају мало ушиљене, нос заокружен, усне голе и црне са одебљалим жвалама. Ноге су јој танке и витке са црним папцима. Реп је код срна невидљив иако постоји мали

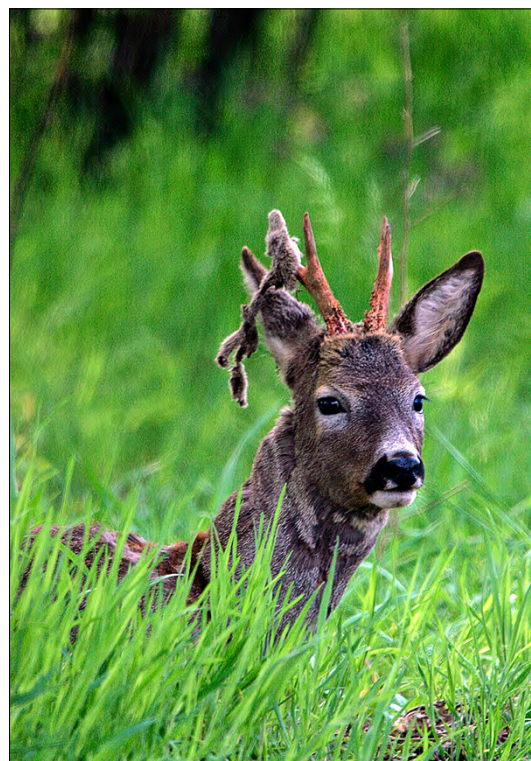
израштај који се не види голим оком. Има 32 зуба. У ловиштима са добром и разноликом храном срндаћ порасте 1,30 метра у дужину, 0,80 метара у висину, а може да буде преко 30 килограма тежак. Женка је нешто нежнија и лакша.

Срне имају лети кратку круту длаку рђастоцрвенкасте боје, коју пред зиму замењују сивосмеђом и дужом. Око репића је цела површина покривена лети и зими белом длаком, што срнама даје нарочито леп изглед. Познати су и случајеви сасвим белих срна „албина“ а још чешће се нађу поједине срне сасвим тамне боје. У ловиштима са благом климом у пролеће срне мењају длаку раније него у хладним планинским крајевима. Ланад и младе срне мењају длаку пре старих срна, које некада зимско крзно носе и до маја. Срна скаче, плива, њуши, чује и види одлично. Нема жучну кесу као ни јелени, па јој се жуч директним каналом излива у црева. Може да живи око 15 година.

Роговље – роговље код срндаћа је релативно мало, са највише шест парожака. Роговље је у доњој половини избраздано и украсено бисерастим икрама, а при дну има развијене руже. Понекад, иако врло ретко,

израсте роговље и срни, али то не мора увек бити знак јаловости. Познати су случајеви да рогата срна води лане.

Прво роговље добија срндачић на следећи начин: у петом месецу старости октобру-новембру примети се да се испод подигнуте коже на челу развија рожиште, на којем израсту мали шиљци. Ови шиљци, када пробију кожу, нису пресвучени длакавом навлаком, а порасту само до 3 cm у висину. Када срндаћу отпадну ови шиљчићи, израсту му преко зиме исте године рошчићи пресвучени длакавом навлаком високи око 8 cm. У априлу-мају, када роговље отврдне, кожа се осуши, па срндаћ чешањем о млада стабла и грмове скида навлаку испод које се укажу жућкасти рошчићи. Ово роговље носи срндачић до касне јесени, а почетком децембра их одбацује. На овом танком роговљу без икричастих украса, једва се може приметити у корену појава „руже“. Срндачић са оваквим роговљем зове се „шилаш“. Чим зарасту ране на месту одбаченог роговља кожа обрасте рожиште, почне да се развија ново роговље, пресвучено длакавом навлаком. Ово друго роговље има један парожак окренут напред, у доњој половини је мало избраздано, има малу ружу и посу-

то је бисерастим икрама. Срна одбацује ово роговље крајем октобра или у новембру, што зависи од климатских прилика и услова исхране. Срна са оваквим роговљем зову „вилаш“. Када срна одбаци ово виласто роговље, рожишта му мало одебљају, а испод длакаве навлаке почне да се развија ново, треће роговље. Ово роговље, које има два парашка, срна чисти и одбацује на исти начин као и друго. По правилу, позније роговље задржава облик роговља са два парашка, а срна која носи овакво роговље зову „шестерац“. Само изузетно срна израсте и трећи парожак, а понекад и четврти.

Код добре исхране и уређених солишта често се већ друго роговље развија као

„шестерац“. Роговље „шестерца“ је у доњој половини дубоко избраздано, има лепе руже које се састављају и посуто је крупним бисерастим икрама. Услед разних повреда наступају код срна, као и код јелена, различите неправилности које се огледају у различитим преломима, искривљености, закржљалости и у формирању губастог роговља, тзв. „перике“. Ово губасто роговље појављује се као последица озледа полних органа. Познати су случајеви да је и стара срна имала унакажено напола губасто роговље. Губасто роговље остане стално у басту, губа расте све више па некада прерасте целу главу, очи и ноздрве, па доводи и до гушења животиње. Величина и лепота срнашевог роговља зависи од климатских прилика, надморске висине и услова исхране, па се, уређивањем хранилишта, може много утицати на њихов развој. Код старих срна, роговље постаје тање и слабије, има слабо израсте парашке и посуто је ситним икрама.

Исхрана – сrne се најрадије задржавају у малим шумама и у брањевинама близу ливада и обрађених поља. Предвече у сумрак и рано у зору сrne излазе на пашу на шумске чистине и ливаде. Најрадије пасу слатку ливадску траву и младо жито, радо брсте попове и младо лишће имеле, тополе и купине. Зими, када падне снег, предњим

ногама раскопавају бели покров и траже храну. Срне пасу траву, једу избољке грмља и ниског растиња, жир, буквицу, а глођу и кору шумског растиња. Зимом треба додати храну, луцерку, црвену детелину и др. од гомољасте хране топинамбур, кромпир, репу, с тим да ова храна не сме бити смрзнута. Срнама се у солишта додаје со која је најважнија у раздобљу мењања длаке и раста роговља код срндаћа.

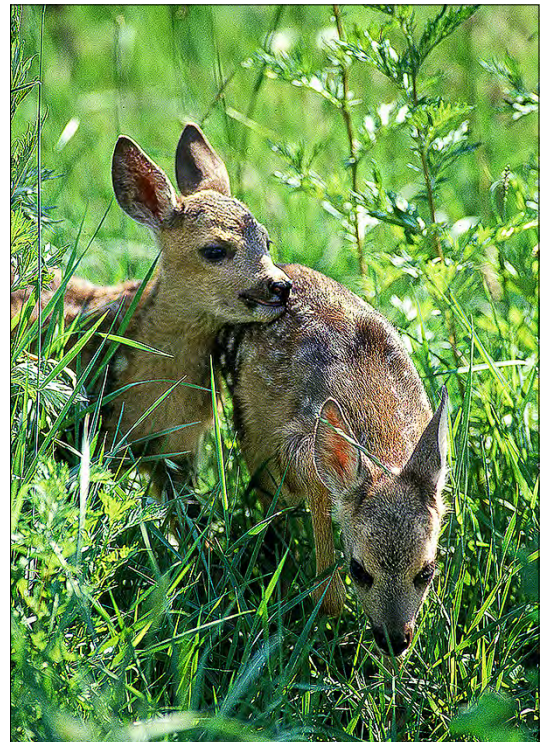
Срне не пасу траву одреда, већ бирају и одгризају ону травчицу која им је најбоља. С обзиром да се код срна већ у првој години живота развија по тежини 80% скелета, веома је важна квалитетна исхрана, јер ако у том периоду нема довољно потребних храњивих састојака, тешко се касније могу надокнадити. Структура исхране срна састоји се од такозване „мекане хране“ (траве, свеже или суве биљке, плодови и др., затим „жилаве хране“ (избојци и гранчице дрвећа, грмља или полугрмља и кора дрвећа) и „тврде хране“ (жир, кестен, буквица) и „баласте“ хране (нешто земље, каменчића, сувих иглица четинара), а то су симулатори и регулатори метаболизма.

Одређене штете срне узрокују на јасену и јавору, багрему, храсту и меким лишћарима. Срне редовно пију воду, али ако нема

воде, задовољавају се росом. Количине потребне воде за један дневни оброк, задовољавају се росом на трави. Количина потребне хране за један оброк је: на сваких десет килограма тежине тела треба калкулисати 1.200 грама зелене и 300 грама суве хране.

Размножавање – парење почиње у низијским ловиштима половином јула, а у планинским ловиштима почетком августа, и траје око 14 дана. Нагон срне траје од три до пет дана, а срндаћ је способан за оплодњу од маја до децембра. За време парења, док траје нагон, срна дозива срндаћа танким кратким гласом. Оплођено јајашце после парења у материци је у стању мировања (ембриотеније) и тек око половине децембра почне да се развија и расте. Бременитост после овог летњег парења траје 280 дана. Утврђено је да срне које се нису париле у јулу могу понекад да се паре и у новембру – децембру. Код овог зимског парења оплођено јајашце се одмах почне развијати у материци, па се срне спарене зимом лане у исто време (мај-јун), као и срне које су се париле у јулу-августу. Бременитост срна које су се париле зимом траје око 165 дана.

Крајем маја и почетком јуна срна у мирном шипрагу олани једно, чешће два, а по-

некад три ланета. Да срна не би морала да напушта ланад ради исхране, она попасе сву траву и побрсти све гране у близини где се оланила. Кад ланад ојача, срна их изводи већ у другој години.

Болести – срне могу да оболе од свих болести као и јелени.

Однос према другим врстама – у планинским крајевима срне прогоне вуци, а младу ланад нападају лисице, дивље мачке, орлови и хермелини. Зими, када се на снегу појаве лед и покорица, срне страдају од прелома ногу, а још чешће се догађа да их на поледици похватају вуци.

ДИВОКОЗА

Rupicapra rupicapra Linnaeus

Систематско место – дивокоза припада породици говеда (*Bovidae*), потпородици коза. Припада разреду сисара, реду папкара, подреду преживара, породици шупљорожаца и роду дивокоза. Развојно су веома млада група. Пореклом су из Азије, настале у миоцену пре око двадесет милиона година. У то доба је биљни свет био веома богат, па су се и преживари веома размножавали. Представници ове породице насељавају подручја од Арктика до полтарских шума, од равница до највиших планина. Код нас је једини представник шупљорожаца.

Географско распрострањење – трагови данашње дивокозе су нађени пре око тридесет-четрдесет хиљада година. Тренутно живи у скоро свим високим планинама Европе, али су издвојеност насељених подручја и услови живота довели до стварања географских пасмина. То издвајање није увек довољно чврсто па тако у оквиру врсте пиринејске дивокозе има две подврсте, и то арбуска и кантабријска дивокоза.

Станиште – дивокоза живи у мирним, далеким и тешко приступачним планинама целе Европе (Пиринејима, Карпатима, Алпима, Кавказу) осим Скандинавије. У Србији изнад кањона Таре и у планинама Космета као и у Злотској клисури и на Великом Штрбцу а у Црној Гори на Дурмитору, Комовима, Војнику и другим високим врлетима. Због станишта, постоји и врста балканска дивокоза (*rupicapra rupicapra balcanica*) са стаништем у Србији, Босни и Херцеговини, Бугарској, Хрватској, на северу Грчке (Пинд), Северној Македонији, Албанији, Црној Гори и Словенији.

Наша једина антилопа је дивокоза и то планинска, јер живи у пределима високих планина. И док дивокозе живе углавном у крдима, одрасли дивојарци већи део године проводе као усамљеници. Ова плашљива, неповерљива, хитра и спретна дивља животиња изабрала је за своје боравиште неприступачне терене, у којима има довољно мира, од човека који је стално потискује.

Њено станиште се углавном налази око горње границе шума. Тамо где има довољно мира, дивокозе током целе године живе и у појасу шуме.

Спољашњи изглед – снажни мишићи и тетиве, као и папци способни да се обнављају, уз њену неустрашивост и спретност, омогућавају дивокози да се креће по врлетном терену, чак и када је окован ледом и покривен снегом. Физичке претпоставке за овакав начин живота допуњене су способношћу прецизног оцењивања удаљености. Тако дивокоза са лакоћом може да скаче са камена на камен и по седам метара у даљ, а не чини јој никакву тешкоћу ни да скочи по неколико метара у дужину. Папци дивокозе се знатно разликују од папака осталих наших дивљих папкара и по облику, дужини, ширини, простору између њих и другим карактеристикама. Због тога се отисци папака дивокоза лако распознају. Могућност покретања оба папка је изванредна, што је важно на неравној подлози, по којој се креће. Рубови папака, који се ослањају на подлогу, одлично су развијени и састоје се од еластичног, каучуку сличног ткива. Доњи део папака није раван, него је у средини мало удубљен. Зато дивокоза, када стоји на равnoj подлози, тло дотиче само предњим и задњим делом папака. И висина папака дивокозе је већа него код других дивљих папкара. Папци дивокозе су издужени, по целој дужини углавном подједнако широки, ипак мало шири позади а ужи напред. Предњи рубови су тупи. Врхо-

ви папака су оштрији и тако обликовани да се троше услед кретања по каменитом терену или приликом ископавања хране из залеђеног снега. Међу папцима увек је уочљив међупростор, у којем се појављује чуперак длаке. Запапци су смештени високо и често се губе у густој длаци.

Мужјак дивојарац нарасте у повољним условима исхране око 130 cm у дужину и до 80 cm у висину. Реп му је дугачак око 8 cm. У односу на узраст и квалитет паше, тежина дивојарца износи од 25 до 45 килограма, а дивокоза, која је мања и нежније грађе, достиже највише до 30 килограма. Дивокоза има јаке ноге, здепасто тело чврстог састава, кратак и отањи врат, осетљив њух, далеко види и врло добро чује. Боја крзна зими је тамносива, скоро црна, дужине до 12 cm, а лети жућкастоцрвена дужине до 3 cm. Глава је бледе боје, са тамном пругом око очију и уста. Од потиљка до репа протеже се тамнија пруга. Боје мужјака су готово увек нешто тамније од женки. Уздуж кичменог стуба има око 20 cm дугу длаку са светлијим крајевима, коју ловци сматрају као трофеј. За мужјака је карактеристична и кичица на трбуху и јачи и дебљи врат. Живи око 25 година.

Роговље – глава дивокозе има плахи изглед и према носу је оштро извучена. На чеоном рожишту израсту код дивојарца и дивокозе шупљи црни, усправни и уназад нагло заврнути рогови, са сјајним шиљцима на крају и попречним мањим украсним и већим пршљеновима годишњацима, по којима се одређује старост. Први рогови почну расти јарићима у другом месецу старости и у првој години могу бити до 5 cm високи, а нису још нимало заврнути. До краја друге године порасту рогови до 10 cm високо, па расту даље и сваке године су све виши, јаче заврнути и опасани одебљаном рожином. Рогови су код дивојарца јаче развијени, више уназад повинути и оштрији него код дивокозе, а могу бити и преко 30 cm високи. Рогови код дивокоза не опадају као код јелена и срндаћа, већ расту целог живота од корена нагоре.

Исхрана – у погледу исхране, дивокоза је изузетно скромна животиња. Храни се планинским травама и младим лишћем иве

и тополе и грмоликих биљака, зими пупољцима, сувим власима траве, купинама и малинама, које након храњења прежива. Врло радо узима со која јој се мора редовно износити. Зими, када падне снег, дивокозе се спуштају ниже у шумовите појасеве где по каменитим стенама које нису покривене снегом траже лишажеве и маховину. Ову мршаву и оскудну храну надокнађују одгајивачи дивљачи уређењем хранилишта, на која износе сено, зоб и со. Често се догоди да дивокозе у великом снегу угину од глади, а то се односи на подручја где нема уређених хранилишта. Дивокозе живе у великим стадима, дивокозе и јарад заједно, а дивојарци одвојено од њих.

Размножавање – дивокозе се паре од половине новембра до краја децембра. Том приликом долази и код дивојарца до борбе, која се некад завршава падом у дубоке провалије. Један јарац може да оплоди четири до пет дивокоза. Бременитост траје 21-22 недеље. Крајем маја или почетком јуна почиње јарење. Дивокоза ојари обично једно, често и двоје, а понекад и троје јарића. Млади јарићи сисају око шест месеци.

Болести – Дивокозе могу да оболе, као и срне, од црног пришта или бедернице, слинавке и шапа, пантљичаре и метиља. Честа, опасна и врло преносна болест од које оболевају дивокозе јесте шуга. То је кожна болест коју проузрокују мале животињнице зване сакроптес. Женка сакроптеса има четири пара ногу а мужјак само

три пара. Од оплодне женке па до развића нове генерације треба да прође десет дана. Свака генерација расплођава се барем петнаест пута, па од једне женке за деведесет дана може да настане милион и по потомака. Шуга се шири директним прелазом на здраве дивокозе, па је довољно да здрава дивокоза легне на место где је лежала шугава. Шугава дивљач се много чеше, услед чега се појављују гнојне красте, затим наступи опадање длаке и коначно смрт. Ободелу дивљач требало би одстрелити, али онда постоји опасност да се шугаве дивокозе разбеже и заразу пренесу у незаражене ревира. Као последица запаљења очију дивокозе често оболевају и од слепила.

Социјално понашање – стадо дивокоза предводи увек стара дивокоза. Стари дивојарци избегавају стадо и обично живе сами далеко од осталог стада. Дивокозе излазе ноћу на пашу, па се могу опрезним шуњањем и пажљивим посматрањем приметити како ујутру пасу на зеленим појасевима међу литицама. Ујутру остају на паши док се сунце високо не попне, а онда иду на лежај на најизразитије тачке терена. Док стадо на одабраном месту мирно прежива, стара дивокоза, недалеко од чопора, чува стражу. Примети ли стражар да се стаду приближава каква опасност, оштрим звиждуком даје сигнал за покрет. На овај знак, цело стадо се као стрела диже са лежаја и у брзом бегу тражи склониште.

Однос према другим врстама – највећи непријатељи дивокоза су вуци, а за јарад орлови, лисице и куне. У рејонима где се задржавају дивокозе, туристичке стазе би требало пажљиво поставити да се дивокозе не би узнемиравале и разгониле, а на планинске видике би требало излазити тихо, без буке. С обзиром на специфичне животне захтеве дивокоза – апсолутни мир у лившту – зона њиховог обитавања не може се више знатније проширити из оквира неприступачних врлети у којима данас бораве, али би се њихов број могао повећати узгојним мерама. Зато би одгајивачи дивљачи требало да преко лета уреде зимска хранилишта за дивокозе и да за време високих снегова на њих износе храну и со у грумену.

ДИВЉА СВИЊА

Sus scrofa Linnaeus

Систематско место – преци данашње дивље свиње живели су на широким просторима Европе и Азије још пре око шездесет милиона година. До данас, дивље свиње су се, за разлику од многих других врста, релативно мало измениле што говори о томе да су одлично прилагођене условима станишта у којима живе. Одраслог мужјака називамо - дивљи вепар, одраслу женку - дивља крмача или дивља свиња, младунче у првој години живота - дивље прасе, а дивљач узраста од 12 до 24 месеца - дивља назимад. Европу насељава седам подврста дивљих свиња.

Географско распрострањење – род дивљих свиња са својих шест врста насељава Европу, Азију са малајским архипелагом и северни део Африке. Такође, унете су и у неколико места у САД, Аргентину и Чиле.

Како им не пријају оштре зиме и дубок снег нема их у скандинавским земљама и на северном појасу Русије.

Станиште – дивља свиња је становник средогорја и мочварних шума са доста честара у које се склања током дана. У потрази за храном прелази врло велика растојања и спада у врсте дивљачи наших ловишта са највећим радијусом кретања. Зиме и дубина снега су велики ограничавајући фактор на чега су посебно осетљиви прасићи. У нарочито прикладна станишта за дивље свиње спадају првенствено храстове шуме са плодним хумусним тлом и богатим подрастом на малим надморским висинама а које никада или врло ретко бивају плављене. Простране, поречне, семене, храстове шуме са богатим приземним биљним покривачем на дубоком, плодном тлу, топле,

медитеранске шикаре зимзелених храстова, шумовита побрђа са довољно воде обрасла лишћарским врстама које рађају тешко семе (храст, букву, дивљи и питоми кестен), уз примесу четинарских култура и воћкарице су најприкладнија станишта за ову врсту. Све чешће их срећемо и у пространим комплексима кукуруза и сунцокрета наших житница где све до жетве имају обиље хране и одличан заклон.

Спољашњи изглед – дивља свиња је крупна и снажна животиња збијеног тела. Глава је клинолика, издужена (око 30% укупне дужине тела) и бочно спљоштена а завршава се тупом, осетљивом њушком – рилом. Очи су ситне а уши средње величине и усправне. Врат је кратак и дебео, труп је сразмерно кратак и бочно спљоштен. Предњи део тела је развијенији од задњег, тако да леђна линија пада од гребена ка крстима, нарочито код вепрова. Реп је средње дуг и танак, завршава се кићанком. Ноге су релативно кратке и снажне и завршавају се тврдим папцима. Велика телесна маса, кратка глава, велике и падајуће уши, издужено тело цилиндричног облика, последице су мележења дивљих свиња са својим питомим рођацима што је врло често појава, посебно у нашим равничарским ловиштима где се питоме свиње масовно пуштају на жирење у шуму. Висина одраслог грла достиже 90 до 110 cm у гребену док је укупна дужина тела 150 до 200 cm од чега на реп отпада 25-30 cm а на главу око 60 cm. Тежина одраслих дивљих свиња у раз-

личитим деловима Европе је различита. Најтежи су вепрови у Карпатима који достижу и до 350 килограма.

У нашим крајевима одрасли вепрови теже од 120 до 150 килограма, знатно ређе до 300 килограма док су женке дивље свиње обично 20% лакше. Новорођена прасад (најчешће у априлу) дуга је око 35 cm, висока око 20 cm а тешка око један килограм. До краја календарске године у којој је рођена достиже од 40 до 50 килограма тежине а крајем друге године живота око 80 килограма. Потпуни телесни развој дивља свиња достиже са четири до пет година живота. Одраслу дивљу свињу покривају четири врсте длаке: тврде и меке чекиње, кратке длаке и подлака. Тврде дуге чекиње на горњем делу леђа образују „гриву“. Меке, краће чекиње прекривају читаво тело. Врхови меких и тврдих чекиња вишеструко су расцветани. Кратке длаке су краће и нежније од чекиња а покривају предњи део главе, врат, трбух и удове. Основу терморегулације дивље свиње и њене заштите од зимских мразева чини густа мека подлака која покрива читаво тело са изузетком удова.

Боја дивље свиње је разнолика. Типична боја за дивље свиње нашег подручја је тамносиво смеђа са црним ногама, црним врхом њушке, црном доњом вилицом као и унутрашњом страном ушију и са светло сивом бојом чела (појасем длака између очију и кљова). Често је уочљива врло светла попречна пруга преко носа непосредно изнад кљова. Понекад је боја читавог тела знатно тамнија или знатно светлија од ове типичне. Изразито светла, бела боја тела, са или без црних пеги или изразито црна боја тела знак је мележења са питомом свињом. Новорођена прасад има маскирајућу црвену боју са црним и бледим уздужним пругама и изванредно се уклапа у околину. Шаре у наредна два месеца бледе и потпуно ишчезавају након четири месеца. Дивље прасе је тада црвенкасте боје све до узраста од 10 до 12 месеци када добија одлаканост одраслог грла.

Дивља свиња је сваштојед и непреживар. Њен стомак је снажан и способан да из најразноврсније хране извуче потребне хранљиве састојке помоћу својих фермена-

та. Дивља свиња се одликује изразито развијеним чулом њуха (најбољим од све наше дивљачи) и веома истанчаним чулом слуха и укуса, док јој је чуло вида знатно слабије. На ближим растојањима може да запази и најмањи покрет и да одреагује. Дивље свиње се као и питоме свиње оглашавају гроктањем и скичањем. Дивља крмача која води прасад повремено грокће. Услед јаког бола или великог страха дивље свиње скиче. Ако су забринуте и неповерљиве, дивље свиње прво шумно издишу ваздух („дувају“), а затим продорно и продужено

грокну након чега беже. Вепрови током паурења претећи грме упозоравајући супарнике. Дивље свиње, а нарочито дивљи вепрови, знатно се ређе оглашавају од својих питомих рођака.

Газдинска старост код дивљих свиња износи 7-8 година, у природи веома ретко доживе 15-16 година иако има примерака који доживе између 20 и 25 година.

Кљове – трофеј мужјака дивље свиње – дивљег вепра су кљове (пар секача и пар брусача). Доњи очњаци који расту право на горе и мало у страну зову се секачи и њима вепар покретом одоздо навише може лако

распорити другу животињу. Горњи очњаци тзв. брусачи почев од друге године живота почињу се код дивљих вепрова лучно извијати на страну да би од треће године надаље њихови врхови били усмерени навише. Дивљи вепар шкљоцајући вилицама оштри своје секаче о брусаче и тако секачи добијају зашиљени врх и оштре бридове са стране. Код младих вепрова, чији раст вилице није завршен, кљове су краће и тање а ширина секача је у основи знатно већа него његова ширина испод брусне плоче. Просечна дужина секача код дивљих вепрова годишњака је око 10 cm, а код двогодишњака је око 13 cm, код трогодишњака око 15-16 cm а код петогодишњих и старијих вепрова 18-22 cm, изузетно и до 26 cm.

Помоћу кљова могуће је утврдити старост дивље свиње до 14 месеци старости тачно, са одступањем од једног месеца, односно док се не заврши потпуни развој зубала. На основу ове правилности, Брант је створио једноставну методу за процену старости одстрељених дивљих вепрова. Ова формула се назива и Брантов коефицијент а добија се када измерени пречник секача на најширем месту поделимо са пречником мереним испод брусне површине у милиметрима.

Исхрана – дивља свиња је типичан сваштојед. У исхрани користи око 120 биљних и животињских врста. Од биљног хранива 73 су траве и жбунасте врсте, 13 су врсте дрвећа и жбуња, а 10 врста су пољопривредне културе. Од делова биљке, зависно од врсте, дивље свиње користе све делове корена, преко стабљике и делова биљке, па до плодова. Од хранива животињског порекла која би у јеловнику дивљих свиња требала бити заступљена са 13%, су ларве инсекта које живе на земљи или у њој, као и инсекти, водоземци, глодари, као и подмладак ситне и крупне дивљачи све до стрвина. Изузетно радо једу и рибу као и со. Зависно од годишњег доба мења се и однос појединих хранива у њиховом obroку. У јесењем периоду, припремајући се за зиму, дивље свиње стварају резерве сала интензивно користећи жир, буквицу, плодове питомог и дивљег кестена као и луковице, гомоље и друге подземне делове биљке са

доста скроба, а такође и кукуруз са доступних пољопривредних површина као и воће.

Размножавање – мужјаци и женке дивљих свиња зрели су за размножавање у узрасту од 19 до 20 месеци. У нарочито повољним условима, женке могу бити полно зреле и са 9-10 месеци. Дивље свиње су полигамне тј. један мужјак се пари са више женки. Период парења, такозваног „букарења“, је прилично растегнут. Најинтензивнији је од краја новембра до јануара. Тада се зрели мужјаци – самци придружују чопорима женки са подмладком и жестоко се међусобно боре настојећи да кљовама задају смртоносан ударац противнику у предео слабина пошто су имобе стране грудног коша заштићене специјално задебљалом кожом тзв. „штитовима“. Те борбе могу понекад имати и смртоносан исход али обезбеђују да само најснажнији и највиталнији мужјаци оставе потомство. За време парења дивљи вепрови се веома мало хране и знатно ослабе што може изазвати и смрт најисцрпљенијих међу њима ако је зима дуга и јака. Неоплођене дивље крмаче се након око 28 дана поново букаре и то више пута током године тако да у ловиштима са поремећеним односом полова (премало вепрова) можемо наићи на свиње са малом

прасади у најразличитијим деловима године.

Дивља свиња је бременита око 120 дана (најчешће три месеца, три недеље и три дана) и праси се најчешће крајем марта и у априлу. У великом гнезду које у најдебљем густишу вешто начини од околног сувог растиња крмача опраси од три до десет (најчешће 4-6) ситне, свега неколико стотина грама тешке (најчешће један килограм) прасади која првих месец и по дана проводи у гнезду и његовој непосредној околини, где их мајка својим телом греје и ретко напушта. Старе крмаче обично опрасе 6-8, двогодишње 3-6 а једногодишњакиње 1-4 прасета. Прасићи на свет долазе отворених очију. Веома су живахни, а њихови први покрети су усмерени на тражење мајке и сисање. Однос полова у природи би требало да буде 1:1.

Социјално понашање – дивље свиње, које насељавају нека од наших ловишта, имају веома велики радијус кретања, можда највећи од свих врста дивљачи (изузимајући медведа). Основни узроци њихових миграција су пренамноженост и недостатак хране. У потрази за храном дивље свиње прелазе раздаљине и од више десетина километара док, напротив, у стаништима са довољно хране упорно бораве и поред

интензивног лова. Посебно зрели мужјаци у периоду парења могу прелазити огромне раздаљине због чега их у неким ловиштима називају „поштарима“. Због великог радијуса кретања дивљих свиња, слично као и код газдовања јеленском дивљачи и медведима, неопходно је формирање ловних подручја у оквиру којих поједина ловишта међусобно усклађују планове узгоја и коришћење дивљих свиња.

Болести – Иако наизглед отпорне, дивље свиње су подложне разним болестима посебно у најмлађем узрасту. Прасад до три месеца живота је веома неотпорна на температурна колебања и недостатке у исхрани тако да лако страда од разних упала плућа, органа за варење, цревних и плућних паразита и слично, услед чега често знатно мањи број од броја опрашених јединки успе да дочека наредно пролеће. За одрасла грла најопаснија и изузетно смртосна болест је куга дивљих свиња која је, срећом, превентивном вакцинацијом домаћих свиња сведена на најмању меру у нашим ловиштима, услед чега је и дошло до експанзије дивљих свиња. За чо-

века су најопасније болести беснило (изузетно ретко) и трихинелоза од које и дивље свиње, мада ретко, могу оболети те је стога неопходно узорак сваког одстрељеног примерка дивље свиње пре употребе обавезно прегледати у ветеринарској установи. Преглед је једноставан и брз.

Однос према другим врстама – одрасле дивље свиње захваљујући својој телесној снази имају веома мало природних непријатеља у које спадају једино вукови и медведи тамо где их још има. Подмладак дивљих свиња међутим, чест је плен вукова, а у најмлађем узрасту и лисица, понекад и дивљих мачака, рисева, паса луталица, шакала и слично. Главни непријатељ дивљих свиња, како кроз лов тако и другим својим активностима којима уноси поремећај у њихово станиште, је човек. Дивље свиње су међутим, још једном доказале своју виталност и способност прилагођавања новонасталим условима тако да им опстанак није угрожен. У последње време појавио се као штеточина шакал који је посебно опасан по подмладак где може да направи озбиљне губитке.

ЗЕЦ (СИВИ, ПОЉСКИ ОБИЧНИ)

Lepus europaeus Pallas

Систематско место – зец је свакако један од најраспрострањенијих и најпознатијих врста дивљачи, а доскора је био и наша најбројнија и најловљенија дивљач. Међутим, у последње две и нешто више деценија бројност зечијих популација је у сталном опадању у целом простору његовог природног ареала. Овај род је заступљен са две врсте и то: обичан зец (сиви, пољски) и алпски зец.

Географско распрострањење – због велике еколошке пластичности зец насељава врло разноврсна станишта на огромним просторима европског континента, од Сардиније и грчких острва на југу до Архангелских острва на северу, од Атлантика на западу до Урала на истоку. Осим у Европи, зец је распрострањен и у северној Африци, Малој Азији, Криму, Кавказу и Ирану. У Србији, зец спада у најраспрострањенију

ловну дивљач. Ипак, најбоља станишта зеца су у равничарским пределима, у Панонској низији и у долинама великих река.

Станиште – најбоља станишта зеца налазе се на мањим надморским висинама (50-250 метара), у равничарским пределима на топлим, оцедитим и плодним земљиштима. Најбројнија популација зеца је у средњој Европи, на теренима са средњом годишњом температуром од око десет степени и падавинама 500-600 мм. Кишна пролећа и врло сува лета не погодују зецу. Сматра се да је оптимална висина падавина у вегетационом периоду 350-400 мм. Дуге и снежне зиме значајно утичу на смањивање бројности зечје популације и на њихову виталност.

Спољашњи изглед – основне морфолошке и анатомске особине зеца прилагођене су заштити од непријатеља, а то су

мимикрија и способност за бег. Са бојом длаке тела, која је сивкасто зеленожута и која варира у односу на околину, зец је у својој логи скоро неприметан. Грађа тела (издужено тело, дуге задње ноге и дуге уши) прилагођена је за бежање, тако да зец у трку може да достигне брзину преко 60 километара/час. Полни биморфизам код зеца није изражен, пошто су мужјак и женка истог изгледа. Одрастао зец достиже просечну тежину од три и по до четири и по килограма, а нађу се примерци преко пет килограма. Зец достиже димензије и тежину одраслог у другој години.

Исхрана – зецу, изразитом биљоједу и великом пробирачу хране, више одговарају мале пољопривредне парцеле са различитим културама. Данас све више срећемо популације са великим густинама и на крупним парцелама под монокултурама. Храни се разним травама, детелином, купусом, репом, младим зеленим житом, стабљикама и лишћем младог пасуља, одгриза избојке и гули кору дрвећа, једе гљиве, воће, разне плодове, першун, целер, а радо лиже и со. Интересантна је појава код зеца такозвана копрофагија, односно цекотрофија, а то значи да једе измет, односно излучевине из слепог црева које су богате витаминима и то их гута без жвакања.

Размножавање – плодност зеца је велика као и код осталих врста ситних сисара са брзом сменом генерација. Она је резултат брзог достизања полне зрелости (већ у првој години живота), као и великог учешћа одраслих јединки у размножавању, кратког периода и високе фреквенције гравидитета, релативно великог броја младих у окоту те дугог периода размножавања у току године. Период размножавања у нашим крајевима траје више од девет месеци.

Парење почиње у јануару (понекад већ и у децембру) а последњи окот траје више од девет месеци. Јасно је да ова дужина периода размножавања зависи највише од климатских услова. Бременитост код женки траје 42 дана и у једном леглу окоти од једног до шест зечића. Просечан број младих у једном окоту, према најновијим истраживањима у Војводини, износи 2,7. Најбројнији су окоти у мају и јуну, а најмањи су први и последњи окоти. Имајући у виду да у првом и последњем окоту учествује релативно мали број женки, за разлику од мајских окота где учествују скоро све женке, јасно је да за успех размножавања одлучујућу улогу имају мајски и јунски окот.

Зечица се коти 4-5 пута годишње и окоти просечно 7-11 младих. Зечићи када се окоте

представљају своје родитеље у минијатури. Зечићи након коћења тешки су у просеку 117,30 грама, са минимумом од 85 грама, и максимумом од 145 грама. Зечица их коти на отвореном простору, са отвореним очима, нормално су одлакани и „способни“ за самосталан живот. По коћењу зечица их подоји те их, с обзиром на то да њено млеко представља најмасније млеко међу сисарима, након тога доји још дан-два. Зечићи се окоте потпуно развијени, покривени длаком по целом телу и са отвореним очима. Мајка не прави посебну логу за коћење

већ младе редовно коти на добро заклоњеном месту. Дужина периода лактације износи у нашим ловиштима око две недеље. Првих недељу дана млади се хране само сисући колострум, а затим постепено узимају и биљну храну. Скотна зечица може дан-два пре коћења да се пари и остане оплођена захваљујући чињеници да је материца зечице дворого. Одавно је запажено да зечице, као и женке неких глодара (мишева и хрчака) могу да се паре и остану гравидне и за време гравидитета. Појава еструса (полног жара), парења и оплођивања за време гравидитета, веома је ретка. Ова појава се назива суперфетација. Прилика за суперфетацију настаје када оплођена и гравидна зечица буде парена у другом еструсу тзв. „супереструсу“.

У нашим ловиштима, период парења траје скоро девет месеци. Зечица се у току године пари од три до пет пута. Број младих у току године по зечици износи од седам до десет зечића. Парење зечица у време бременитости (тзв. суперфетација) је веома ретка појава. При коћењу приближно се добија изједначен однос полова. За сваку популацију најважније је да успеју друго и треће легло. Када се говори о пет легала, мисли на целокупан зечији фонд, а не на поједине зечице.

Однос према другим врстама – зец има веома велики број непријатеља, на првом месту то су предатори. То је и разлог кратког периода дојења, који траје кратко, до три недеље. Поред предатора, на прираст негативно утиче и кишни период у периоду коћења, а посебно кишни период од априла до јула када зечица одгаја друго и треће легло који су најбројнији (зечићима). Тада је целогодина проблематична. Ту су и пестициди који негативно утичу наприраст зеча, затим косачице, савремене и друге пољопривредне машине, зимски губици и слично.

МРКИ МЕДВЕД

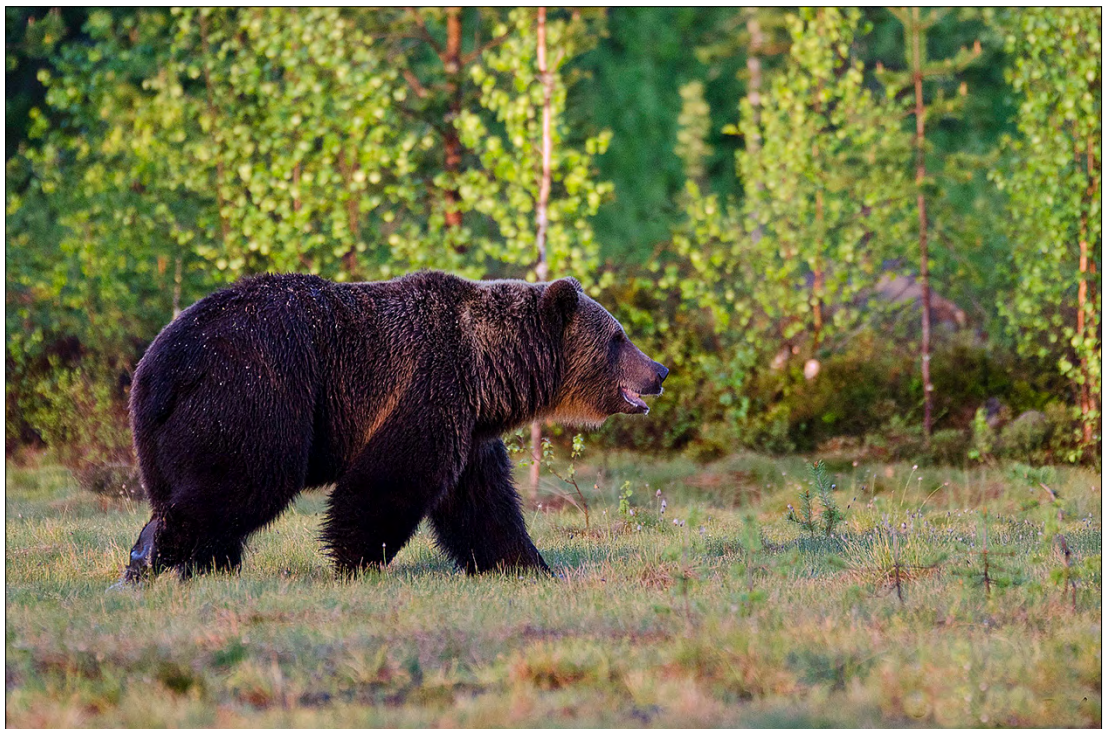
Ursus arctos Linnaeus

Географско распрострањење – мрки медвед је био распрострањен по читавој Евроазији и Северној Америци. У Европи, никада није живео једино на Исланду и на Средоземним острвима – Сардинији, Корзици и Кипру. Данас је у западној Европи практично истребљен, а преостале популације су мале, међусобно одвојене и у нестајању. Стабилне популације мрког медведа одржане су у централној и источној Европи и у Скандинавији.

Станиште – медвед је највећа и најјача звер наших планинских ловишта. Живи у шумама високих планина средње и источне Европе, Урала, Карпата, Алпа, Пиринеја, северне и средње Азије. Има га у планинским ловиштима Србије на Тари и Старој планини, у високим планинама изнад Дечана. Највећа бројност у Србији, по неколи-

ко десетина примерака, је на Проклетијама и Тари, затим Шар планини и др. Понеки примерак се виђа и на Голији, Златибору, Каменој гори и Кучају. Понекад залута, чак и до Копаоника, Гоча и Жељина у централној Србији. Ограничена величина расположивог станишта и велики простор потребан за живот сваког медведа, онемогућавају значајнији раст популација, због чега се овај медвед сврстава у ретке и заштићене врсте.

Мрки медведи су некада настањивали низијске шуме, поплавне и травнате долине. Временом је човек медведа потиснуо у брдска пошумљена подручја. Пресудну улогу за опстанак медведа имају листопадне шуме (буква, храст, кестен), подручја густиша и ливада. Посебно је важна могућност кретања медведа у свим смеровима укључујући и зоне различитих надморских висина.

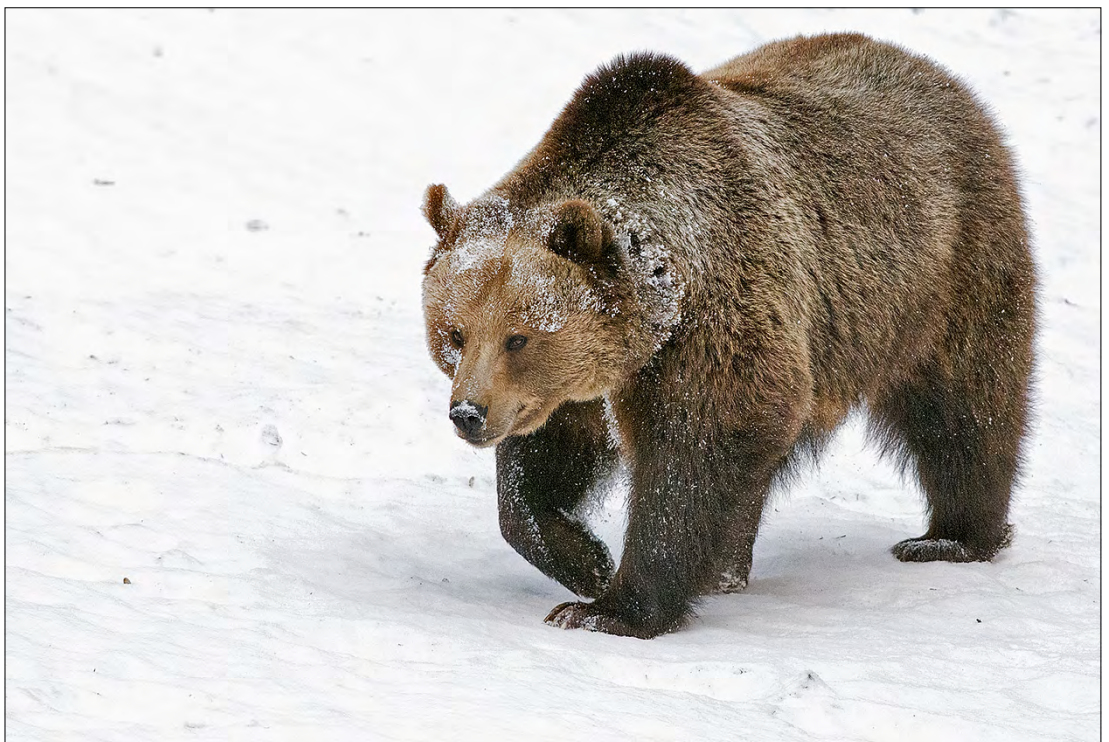

Спољашњи изглед – мрки медвед има здепасто тело које се завршава кратким репом, има шиљату њушку, заобљене уши, снажне вилице, и јаке, оштре зубе. Већина мрких медведа има изразиту грбу на леђима. Има страховиту снагу, а чељустима може одвући плен тежак и до 300 килограма. Иако изгледа незграпно, веома је спретан и брз. Може се кретати усправљен на задњим ногама, трчати, пењати по дрвећу и стрмим стенама, и добро пливати. Већина мрких медведа тешка је између 130 и 300 килограма. Одрасле женке мрког медведа које живе у Европи теже просечно 100 килограма, а мужјаци 150 килограма, док поједини примерци пређу и 300 килограма. Током године тежина медведа варира, највећа је у касну јесен пред брложење, а најмања почетком лета односно крајем сезоне парења. Пошто живе на различитим стаништима, тако му и величина варира. Тако гризли медвед који је подврста мрког медведа углавном живи на западним висоравнима Северне Америке. За ову подврсту се верује да потиче од усурјског мрког медведа који су прешли на Аљаску из источне Русије пре 100.000 година. Гризли и сибирски медвед због тога имају чак и сличне тежине и теже између 350 и 400 килограма.

Један од највећих мрких медведа потиче са острва Кодијак (Аљаска) и може тежити до 800 килограма, а када се усправи на задње ноге висок је 370 cm.

Тело им је прекривено дугом длаком и густом подлаком, која је лети ређа него зими. Боја длаке знатно варира од подручја до подручја. Најчешће је у свим варијантима мрке боје, али може бити и сивкаста, плавкаста или скоро црна. Обично су једнобојни. На прстима ногу су канце које су на предњим ногама посебно дугачке (5-6 cm) и снажне. Њима медвед раскопава земљу, труле пањеве и мравињаке, преврће камење, убија и кида плен.

Исхрана – мрки медвед је сваштојед. Исхрана му варира у зависности од доба године и територије на којој се налази. Иако спадају и у месојед, медведи око 95% својих потреба задовољавају биљном храном – једу бобице, воће, корење, траве, млади кукуруз, жир, букве, кестен, гљиве, пасу сочну траву и др. Остатак исхране чине различити бескичмењаци, риба и стрвине већих животиња. Понекад напада и крупније сисаре – срдњаће, јелене, лосове. У северној Америци понекад убије и поједе знатно мањег америчког црног медведа. Медвед сваке ноћи тражи храну, а дању се повлачи

у мирна и густо обрасла подручја где прави дневни лежај. У пролеће посећује нижа подручја са ранијом вегетацијом, а у јесен залази у шуме са великом количином храњивих плодова – буквица, кестен, жир. Зиме се повлачи у тешко приступачна и мирна подручја ради брложења. Веома је важно да медвед има приступ сваком делу станишта, како животни циклус не би био поремећен. Најмања површина станишта за једног мрког медведа је 250 km² (25.000 хектара).

Размножавање – медведи се паре од краја маја до половине јула. Мужјаци тада прелазе велике удаљености, међусобно се боре ако се нађу уз исту женку, а сваки се труди да оплоди што више њих. Често се територија једног мужјака преклапа са територијом више женки. Женка се у једној сезони може парити са више мужјака, па постоји могућност да сви млади из једног легла не буду од истог оца. Бременитост женке медведа траје 34 недеље. Млади се рађају усред зиме, за време брложења. Мужјак је посебно опасан по младунце и често их убијају, како би подстакли женку на поновно парење. Скотне женке у првој половини јануара рађају једно до четири младунчета масе од 350 до 500 грама. Млади су потпуно слепи и без длаке. Зависни су од непосредног контакта са телом мајке која их греје и храни млеком. Млади сисају до почетка априла када напуштају брлог и следе мајку у потрази за храном. Са њом проводе прву годину живота и следећу зиму у брлогу, а одвајају се од ње када се она поново пари. Понекад, након парења, мајка

допушта прошлогодишњим младунцима да је прате до јесени, када праве нови брлог где ће окотити ново легло.

Социјално понашање – мрки медведи живе усамљеничким животом. Они су строго територијалне животиње. Мужјак се приближава женки само у сезони парења. Медвед зиму проводи у посебно одабраном и припремљеном брлогу. Већина брлога у нашим крајевима је у мањим шупљинама стена, а мањи број између жила корења великих стабала, или на отвореном односно под крошњама великих стабала. У брлогу медвед припреми удобан лежај од суве траве, лишћа и граница. У њега се увуче пре него што падне снег, како га не би одао траговима. Када је сигуран у своју безбедност, заспи и буди се тек у пролеће. То није прави зимски сан, већ више мировање, односно неактивност, при чему се могу врло лако пробудити. Неопходну енергију црпи искључиво из залиха сала, задржавајући телесну температуру на око 35 степени.

Однос према другим врстама – мрки медвед живи повучено и само изузетно може постати агресиван према човеку и другим животињама, а у томе предњаче северноамерички медведи. Европски мрки медвед је мирнији и радије избегава људе, али женке постају опасне у време одгајања младих, а посебно су опасни када се хране а човек их изненади. Медвед ретко има проблема са другим врстама од којих је физички јачи и често друге врсте растерује са хранилишта.

ВУК

Canis lupus Linnaeus

Географско распрострањење – вук је звер из породице паса и поред риса, најкрволочнији и најлукавији је предатор заштићене дивљачи у ловиштима. У великом броју живи и данас у пространим степама и шумама Русије, Северне и Средње Азије, Северне Америке и у свим европским земљама осим Енглеске, где је давно истребљен. У планинским крајевима Србије сточарима задаје велике бриге. Северна граница распрострањења у средњој Србији је долина Западне Мораве, иако има појединачних новијих посматрања и из Шумадије. Има га и у Црној Гори, а такође једна микропопулација живи и у Делиблатској пешчари. Наша ловишта где обитава вук су брдско-планинског типа, са огромним просторима.

Ловишта су углавном површине преко 60.000 хектара, са релативно слабом насељеношћу људима, посебно на вишим деловима ловишта која су одлично пошумљена. Карактеристика ових ловишта је да она имају веома стабилне популације дивљих свиња, које су чест плен вукова. Да није вукова сигурно да би се бројност дивљих свиња у већини ловишта повећала изнад биолошког капацитета, а тиме би и штете на пољопривредним усевима биле много веће.

Спољашњи изглед – чврсте и мускулатурне ноге носе вижљасто тело, врат му је снажан, глава извучена у шиљасту губицу, уши подугачке и усправне, поглед подмукао, реп китњаст спуштен и до 45 cm дугачак. Вук нарасте у дужину око 150 cm, у

висину око 85 cm а може да буде тежак и до 50 килограма. У чељустима има 42 зуба, са јако развијеним очњацима. Боје је обично жућкастосиве са црном примесом на челу и са доње стране нешто светлије, а по образима жућкасте. У северним земљама више нагиње на бело, а у јужним црној нијанси. Лети живе по два до три заједно, док се зими збијају у чопоре од преко десет вукова ради лакшег налажења хране. Плашљив је и лукав, опрезан, упоран и издржљив. Дању се скрива у каквом густишу и напушта га само ноћу, а преко дана, ако је рђаво време или је јако гладан, обилази шумске пропланке и крстари брањевинама, привлачи се ливадама и из далека посматра не би ли угледао које грло дивљачи или ситне стоке.

Исхрана – желудац вука је једноставан, са кратким цревима и слепим цревом, што је прилагођено за употребу меса јер је вук месождер, а храни се месом (телом) других животиња. Вукови врло радо нападају домаће псе. Једу и инсекте и разно биље. Дубоки снегови у планини присиле вукове да се спуштају у ниже рејоне са мањим снегом и блажом климом, па се ноћу прикрадају торовима, проваљују у оборе и односе прасад, овце, козе и псе. Гоњени глађу не знају за умор, па су у стању да у току једне ноћи

пређу преко 50 километара. Док козе и овце безбрижно пасу, а срна плахо подиже главу, ћули уши и разгледа околину да не буде изненађена, вук се полако привлачи, улази потрбушке, концентрише снагу у скок и у часу се нађе код свог циља. Оштрим зубима прегриза жртви врат и одвлачи је у заклоњени шипраг. Ту испушта плен и у бесном режању откида комаде и похлепно гута месо. Зими, када је гладан, постане врло опасан и крволочан, па напада и крупну стоку а посебно је опасан за дивљач у ловиштима где се, због отежаних услова, крупна дивљач тешко креће и лак је плен вуковима.

Размножавање – парење почиње у децембру и траје до фебруара. За време парења вуци си дозивају језивим урликањем. Кад завијају само два вука, изгледа као их је цео чопор, јер се ритам и боја гласа тако брзо мења, услед чега тешко може да се оцени да ли завијају два вука или више њих. Вучица је бременита 63 дана (девет недеља). У заклону раније одабране пећине и густиша направи од сувог лишћа и траве меки лежај на коме окоти 4-7 малих слепих вучића. После 10-12 дана штенци прогледају. Млади сисају два месеца, а самостални су након шест месеци. Полно зрели постају са две године. Штенцима мајка у склониште

доноси ловину и привикава их да једу. У то доба вуци направе велику пустош у ловишту, покољу и потамане срне и дивокозе, залећу се међу стада оваца и коза и односе јарад и јагањце.

Болести – због своје издржљивости и отпорности, вукови ретко обољевају од болести. Пошто су у сродству са већином паса, могу обољевати од инфективних, паразитских и метаболичких болести.

Социјално понашање – вукови живе у чопору и највише до сукоба долази око територије. Хијерархија у чопору неутралише агресивност, смањује конфликте и доноси социјални мир.

Однос према другим врстама – позната је и чињеница да у пределима где има вукова, обично нема шакала мада је и то само донекле тачно. Оно што је извесно је да вукови у дивљини избегавају било какву врсту контакта са људима.

Занимљивости – вука зову и маратонац пошто су у стању да прећу и до 200 километара у току једног дана. Урлик једног вука може се чути и до десет километара удаљености.

ШАКАЛ

Canis aureus Linnaeus

Систематско место – шакал је један од три аутохтоне врсте предатора из породице паса које насељавају подручје Србије. У последњих двадесет и више година све се више шири и у околним државама. До краја седамдесетих година прошлог века шакал је био права реткост. Појединачно, ретки налази из Србије потицали су углавном из три области – подручја Неготинске крајине, југоисточне Србије и Срема. Све три аутохтоне микропопулације су биле практично дуго неоткривене. Током прве половине XX века, шакал је био врста која је крајње проређена у европском делу ареала. Високи ловни притисак, као и фрагментација станишта довели су до значајног смањивања бројности и укупне територије коју је шакал насељавао. Тровање вукова која су официјално спровођена пре, али и одмах

после Другог светског рата, на ширем простору Европе (и бивше Југославије), у највећој мери су допринела нестанку шакала у областима преклапања ареала обе карниворне врсте.

Географско распрострањење – шакал спада у род паса. Живи у Западној и Северо-западној Азији и Северној Африци, а у Европи га има у шумама Балкана, али и у Панонској низији. Посебно је бројан у Срему, на Фрушкој гори. Има га готово на целој територији Војводине. Може се рећи да се пренамножио у централној Србији, јер му се у појединим ловиштима бројно стање креће од 50 до 500 јединки (Пожаревац, Неготин, Алексинац, Средњево, Бољевац, Зајечар и др.), тако што се у овим и многим другим ловиштима одстрел креће од неколико десетина до неколико стотина шакала. Дању

се скрива по шипрагу, пећинама и гудурама крша, а ноћу, кад иде у лов, лаје и завија.

Спољашњи изглед – по спољашњем изгледу сличан је лисици, има здепасто тело до 120 cm дугачко од чега на реп отпада преко 30 cm, а у висину нарасте до 50 cm. Реп му је чупав и на крају црн. Одрастао је тежак око 10-15 килограма, али се налазе примерци и са много већим тежинама. Глава шакала је као и глава пса само доста дужа. Основна боја длаке је сивожута, на леђима црвенкастожута, са стране и ноге су му црвенорђасте, а доња страна врата и трбух жућкастобеле боје.

Исхрана – шакал спада у сваштоједе јер у исхрани користи биљну и животињску храну. Једе све што му је доступно, а од дивљачи све што може да ухвати од пернате и длакаве дивљачи коју може да савлада. Ако лове крупнију дивљач онда је лове у чопору. Једе све врсте стрвина. У храни му је заступљена и биљна храна, као што је грозђе, млади кукуруз, смокве и др. У нужди једе и инсекте, гуштере, змије и волухарице. Шакал је врло крволочна звер. Ноћу обилази кошнице, винограде и воћњаке, хвата живину, купи отпало воће са земље. У несаташици добре хране једе и стрвину. Често се

залеће међу овце и козе док су на паши, и односи младе јагањце и јарад, а привлачи се и шумским чистинама где хвата срне и дивокозе и њихов подмладак, а када упадне у ограђено ловиште са муфлонском дивљачи и јеленом лопатаром, та ловишта дуги низ година остају без подмладка. Пример за ово су и штете које су забележене у ловиштима „Карађорђево“, „Вратна“ и „Алија“. Шакал може да живи до петнаест година.

Размножавање – пари се у фебруару и марту, и у том периоду се гласно дозивају мужјаци и женке завијањем, које подсећа на плач деце. Бременитост као и код вука и домаћег пса траје 63 дана. Женка у рупи окоти од троје до петоро младих који су слепи од 12 до 14 дана и доји их сва месеца.

Болести – обољева од беснила, а нападају га крпељи, шуга и буве.

Однос према другим врстама – непријатељи шакала су вук, пас и рис. Међутим, у највећем броју случајева станишта се не преклапају са вуком и рисом. Крвни непријатељ шакала је пас, а посебно подивљали пси који га бесомучно гоне, а када су у прилици да га стигну убију га. Како спада у незаштићену дивљач, лови се током целе године. Посебно су познате хајке на шакала.

ЛИСИЦА

Vulpes vulpes Linnaeus

Систематско место – лисица спада у средње звери као и шакал, који припадају фамилији *Canidae*. Лисица је најчешћи представник породице паса (*Canidae*) у нашој земљи.

Географско распрострањење – распрострањена је у целој Европи, северним деловима Африке, западној, средњој и источној Азији, средњој и северној Америци. Широм европског континента је изузетно бројна, где је аутохтона, а у северну Америку, унета је тек у 18. веку. Висока бројност проистиче из њене изванредне еколошке пластичности, великог репродуктивног потенцијала и релативно малог броја природних непријатеља. У Европи живи свуда, од Скандинавије до Сицилије и од Пиринеја до Урала. Код нас живи свуда – у планинским крајевима, равницама и у непошумљеним пределима.

Спољашњи изглед – лисица у нашим ловиштима је мало крупнија од оних које се појављују на северу Европе. Дугачка је 100-140 cm, а од тога на реп отпада 30-50 cm. Висина изнад лопатице је просечно 35, а највише 38-40 cm. Тежина јој је 7-10 килограма. Зимски су лисице лакше, дакле и мање, али због богате одлаканости изгледају крупније. Лети јој је длака краћа и риђастија, а зими гушћа, дужа и нешто светлија. По изгледу тела се не разликује од вука и пса, али је од њих виткија. На глави нема знакова по којима би се могла разликовати од главе пса исте крупноће, док је зубало такође слично зубалу пса или вука. У трајном зубалу има 42 зуба.

Разликујемо две „морфе“ по боји длаке и то обичну и тамну лисицу. Код прве је боја длаке жућкасто-црвенкаста, по трбуху и

подбратку бела, са белим врхом репа. Боја друге је риђа, са тамним, скоро црним трбухом и подбратком и црним врхом репа. Спомиње се и трећа морфа, такозвана лисица крсташица, која је по боји слична првој, само са тамним крстом на леђима.

Исхрана – лисица је сваштојед, у чијој исхрани правагу има храна животињског порекла. Главна храна су јој глодари, птице, ситна дивљач, водоземци, инсекти, воће и стрвине. С обзиром да су скоро све средње звери, где спада и лисица, стрвинари, на њих се увек сумња да су „штеточине“ у ловној привреди. Анализом желудца код ових животиња не може се утврдити да ли нађени остаци дивљачи потичу од угинулих или уловљених животиња. Никада се не зна да ли је уловљена дивљач била здрава или болесна и да ли је због тога могла бити ухваћена.

Размножавање – лисице се паре у фебруару. У то доба женка лучи репне жлезде, нарочито мирис, који мами мужјака. Мужјаци се завлаче са женком у јаму у чијем се котластом проширењу лисице паре. Бременитост траје 50-52 дана. Окоти обично 3-7 младих. Млади лисчићи су пепељастосиве боје и првих 12-14 дана су слепи. Док млади не прогледају и не ојачају, стара лисица их не оставља. Млади сисају један и по месец, а са три до четири месеца су самостални. Када ојачају, лисице им доносе стару живину како би је млади сами удавили, а када млади мало одрасту, мајка их изводи у лов. Лисица младунце оставља у јулу и препушта их самосталном животу.

Социјално понашање – Лисице у ловишту праве штету. Хватају зечеве, фазане, јаребице и све до чега могу доћи, а упадају и у дворишта одакле односе домаћу живину. Једном уграбљени плен не испуштају из уста ни у највећој опасности. Да не би открила подземно склониште, лисица никада не лови у близини своје јазбине, већ иде у лов по неколико километара далеко. Примиети ли лисица да је неко у њеном одсуству обилазио или покушавао раскопати јаму у којој су млади, одмах ће их у устима изнети из рупе и пренети у другу јазбину. Лисицу је тешко припитомити. Обојева најчешће од шуге, а када побесни може бити врло опасна и за људе.

КУНА ЗЛАТИЦА

Martes martes Linnaeus

Географско распрострањење – куна златица или шумска куна живи по старим шумама целе Европе и великог дела Азије. Код нас је има у високим планинама Србије, у средогорју Шумадије, низијама и ритским шумама Срема, Бачке и Баната.

Станиште – куна златица живи у старим шумама листопадног и четинарског дрвећа, воли мир и тишину пространих ловишта. Дан проводи у рупама шупљих стабала, у напуштеним гнездима веверица и разних птица, у којима направи удобно лежиште обложено маховином, травом и перјем.

Спољашњи изглед – витко испружено тело израсте у дужину до 60 см, у висину око 20 см, а китњаста реп, тамносмеђе боје дугачак је око 20 см. Основна боја длаке јој

је тамносмеђа, ноге црнкасте, образи и чело светлосмеђи. Подвратак, груди и цела доња страна су светложуте боје. Између задњих ногу има црвенкастожућкасто поље које се често у уском потезу продужава до груди. Над горњом усном има дуге длаке као бркове. Зимско крзно је пуније и тамније. Крзно женке је за малу нијансу светлије.

Исхрана – због велике прождрљивости наноси много штете дивљачи, пустоши гнезда и уништава јаја и младе свих врста птица. Напада зеца, веверицу, миша, а од крупније дивљачи срну и великог тетреба. Када не може да дође до ловине, једе шумске плодове, воће и грозђе, а када је зими присили глад, онда једе и стрвину.

Размножавање – пари се нормално у јулу-августу и у јануару-фебруару. У летњем

парењу бременитост траје 248-285 дана, а у зимском око три месеца. После летњег парења остаје оплођено јајашце у утерусу у стању мировања и не развија се све до јануара. Ова појава назива се ембриотенија и запажена је и код куне белице. У априлу-мају окоти 3-4 младих који остану слепи 34-38 дана. Млади сисају 7-8 недеља а када мало одрасту, мајка их изводи из легла, како би

се прилагођавали станишту, а касније се уче и лову. Млада куна златица се да припитомити, али никада не губи своју природну ћуд. За расплод је способна у другој години. Може да живи 10-12 година.

Социјално понашање – у лов иде ноћу. Прескаче са стабла на стабло, спушта се на земљу и претражује свако гнездо и сваку рупу на земљи.

КУНА БЕЛИЦА

Martes foina Erxleben

Географско распрострањење/станиште – куна белица или, како је још зову, домаћа куна, проста или црна куна, налази се у истим крајевима земље као и куна златица са којом је у блиском сродству, само је од ње нешто мања. Најрадије се задржава у близи-

ни људских станова, по напуштеним зградама, стајама и таванима, али и по кршевитим и стеновитим, релативно сувим стаништима.

Спољашњи изглед – порасте у дужину око 60 cm, у висину око 25 cm, а тамном длаком обрастао реп дугачак је до 25 cm. Боја длаке је кестењастотамна а врат и груди бели. Има 38 оштрих зуба и као све зверке развијене очњаке. Тешка је преко два килограма. Добро скаче, лако се пење, а у невољи и плива. Када је у покрету, не корача већ се креће у скоковима.

Исхрана – куна белица је врло крволочна и штетна звер. Улази у дворишта и кош-

нице, коље домаћу живину свих врста и величина, а у ловишту напада зечеве, фазане, јаребице, и уништава њихова јаја. Не само да се храни месом ових корисних животиња, већ је толико халапљива на крв, да покоље више него што јој треба. Радо пије млеко, једе свеже и суво воће, а када је гладна, одгриза и пупове разног дрвећа и грмља. Хвата мишеве, пацове и хрчкове, али стрвину не једе. Иако хвата штетне глодаре, домаћинству наноси велике штете, јер лови живину.

Размножавање – пари се у јулу и августу, бременитост траје 247-280 дана, а окоти 2-4 младих који су слепи 34-38 дана. Млади сисају од седам до осам недеља, а осамостале се након три месеца. Полну зрелост достижу након две до три године. Друго парење је као и код куне златице. Живи у пољу где се скрива у корову, камењу, трњу и жбуњу.

ВЕЛИКА ЛАСИЦА (ХЕРМЕЛИН)

Mustela erminea Linnaeus

Систематско место – велика ласица или хермелин је мали сисар из фамилије куна.

Географско распрострањење – код нас пре свега насељава Војводину, а врло ретко се нађе јужно од Саве и Дунава. Задржава се у рупама шупљих стабала, гомилама дрва, напуштеним јамама хрчка, лисице и јазаваца и у каменим шкрпама, а завуче се и настани и у господарским зградама. Врло је храбар, срчан и одважан. Хермелини су на Нови Зеланд увезени у безуспешном покушају да се исконтролишу популације зечева, а данас и сами представљају велике штеточине јер једу јаја и нападају младунце аутохтоних птица Новог Зеланда. Сматрају се и главним предаторима одраслих јединки ендемских врста птица Новог Зеланда које живе и гнезде се у шупљинама дрвећа и рупама у земљи. Због свега овога хермелини се сматрају главним узроком пада броја јединки новозеландских ендемских врста.

Спољашњи изглед – хермелини су дугачки и витки, што је мало чудно с обзиром да живе у северним подручјима земаљске кугле. Наиме, такав облик води ка несразмерно великом односу површине и запремине тела, што узрокује убрзано губљење телесне топлоте. Предност овог облика је што хермелини тако могу прати свој плен до њиховог склоништа у земљи или другим шупљинама. Такође, свој витки облик хермелин надокнађује кратким ногама, малим ушима, бржим метаболизмом и, у зиму, дебелим крзном. Крзно хермелина је богате смеђе боје, са изузетком стомака који је беле боје и врха репа који је увек црн. У зиму, крзно је гушће и дуже, а у регионима где снег потраје бар четрдесетак дана и буде дубине више од 3 cm крзно хермелина постепено добија снежно белу боју. У исто време, то крзно је кроз историју било јако цењено и користило се као део гарде-

робе богатих слојева друштва западне Европе.

Израсте у дужину 25-32 cm, висок је до 10 cm, реп му је дугачак преко 10 cm, а тежак је од 135 до 350 грама (250 грама), где су мужјаци много већи од женки. Боја длаке му је лети по леђима и са стране рђастосмеђа а по трбуху жућкастосветла. Зимом је бео, само му врх репа остаје црн. Глава му је ситна, врат дугачак, тело витко, предње ноге краће од стражњих са оштрим ноктима. Хермелини углавном примају надражаје из природе путем својих чула мириса. Сматра се да помоћу њих могу да препознају пол других јединки, као и здравље, старост и пол плена. Вид им је слаб, слабији него код људи, и слабо разазнају боје.

Исхрана – храни се мишевима, пацовима, испија јаја разних врста птица, хвата домаћу живину, а у ловишту тамани фазане, јаребице, препелице, зечеве и младу ланад, а напада и одрасле срне којима са дрвета

скочи на врат и оштрим зубима пресеца артерију.

Размножавање – размножавају се једном годишње, котећи по неколико младих. Систем парења је промискуитетни, тј. једна женка бива оплођена по неколико пута за време исте сезоне. Женке саме подижу младе, без помоћи мужјака.

Социјално понашање – хермелини су углавном ноћне и повечерње животиње, али некада излазе у лов и дању. Хермелини обележавају своју територију и не подносе друге јединке на истом, нарочито ако су истог пола. На својој територији хермелини имају по неколико гнезда, које обично преузимају од животиња које уграбе. Крећу се углавном сами, осим у периодима парења или када мајка иде са младунцима. У већини области велика ласица коегзистира са ласицом (*mustela nivalis*), која је позната као најмањи члан реда *Carnivora* од свега 70 грама.

ЛАСИЦА

Mustela nivalis Linnaeus

Географско распрострањење – ласица је распрострањена готово у целој Европи, осим на Исланду, Ирској, Шпанији, Португалу и Корзици. Воли суве ливаде, поља, светле шуме, а живи и уз људска насеља. Активна је у сумрак и ноћу, а добро се пење уз дрво и добро плива. Станује у дупљама дрвећа, под корењем и испод стена. Ако се настани близу потока или реке, улази у воду.

Спољашњи изглед – ласица је најмања, али врло крволочна звер у нашим ловиштима. По саставу тела, начину живота и боји длаке, сасвим је слична великој ласици, само је од ње много мања. Витко, ситно и малено тело израсте до 22 cm у дужину (мужјак 22 cm, а женка 17,5 cm), а шиљати репић је око 5 cm дугачак. По леђима је рђасто-смеђе боје, а одоздо бела. Просечна тежина износи око 70 грама, а живи од седам до десет година. У северним крајевима зими је сасвим бела, а код нас само у планинама. У чељустима има 34 зуба.

Исхрана – хвата мишеве, пацове, кртице и хрчкове, фазане, јаребице, препелице и зечеве, а када се настани у близини кућа, покоље и сву живину. Врло је хитра и ок-

ретна, љута и опасна, па наваљује и на веће птице и животиње, које савлађује својом вештином. У пољу и шуми претражи сваки кутак, не би ли нашла јаја, која великом вештином испија.

Размножавање – главно време парења је фебруар – март, иако се ти мали месоједи паре и размножавају током целе године. Приликом парења мужјак се са једном женком пари три до пет дана. Након 33 до 37 дана, бременита женка окоти 5-9 младунчади. Млади су слепи 30 до 32 дана, сисају 6-8 недеља, а већ 14 дана након коћења једу чврсту храну. Породица се распада после три месеца. Мужјак не учествује у одгоју младих.

МРКИ ТВОР

Mustela putorius Linnaeus

Географско распрострањење – твору је домоваина Средња Европа и Азија, али живи све до поларних крајева. Воли да се задржава у близини људских насеља, било у пољу или шуми, у равници или планини. Скрива се у шупљем дрвећу, подземним становима које сам копа, или се настани у напуштеном

ним рупама лисице или јазавца. Зими се привлачи кућама, завлачи се у шупе, скрива се по амбарима и таванима и закопава се у камаре сена и сламе.

Спољашњи изглед – по саставу тела сличан је куну од које је мало мањи. Глава

му није спљоштена као код куне, већ је јаче напред извучена. Врат је код твора подугачак, као и уши. Дужина тела је 39-61 cm (реп је од 10-17 cm) а тежина од 415 до 1.550 грама. Основна боја длаке му је смеђа, а одозго и са стране нешто светлија. Глава, врат, груди и трбух су црно-смеђи, реп и ноге црни, а уста и уши оивичене белом бојом. Зимско крзно је тамнокестењасто и једноличније тамно него летње. Под репом има две жлезде које луче мирис, нарочито у доба парења. При ходу се доста неспретно креће и више скакуће него што трчи, а не пење се тако вешто као куна. Твор је лукав и плашљив а у невољи храбар и издржљив, па кад је истеран из гнезда звеконом ланца или ударањем железца, покушава у страху да нападне човека.

Исхрана – хвата зечеве, фазане, јаребице и препелице, а испија и њихова јаја. У домаћинству наноси штету живини. Хвата хрчкове, мишеве, пацове, кртице, жабе, змије и скакавце. Поред овога, наноси доста штете у домаћинству и ловишту. Твор ни у ком случају није изразита грабљивица ситне дивљачи. Он је много више склон уништавању живине и ловљењу пригодног ситног плена на који наилази у својим ноћним лутањима.

Размножавање – твор се пари у фебруару а после 40-43 дана женка окоти 3-6 младих, који су слепи 26-36 дана. Млади сисају пет недеља, након чега прелазе на меснату храну коју им мајка доноси, а осамостале се са три месеца. Полну зрелост достижу са 9-10 месеци. Може да живи око десет година.

СТЕПСКИ ТВОР

Mustela eversmani Linnaeus

Географско распрострањење – степски твор је распрострањен у Пољској, Мађарској, Србији, Румунији и Русији. Животни простор му је степско подручје, посебно у Војводини. Станује у јазбини коју сам ископава. Јазбину копа у земљи, али је улаз вертикалан и дубок.

Спољашњи изглед – по величини је сличан мрком твору, али је нешто мањи и светлији, посебно по боковима док су му шаре на лицу изражене. Дужина тела је 39-77 cm (од чега је реп 7-17 cm), тежине је од 330 до 1.530 грама.

Исхрана – хвата зечеве, фазане, јаребице и препелице, а испија и њихова јаја. У домаћинству наноси штету живини. Хвата хрчкове, мишеве, пацове, кртице, жабе, змије и скакавце. Поред овога, наноси доста штете у домаћинству и ловишту.

Размножавање – пари се од фебруара до априла. Бременитост траје 43-44 дана након чега женка окоти од 3 до 7 младих који су слепи 28-35 дана. Млади сисају пет недеља, а самостални су са три месеца. Полну зрелост достижу са навршеном једном годином. Живе од осам до десет година.

ДИВЉА МАЧКА

Felis silvestris

Географско распрострањење – дивља мачка живи у Шкотској, Немачкој, Аустрији, Чешкој, Словачкој, Мађарској, Пољској, Румунији, на целом Балкану, Украјини и Кавказу. Поред лисице, дивља мачка је предатор заштићене дивљачи у ловиштима. Живи у старим шумама целе Европе, а код нас је има у ловиштима високих планина Србије, Црне Горе и у средогорју Шумадије и низијским шумама Војводине.

Спољашњи изглед – дивља мачка дугачка је 65-80 cm а реп јој је дуг 35-42 cm. Достиже од четири до девет килограма, просечно од седам до осам килограма, али јој је тежина веома промењива. Мужјак је крупнији и тежи од женке. Дивља мачка је снажног састава, врат јој је кратак и јак, ноге жилаве, глава округла, уши обрасле изнутра густим длакама. На великим црним ша-

пама има оштре покретне нокте, зенице су елиптичне са металним слојем тапетума који одбија светлост, па јој очи ноћу светле. Црева дивље мачке су три пута дужа од тела, за разлику од домаће мачке чија су црева пет пута дужа од тела. Основна боја длаке јој је рђастојутосива, са неправилно постављеном црном пругом уздуж леђа. Са стране има тамне пруге, подвратак је белкастожућкаст, а одоздо по трбуху плавкастожућкаст. Реп јој је у целој дужини подјенако дебео, са осам тамних колутава и црним врхом. Може да живи од десет до дванаест година. Има 30 зуба.

Исхрана – храни се претежно ситним сисарима, већином мишевима, волухарицама, бубама, инсектима, птицама које се гнезде на земљи. Највише уништава ситне глодаре. Ноћу излази у лов, претражује кро-

шњаста стабла где хвата на дрвету заспа-
ле птице, обилази грмље и жбуње, привла-
чи се ливадама, где вреба зечеве. У лову је
мудра и опрезна. Нечујно, шуњајући се на
неким шапама, привлачи се циљу и хитрим
скоком хвата плен.

Размножавање – паре се у фебруару,
па у то време, као и домаће мачке, страш-
но маучу. После девет недеља омаци 3-5 сле-
пих мачића гараве боје. Мачићи су слепи
9-12 дана. Мајка их брижно чува, не само
од разних опасности, већ и од мужјака који
их, ако је гладан, прождире. Кад млади од-
расту, мајка их учи да лове мишеве. Сисају
6-9 недеља.

Социјално понашање – дан проводи об-
ично у каквој напуштеној јами лисице или
јазавца, у шупљим стаблима или каквом
тешко пролазном густишу. Храбра је, врло

лукава, добро чује, њуши и пење се, а слабо
бежи, па се у опасности радо склони у какву
рупу или се попне на дрво.

РИС (ШУМСКИ-ОБИЧНИ-ЕВРОАЗИЈСКИ)

Lynx lynx Linnaeus

Систематско место – рис је звер из породице мачака. Припада реду месоједа и спада у заштићену длакаву дивљач.

Географско распрострањење – ареал ове врсте је веома широк. Он захвата умерени шумски појас Европе, Азије и Северне Америке. Опште присутно веровање, да рис настањује само шумска подручја, тек је делимично тачно. Тако у средњој Азији живи на отвореним и ретко шумувитим подручјима, укључујући полупустиње и подручја изнад линије раста дрвећа. На северу Европе и Азије може се наћи и у тундри. Ипак, у Европи, углавном, живи у различитим лишћарским, мешовитим и црногоричним шумама.

Станиште – некада је био раширен по целој средњој Европи, али је знатно изумро готово свуда осим у Русији, Шведској и у

великим шумама Балкана. Појединачно се још може наћи на Шар планини, Проклетијама и Кучајским планинама. Савремено распрострањење у Србији обухвата Шар планину и Проклетије (балканска подврста риса), док у источној Србији живи карпатска подврста. Некада је настањивао целу јужну половину Србије, укључујући Копаоник и Стару планину.

Спољашњи изглед – за разлику од већине осталих врста породице мачака, одликују га чуперци на ушима и дугачке снажне ноге. Глава риса је округла, са кратком њушком. Очи су крупне, зеница округла. Лобања риса је издужено-овална. Снажне је грађе, посебно у предњем делу. Падају у очи велике и округле очне дупље. Има доста снажне зубе које користи за кидање меса. Са стране главе расту му залиски длаке који

чине главу наизглед већом. Осетне длаке на њушци су дуге 8 cm. Чуперци су црни и код аутохтоног балканског риса дугачки 4-5 cm. На предњим ногама има пет, на задњим четири прста, који су спојени кожом. Траг је округао, већи од маџег – пречника 8-13 cm. Канџе су жућкасто-беле боје, српасто повијене и бочно стиснуте. Крзно је меко и на трбуху нешто растреситије и дуже него на леђима. Основна боја крзна је на боковима жуто-мрка, на леђима нешто тамнија, а на трбуху и на унутрашњим странама ногу, мутнобела или бледожута. На боковима и леђима, на предњој и спољној страни ногу, расуте су овалне или округле пеге тамномрке боје, које местимично стоје у низовима. Сматра се да нема два примерка риса са истом бојом крзна и истим распоредом пега. По величини рис надмашује и најјаче примерке дивље мачке. Дужина му је од 91 до 130 cm, репа 11-25 cm, висина 60-75 cm, а тежина 18-25 килограма док неки примерци могу тежити и до 32 килограма. Креће се одмерено и нечујно.

Исхрана – храни се месом топлокрвних животиња. Лети хвата претежно глодаре, а зими, поред зеца, од крупније дивљачи напада срне, дивокозе, дивље свиње и др. Не штеди ни лисицу, дивљу мачку, лутајуће домаће псе и мачке, хвата камењарке, љештарке, јаребице и тетребе. У оскудици напада и домаће животиње – овце, козе, псе чуваре, ређе говеда и коње. Најчешће жртве су млади, слаби и болесни пример-

ци, чешће него мужјаци, грла која се одвоје од стада или чопора. Не узима биљну храну.

Размножавање – пари се у фебруару или марту, на Балкану у јануару и фебруару. По 2-3 мужјака се уз силну дреку боре око женке. Оглашавају се фрктањем, кратким и испрекиданим режањем. Парење је слично и парењу код мачака. Бременитост траје 67-74 дана и у мају или јуну, женка окоти (2-3(5)) на Балкану (1-2(3)) младих који су тешки од 250 до 360 грама. Легло женке праве у шупљини стена или дрвета, под пањем или у јазбини јазавца. Бригу о младима води искључиво женка. Младунци прогледају већ за 12-17 дана, сисају преко пола године и зависе од мајке до јануара или фебруара. Полну зрелост стичу са навршене две године. Однос полова код риса је 1:1 а животни век износи 12-15 година.

Социјално понашање – обично се креће и борави на стрмим и слабо приступачним, пошумљеним и стеновитим странама планина и клисура река на висинама од 1.000 до 1.500 метара надморске висине. Идући за пленом, повремено излази на високопланинске пашњаке и на ливаде у долинама. У овим стаништима рис заузима одређену територију. Величина територије зависи од количине плена и густине популације и знатно се разликује код мужјака и женки. Активан је у сумрак и ноћу, ређе дању. Обично иде устаљеним стазама – дуж ивице шуме, планинског гребена, шумског пута или просеке.

ВЕВЕРИЦА

Sciurus vulgaris Linnaeus

Географско распрострањење – веверица је глодар који живи у листопадним и четинарским шумама целе Европе (умерени појас) и Азије све до Кине.

Спољашњи изглед – европске веверице су дугачке од 19 до 23 cm, док је реп дугачак од 15 до 20 cm. Верује се да дугачак реп има улогу у одржавању равнотеже и одржавању правца веверице при скакању са дрвета на дрво. Тежина тела износи од 250 до 340 грама. Европска веверица је нешто мања од сиве веверице. Боја крзна варира од црне до црвене. Стомак је крем беле боје. Два пута годишње мењају крзно које је лети тање а зими дебље и тамније. Између августа и новембра им се такође појављују велики чуперци на ушима, по којима се ова врста веверица разликује од других. Веверице имају оштре, искривљене канце, помоћу којих се

пентрају по дрвећу. Животни век им траје три године.

Исхрана – хране се лешницима, орасима и разним семењем шумског дрвећа и грмља, одгриза младе пупољке и гранчице, испија јаја птица, а ако може хвата и живе птице. Европске веверице се првенствено хране семењем шишарки, а могу да једу и гљиве, птичија јаја, бобице и младице грана. Често уклоне кору дрвета како би дошли до биљног сока. Између 60% до 80% свог активног времена проводе у исхрани и трагању за храном. Чак скупљају печурке и суше их у шупљинама дрвећа. Током оскудице, веверице храну закопавају у рупе на тлу или је складиште на тајном месту.

Размножавање – парење траје до касно у зиму, током фебруара и марта, и лети између јуна и јула. Женка годишње доне-

се на свет окот и то три или четири младих а понекад и шест. Женка је бременита 38-39 дана. Крупније женке просечно рађају више младих. Младунчад се рађају слепи, глуви и скроз завесе од мајке. На рођењу су тешки између 10 и 15 грама. Једино се женка брине о потомству. Након 21 дана добијају длаку, очи и уши им се отварају након три до четири недеље, а сви зуби су развијени када напуне 42 дана. Чврсту храну могу да једу након 40 дана и од тада су спремни да напусте гнездо у потрази за храном. Међутим, сисају све док не напуне десет недеља. Током парења, мужјак утврђује да ли је женка спремна за парење по мирису који оставља за собом. Мужјак вија женку, понекад и читав сат како би се парење одиграло. Парење се дешава неколико пута и то са различитим партнерима.

Болести – постоји неколико разлога због чега сива веверица угрожава опстанак европске веверице. Сива веверица лако може да свари жир, док европска не може. Поред тога сива веверица преноси заразу звану веверичији парапоксвирус који има фаталне последице по европске веверице. Када се европске веверице до-

веду под притисак, нису у стању да се размножавају тако често.

Социјално понашање – Активне су у јутро и у касно послеподне до увече. Током дана обично мирују у својим гнездима, избегавајући топлоту и птице грабљивице (јастреб кокошар их најчешће напада) које вребају у то време. Од длакавих предатора их најчешће нападају куне. Током зиме уколико је јако хладно већину времена проводе у гнезду. Опстанак веверица условљен је у односу на доступност семенки са дрвећа у јесен и зиму. Просечно, 75% до 85% младих веверица угине током своје прве зиме, а смртност је приближна 50% током наредне зиме. Веверице гнездо праве од гранчица, лишћа, коре дрвета и маховине пречника 25 до 30 cm. Као гнездо користе и шупљине у дрвету и гнезда од детлића, сврака и др. Ове веверице живе самостално и нерадо деле храну са осталим веверицама. Међутим, зими, неколико веверица дели исто гнездо како би се угрејале. Иако мужјаци нису нужно доминантнији над женкама, њихова доминација се заснива на њиховој величини и величини територије у односу на остале јединке.

ЈАЗАВАЦ

Meles meles Linnaeus

Систематско место – евроазијски или европски јазавац сисар је који живи у већем делу Европе (изузев Скандинавије, Исланда, Корзике, Сардиније, Сицилије и Кипра) и већем делу Азије. Члан је породице куна, који је у сродству са видрама, ласицама, великим ласицама и осталим јазавцима. Евроазијски јазавац је једина врста јазавца сврстана у род *Meles*.

Станиште – јазавац се налази скоро по читавој Европи и у Азији до реке Лене. Код нас живи по шумским стаништима, а највише на њиховим рубовима, на обрашеним пољима и виноградима. Најчешће је у равницама али га има и по брдско-планинским крајевима. Јазавци углавном живе у подземној јазбини. Јазвац у земљи ископа јаму преко два метра дубоку испод површине, са улазним ходником од два до пет ме-

тара дугим и котластим проширењем на крају. Ова јазбина има више ходника, али се за улаз и излаз јазавац служи само једним, а остале ископава ради проветравања „стана“ и како би у случају опасности могао побећи из јаме. Јазбина јазавца је врло чиста. Када се у његову јазбину насилно усели лисица, радије напусти јаму, јер не трпи неред који ствара прљава лисица. Ипак су познати случајеви становања лисице и јазавца у истој јазбини. Јазвац даје предност пашњацима и шумама које настањују велики број змија, а избегава глинена земљишта, која је тешко раскопати чак и њиховим снажним канцама. У урбаним подручјима, неки ће јазавци храну потражити у кантама за смеће или вртовима.

Спољашњи изглед – тело је код јазавца крупно, здепасто и од 70 до 90 cm дугач-

ко, ноге развијене и кратке са јаким прстима и великим ноктима којима копа подземне станове, док му је дужина репа око 20 cm. Висок је до 40 cm. Одрастао јазавца може да буде пред јесен преко 15 килограма тежак, а доживи 12-15 година. Испод репа има жлезду која лучи лепљиву течност врло непријатног мириса. Глава је код јазавца дугачка и извучена у њушку, очи су му малене, длака добра и врло погодна за израду четкица за сликаре. Крзно јазавца је по леђима и са стране сиво, на глави белкасто са две црне пруге које се протежу од уста преко очију и ушију до врата, а груди, ноге и трбух су црни. Има развијене чељусти које су погодне за биљну и меснату храну са 38 јаких зуба. Њушка му је јако осетљива, па га ловци једним јаким ударцем по њушци убијају.

Исхрана – храни се плодовима дивљег воћа, жиром и буквицом, корењем разног шумског биља, пужевама, бубама и јајима птица (птице које се гнезде на земљи). Такође, хвата младу и рањену дивљач. У пољима једе кукуруз, пасуљ, грожђе, корење, лешник, воће и друго јестиво биље али то зависи од годишњег доба. У земљи копа гнезда пчела, оса, бумбара и једе њихове ларве. Од овако разнолике хране пред зиму буде толико дебео, да се једва креће. Пошто зими не може да дође до хране, целу зиму преспава у јами смотан у клупче и са резервом коју је створио у облику сала и која му омогућава да тако преживи зиму. Када у пролеће дани постану топлији, буди се из зимског сна, а из јаме излази када природа озелени.

Размножавање – парење јазавца је у јулу и августу па се у то време код женке у јазбини могу наћи два или више мужјака. Понекад се догађа да се паре и у октобру. У

првом случају бременитост траје 245-305, а у другом само 180 дана. Дуго трајање бременитости после летњег парења долази услед појаве тзв. ембриотеније, јер оплођено јаје мирује и почиње да се развија тек око половине децембра. У марту женка окоти 3-5 јазавчића, који су слепи 28-35 дана. Млади јазавци не могу сами празнити црева, него тек након лаке масаже (трења) које изводи мајка јазавца лижући их по трбуху. Тек након месец дана почиње организам јазавчића обављати ту функцију без помоћи мајке. Када одрасту, мајка их изводи на сунчање пред јазбину, а када ојачају води их ноћу у лов и на пашу. У петом месецу млади су већ толико ојачали да се могу самостално бринути за храну, па их мајка напушта. Полну зрелост достижу са једном и по до две године.

Болести – јазавци су склони инфестацији паразитима. Могу да преносе беснило и верује се да су такође преносници говеђе туберкулозе. Ако и преживе прву годину живота (као млади), најчешће страдају на путевима.

Социјално понашање – неке животиње живе усамљенички, путујући од једног до другог дома, док остали живе у групама. Величина групе – скупине варира, од 2 до 15 јединки. Јазавци су раздражљиве животиње и себе и своје младунце ће да штите по сваку цену. Јазавци су способни да се боре са много већим животињама, попут вукова, којота и медведа. На краће стазе, јазавци могу трчати брзином од 25-30 km/час. Територијалне су животиње, но понекад се могу наћи у мањим групама које називамо клановима. Величина групе варира од 2 до 12 јединки. Сваки клан има доминантног мужјака и женку који су често (али не и увек) чланови клана који се размножавају.

ВИДРА

Lutra lutra Linnaeus

Систематско место - европска видра, често и евроазијска видра је врста из породице куна прилагођена животу у слаткој води и сматра се најбољим пливачем од свих копнених звери.

Географско распрострањење – видру срећемо у слатководним водама. Налазимо их по разним крајевима Европе, а пре свега у Великој Британији, Скандинавији и на северу Русије, Сибиру, али и северу Африке.

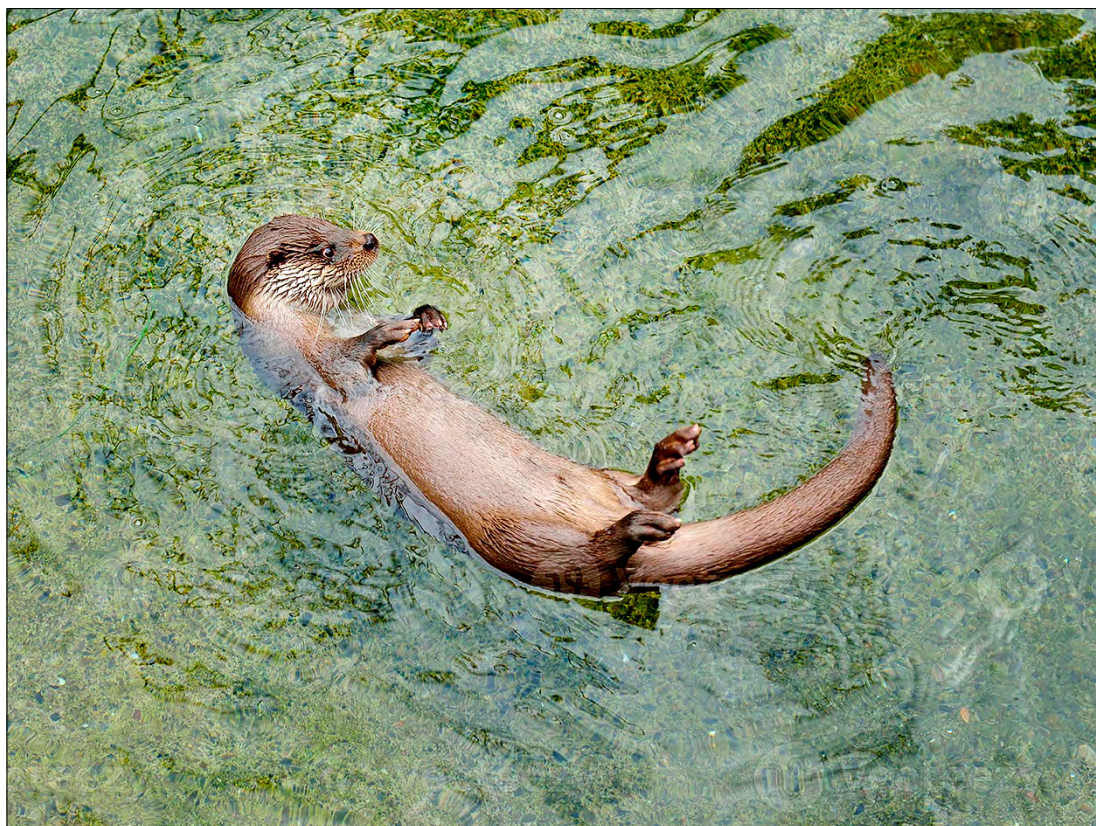
Станиште – живи уз реке и језера целе Европе (Финска, Лапонија, око поларног круга, Сицилија, Алжир, Мароко и др.) и великог дела Азије. Она живи најпре тамо где јој дрвеће и грмље уз реку и канале пружа добру заштиту. Код нас живи уз све веће потоке и реке, који протичу кроз шумовите крајеве и ритове, а налази се и уз вештачке рибњаке. Европска видра је изузетно плашљива животиња која живи са-

мотњачки и претежно је активна ноћу. Разлог усамљеничком начину живота видре је потреба за великим животним простором. Она тај простор редовно контролише и означава са изметом. Женка са младунцима поседује мању територију у склопу великог подручја мужјака. Највише лови у бистрим, не дубоким водотоцима који морају бити обрасти растињем, а пожељно је да уз водоток постоје и поплавна подручја. Најважније је да је вода бистра, а да обале пружају добре могућности скривања. У потрази за храном прелази велике удљености и притом се сели из једног у друго станиште. Трагове видре најчешће можемо наћи поред блата крај потока и река. Зимом, када се смрзавају реке, на леденом покривачу могу чешће да се примете отвори, где се вода није заледила, То је знак да је у близини видра, која кроз тај отвор излази на лед.

Спољашњи изглед – Тело видре израсте у дужину од 120 до 160 cm (просечно 130 cm) на реп отпада 25-35 cm, а у висину око 30 cm. Одрасла јединка је тешка до 15 килограма. Женка је нешто лакша и мања. Глава јој је спљоштена и кратка, уши малене, ноге кратке са пловном кожицом међу прстима. Има 36 врло оштрих зуба. Може да живи 15-18 година. Видра је под водом врло окретна. Грађа њеног тела је идеална за пливање и роњење. Основна боја крзна је рђасто-смеђа до кестењаста, а испод дугих и ретких горњих длака има густу вунасту црвенкасто-сиву доњу длаку. На врату, трбуху и образима, длака јој је светлија. Код видре је длака јако прилегнута уз тело, због чега рони и плива одлично. Када зарони у воду, нос и уши затвара кожном опном, па испод воде може препливати преко сто метара. Врло је мудра и опрезна. Пре него што запливи, добро се оријентише.

Исхрана – видра се првенствено храни рибом. У лову није избирљива и по правилу лови плен који најлакше може ухватити. Ипак, најомиљенија храна су јој јегуље. Осим тога се храни и раковима, воденим инсектима, жабама, пацовима и птицама, а неће одбацити ни младе кунџице. Видре које живе у близини мора хране се раковима и разним морским плодовима. У води може да издржи врло дуго, а за хватање плена служи јој оштро, изврсно и снажно зубало. Видра плива у свим смеровима тако да јој прогоњена риба само уз крајњи напор може побећи. Рибе након дуге потере често натера у травом обрастао теснац, напада их одоздо и затим зграби снажним чељустима и оштрим зубима. Њена страст према рибама тако је велика да уништи више риба него што може појести. Знак да је видрин стан у близини могу бити одгрижене главе риба остављене на земљи.

Размножавање – нема тачно одређено време парења, али се по дозивању мужјака и женке за време парења претпоставља да се

пари од марта до јуна. Бременита је девет недеља (59-63 дана) после чега окоти у подземној рупи 2-4 слепа младунца. Млади су слепи 28-35 дана, а сисају 7-8 недеља. Осамостале се са 6-9 недеља а полну зрелост достижу у узрасту од друге до треће године. Мајка их брижно доји и храни, а када одрасту изводи их из јаме и учи их да пливају и да лове рибу.

Социјално понашање – у обалама река копа стан, до којег води ходник дуг око два метра испод површине воде. На крају ходника налази се доста велико котласто удубљење обложено меком травом. Ради проветравања стана ископа кош један ходник који води на површину земље. Када набујају реке и вода продре у јаму, напушта је и тражи друго склониште. Дању лежи у подземном стану, али врло често и у жилама дрвећа на обали реке, у каквом шупљем пању или сувим гранама у близини воде. Видра има на путу свог кретања више подземних станова, јер често у лов иде далеко, па да се не би морала враћати одакле је пошла, дан проведе у најближем.

ПЕРНАТА ДИВЉАЧ

ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПЕРНАТЕ ДИВЉАЧИ

Сматра се да су птице на Земљи, после рибе, најбројнији кичмењаци. Спадају у такозване четвороножне кичмењаке, с тим што су им предњи удови (ноге) еволуцијом измењени у крила. Птице спадају у топлокрвне кичмењаке, са сталном телесном температуром, без обзира што и ту има изузетака.

Птица сложеним поступцима одржава топлоту своје крви око 40-44 °С. То омогућава птицама да, уз изолациони слој перја, буду независне од топлотних услова земљине кугле. Тако птице могу насељавати и поларне области и хладне воде. Њихове сеобе са севера на југ и натраг су условљене претежно условима исхране и размножавања, а никако осетљивошћу на топлоту. Чврстина костију птица постиже се не повећавањем њихове масе, већ напротив посебном шупљикавом грађом. Све дугачке кости птица које лете имају цевасту грађу („писак“). Унутрашњи органи птица су сведени на најмању могућу меру.

Плућа и срце код птица су врло развијени, што је и разумљиво кад се има у виду колико је напора потребно за летење. Површине за дисање су чак и повећане додатним ваздушним кесама. Исто тако промет кисеоника је врло велик, захваљујући томе што је крв птица изузетно богата хемоглобином. Птице имају велике прохтеве за храном ради попуне угљеникових залиха у телу. Док је концентрација потребног шећера у крви већине сисара од 50 до 150 mg на 100 cm³ крви, достиже ову концентрацију у добрих летача и 347 mg на 100 cm³ крви.

Плућа и ваздушне кесе имају још једну функцију — при великим напорима представљају неку врсту хладњака, помоћу ког се одводи вишак топлоте који настаје услед рада мишића.

Телесна својства птица су јако развијена и особена. То је и разумљиво, јер су птицама та својства у њиховом животу, у на-

чину исхране, као и у потреби чувања од непријатеља потребнија него сисарима.

Чуло вида је код птица добро развијено, нарочито код птица грабљивица. Њихово око је тако грађено да реагује и на најмању промену светла, па се зенице могу сузити, и раширити. Код човека и сисара зенице се шире и сужавају истовремено и једнако на оба ока, док се зенице код птице могу истовремено ширити и сужавати на сваком оку, тј. зеница једног ока се може ширити или сузити другачије од зенице другог ока. Тако се, на пример, зеница ока које је окренуто према сеновитој страни шири више од зенице оног ока које гледа у сунчану страну. То се нарочито опажа код јаскреба, копца и сове кукувије.

Да је птицама потребна оштрина вида и да је оне заиста имају, доказује начин тражења хране, као и врста хране. Да би орао могао из велике висине опазити свој плен, да би сове чак и ноћу могле опазити миша, да би тетребови, фазани и јаребице могли и у трави или у шушњу пронаћи разне ситне семенке и разне ситне бубице, потребан им је оштар вид.

Чуло слуха је код птица такође изузетно развијено, а код неких је тако оштро да чују звуке, које проузрокује и најмање померање. Тако нпр. шљука чује и најмање померање глиста, бубица, црва и ларви у земљи и помоћу слуха тачно одређује место где се налазе, па их затим својим дугим кљуном непогрешиво извлачи из земље.

Сове, које лове ноћу, чују и најтишу цику миша. Еје ловећи у сумраку, траже плен најчешће помоћу слуха.

Чуло њуха је слабо развијено и различито код разних врста птица. Доказано је да стрвинари не могу наћи стрвину која је покривена, мада стрвина јако заудару. Вране и сенице имају наводно бољи њух.

Чуло додира је добро развијено. Код неких се птица налази додирни нервни систем на језику, код неких у ногама, а код трећих у кљуну. Нервни систем је одличан и ради врло брзо, јер је мозак добро развијен и брзо реагује на све надражаје, мада је на површини гладак и без набора. Одличан рад нервног система манифестује се у брзним реакцијама у извесним тренуцима. Тако на пример шојка и сврака изванредно брзо уочавају опасност и истог момента беже са тог места, да би избегли непријатеља.

Брзином кретања птице надмашују све сисаре, јер су им мишићи гушћи, чвршћи и у реакцији бржи, а и кости су им тврђе, чвршће, лакше и у грађи савршеније од костију сисара. Телесна температура птица се креће између 37,8 и 40 °С.

Птице (*Aves*) припадају разреду животиња из колена кичмењака (*Vertebrata*). Тело птица покривено је перјем, које им, уз заштиту од хладноће и влаге, омогућује летење. Храна пролази из усне шупљине у једњак (вољку), а одатле у жлездани преджелудац, па у мишићни желудац, где се меље и мрви. Танко је црево сразмерно дуго, као и два слепа црева. У задњи део дебелог црева, који је проширен у клоаку, сједињен је јајовод и семеновод.

Птицама су необично важна плућа. Стога су им се предњи удови развили у крила, а на њима, уз репна пера, посебно су развијена крилна пера.

Од мишића најразвијенији су летни мишићи, који чврсто приањају уз прсне кости. У костуру птица посебно место заузима лобања с великим очним дупљама, што упућује на значајан развитак ока. С обзиром на разноликост прехране, облик и величина кљуна су веома различити и прилагођени су начину исхране птица. Код птица је важан и орган за гласање (певање), тзв. певало, које је смештено у душнику и посебно је развијено код птица певачица.

Птице се размножавају помоћу јаја, које одлажу у гнезда. Гнездо граде или савијају

на земљи (у трави, на земљи, међу камењем, у песку), у крошњама дрвећа и/или грмља, у дупљама стабала, пукотинама стена, на крововима кућа, у мочварном биљу (шашу, трсци, рогозу). Код већине врста птица на гнезду лежи женка, а код неких и мужјак и женка. Млади се изваљују - легу - пиле захваљујући телесној топлоти родитеља. Лежење траје 10-60 дана, а отхрањивање младих 15-90 дана. Полно зреле птице најчешће постају у другој половини живота. Разликују се два морфолошко-биолошка облика младих птица: потркушци и чучавци. Потркушци чим пробију љуску јајета (тело им је обрасло паперјем) и осушени могу ходати и узимати храну. Чучавци су пак слабо развијени и беспомоћни, дуже време чуче (одатле им име) у гнезду, и директно зависе од родитељске бриге.

Важна је појава код птица њихова склоност сеоби (миграцијама). Као особито покретне животиње (крила их носе) могле су се прилагођавати разним променама на Земљи, проширивати и/или сужавати границе своје распрострањености. С обзиром на сеобу, делимо их у две основне скупине, на **птице „селице“** и на **птице „станарице“**. Селице су наше гнездарице које у јесен напуштају завичај, затим пролазнице, које преко наших крајева само пролазе и зимовалице, које долазе са севера код нас, и проводе зиму. Станарице остају у свом завичају током целе године, ту се и гнезде, подижу младунчад и зимују. Захваљујући прстеновању птица, данас за највећи број врста птица селица знамо када, где и како се селе.

Птице показују изразит нагон за заједничким животом. Многе се окупљају у различита јата, а само мали број живи самотно (птице грабљивице). Неке врсте живе у паровима, а кад подигну младе, удружују се у јата ради лакшег проналажења хране, оријентације и др.

Птице су распрострањене по целој Земљи. У свету је данас познато око 10.000 врста. Најбогатија су њима тропска подручја. Највећи број пернате дивљачи припада реду патака (*Anseriformes* Wagler, 1831), кокошки (*Galliformes* Temminck, 1820), вивчарица (*Charadriiformes* Huxley, 1867) и реду голубова (*Columbiformes* Latham, 1790).

РОД *Phasianus* – ФАЗАНИ

Обичан (прави) фазан

Phasianus colchicus colchicus Linnaeus

Географско распрострањење – прадомовина фазана је средња Азија. Постојбина му је источна Транскавказија, обала Црног мора и долина реке Рион. У Европу је унет много раније од других подврста. Обичан или прави фазан је веома распрострањен у Србији и његова бројност се креће између 190.000 – 230.000 парова, од којих је половина у Војводини. Ареал им се простире од Тајвана и јапанских острва преко Кине и азијског дела Русије, каспијског приобаља и кавкаског горја до обала Црног мора, односно од Тибета и северног Авганистана на југу до Кореје, јужне Манџурије, Амура и средње Монголије. Овако широк ареал са врло различитим условима животне средине, резултат је мноштва раса и варијетета.

Станиште – најрадије живи на пољопривредним земљиштима поред река, у равницама и нижим брдовитим крајевима, јер су му пољопривредне културе најомиљеније место за живот. Преноћи на дрвећу и испод густих жбунова. Овај фазан се одликује великом способношћу прилагођавања тежим теренским условима и верношћу месту насељавања, нарочито у шумовитим пределима.

Спољашњи изглед – код фазана без оковратника основна боја мужјака је бакарно црвена, без нијансе сиве боје. Глава му је тамнозеленоплава, а на ушима има упадљиво тамнозелене мрће, врат је тамноплав са зеленим металним сјајем, леђа црвеномрка са златним до бакарним сјајем а поједина леђна пера са црвеним врхом. Нараменице су жуто-мрке до бакарно-црвене, груди црвено-мрке са црним перцима док је трбух црвено-сив. Реп је црвено-номрк са црвеним рубом, а на оба средња пера има уске попречне црне пруге које су на

врху шире. Кљун му је жут до светломрк, а врх светлосив до мрко-жут. Просечна тежина мужјака је око 1.150 грама. Дужина са репом му је око 800 mm, од чега само на реп отпада 420 mm. Распон једног крила му је 250 mm. Леђа женке су пешчаномрка, а крила мрка са неправилним попречним пругама. На врату и предњем делу леђа перје је боје црвеног вина са љубичастим нијансама, које некада прелазе и на бокове. Груди и трбух су светломрки са ситним љубичастим нијансама, које некада прелазе и на бокове. Груди и трбух су светломрки са ситним тамномрким мрљама. Просечна тежина женке је 850 грама.

Исхрана – Спада у типичне сваштоједе јер не бира храну. У просеку воли лако сварљиву, енергијом богату храну. Млади фазанчићи до четири месеца старости преваходно се хране инсектима. У рано јутро узимају храну, после тога нарочито у сувим пределима тражи воду, а остатак дела дана проводи у хладовини. Увече опет тражи храну.

Размножавање – за време парења (април-мај) петлови бране своју територију од уљеза (других петлова) и оснивају хареме. У природи буде у харему 4-6 кока и један петао, што чини харем. За време удварања петлови млатарају крилима и оглашавају се. Женка прави гнездо на земљи у које снесе 10-16 јаја на којима лежи 24 дана. Занимљиво је да гнездо на земљи служи како би јаја имала довољно влаге и тиме омогућила лакше пробијање љуске приликом излегања пилића. Ако настрада прво гнездо, женка прави друго у које снесе 5-9 јаја, а понекад се деси да прави и треће гнездо (када јој страда друго) у које снесе 3-6 јаја. Испуњени млади се првих месец дана

хране 90-95% животињском храном (мрави, мравља јаја, бубице, црвићи, глисте, инсекти и друге ситне животиње), а касније користе семење коровских биљака, зелену

масу и семе културних биљака. Однос полова излежених фазанчића је изједначен тако што се излеже 50% петлића и 50% кокица. Фазани живе највише од 10 до 15 година.

Ловни фазан

Phasianus spp.

Данашњи фазани Европе су настали укрштањем обичног фазана са расама кинеског фазана и монголског фазана, који су касније донесени. Бројнији су мелези са гривном (врло ретко се срећу фазани без гривне) који по неким својим одликама подсећају на гривнаша и монголског фазана, али са неким новим обележјима којих нема ни једна изворна раса. Овај мелез, кога називамо ловним фазаном, није најбројнији само у ловиштима, већ и у одгајалиштима. Нема одгајалишта у Европи који гаји фазане чисте расе. Женке фазана (коке) и мужјаци (петлови) јако се међусобно разликују. Петлови су знатно крупнији и тежи од коке. Коке имају перје по боји врло слично основном природном станишту, док су петлови покривени перјем раскошних боја. Петлови око очију имају јасно изражену црвену кож-

нату изралину која је у доба парења пречника 7-8 cm. Поред овога, на доњој трећини ноге, са задње стране, има кожно изралину у облику трна, која са навршених пет месеци старости достиже дужину преко 10 mm. Ова изралина је код кока само назначена или далеко мања. Полну зрелост фазани достижу у узрасту од 8 до 10 месеци. Однос полова излежених фазанчића је по правилу 1:1 са мањим одступањима. Фазан у природи живи у моногамији (јачи петлови за време парења окупљају и чувају више кока). Парење почиње са кретањем вегетације у ловишту, а петао запоседа површину од једног до два хектара и брани је од уљеза. Почетком априла коке праве или, боље речено, траже место за гнездо. За гнездо користе, по правилу, мања удубљења у земљишту, чије дно покрију са нешто мало

биљних отпадака (сува трава, стабљика и др.). Фазанке се гнезде у међама, ливадама, луцериштима и пшеници, бирајућу осунчано и оцедито место. За време ношења јаја кока у просеку снесе на сваких 30 до 32 сата по једно јаје. Кока снесе 8-12 (6-18) јаја у једном насаду. Није редак случај да коке прва јаја снесе ван гнезда, да две коке носе у једном гнезду, или да коке снесу јаје у јаребичје или у гнездо дивље патке. Основна боја јајета је сивомаслинаста, која се мења од тамноцрне до зеленкастоплаве. Дан-два након што снесе задње јаје, кока почиње да лежи на јајима. После 23-24 дана испиле се фазанчићи. Процент оплођених јаја и излежених фазанчића у природи је врло висок, чак и преко 96%. Фазанчићи поред мајке проводе око десет недеља, након чега се осамостаљују. Фазан је изразито дневна птица. Активност им почиње изласком сунца а након два до три сата се прекида, када се повлаче у мирно место где остају до касно поподне. Сат-два пре заласка сунца фазани поново излазе ради сакупљања јаја. Пре заласка се повлаче на коначиште (руб шуме, дрворед, ремизу). У сутон фазани полећу на дрвеће, на чијим гранама, ближе деблу, проводе ноћ. Храну сакупљају чепркајућу ногама или кљуном до 5-6 cm дубине. Хране се претежно инсектима и њиховим ларвама, ситним мекушцима, семењем корова,

шумским плодовима и зељастим деловима биљака. Семе културних биљака у исхрани учествује са свега 15%. Млади фазани прво перје добијају са навршених пет недеља старости. Друго, коначно перје фазани почињу добијати након пете недеље и овај процес се завршава са двадесетом недељом старости. Одрасли фазани се митаре сваке године. Митарење почиње средином јуна и завршава се почетком октобра. Фазани се оглашавају када су поплашени, када се пењу на дрвеће или када са њега силазе, када упозоравају супарнике о територији коју су запосели и пред промену времена (петлови). Фазан је сваштојед. По тежини, храна животињског порекла учествује са око 25%, храна биљног порекла са 64%, а храна минералног порекла са 11%. Биљни део хране су зелени, меки делови биљке, семена и плодови корова, дрвећа и културних биљака. У храну животињског порекла основну масу чине инсекти и њихове ларве, мекушци и лешине ситних глодара. Фазани веома радо узимају каменчиће и крупнији песак, који обавља механички рад у мишићавом желуцу. У зимском периоду обавезно је потребно да се фазанској дивљачи обезбеди додатна исхрана кроз зимско прихрањивање. Хранилишта треба да буду лоцирана у вишегодишњим ремизама где ће фазан одмах имати заклон и заштиту.

Монголски фазан (монголски прави гривнаш)

Phasianus colchicus mongolicus

Мужјак монголског фазана има широк бео оковратник, који је са предње стране прекинут. Општа обојеност је кестењасто-мрка са лаким зеленкастим сјајем на леђима. Глава је тамнометално зелене боје са љубичастим сјајем, а ушне мрље су незнатне (неприметне). Основна боја леђа је боја махагонија. Нараменице су сребрно-сиве до чисто беле, груди црвено-мрке а бокови светлоцрвено-мрки. Реп је црвенкасто-мрк са веома уским пругама. Кљун је сив. Дужина му је око 940 mm, а од тога на реп отпада 480 mm. Дужина крила је око 290 mm. Нешто је тамнији и по боји упадљивији од

друге две подврсте. Ово је најтежи фазан и мужјак је обично тежак од 1.200 до 1.700 грама, а достиже тежину и до 2.000 грама. Женка је слична коки обичног фазана, али

је већа и у целини има светлије перје са металним сјајем на леђима. Тежина је од 900 до 1.300 грама. Овај фазан је веома отпоран и добро подноси оштру континенталну

климу. Од свих фазана је најплоднији и зато је погодан за гајење у волијерама. Прадомовина му је североисточни Туркестан, а у Европу је унет тек 1900. године.

Фазан огрличар (кинески прави гривнаш)

Phasianus colchicus torquatus

Типична одлика мужјака фазана огрличара је гривна – бели видан оковратник, спреда а некад и отпозади, потпуно или делимично прекинут. Глава је бронзано зелена са белим пругама изнад очију и црним мрљама изнад ушију. Основна боја леђа је окер, реп жућкасто-мрк са широким црвеним пругама и љубичасто-црвеним крајевима (рубовима). Нараменице су му сиво-беле до сиво-жуте, груди пламено-пурпурно црвене, бокови боје сламе до мркожуте а кљуб

светложут. Просечна тежина мужјака је 1.100 грама, а женке 850 грама. Овај фазан је доста склон скитњи. Дужина тела му је око 900 mm, од чега на реп отпада око 470 mm, а дужина крила је око 280 mm. Прадомовина му је источна Кина. Женка је по боји слична коки обичног фазана, али је предњи део леђа црвено-мрке боје. Врат је често беличаст до сиво-бео. Овај фазан брже лети и чешће живи у областима са претежно пољопривредним земљиштем.

Обичан шарени фазан (бљештави прави фазан)

Phasianus colchicus colchicus versicolor

Теме главе шареног фазана, предњи део леђа, врат и прса мужјака су тамно-бронзано-зелене боје. Гривну нема. Задњи део леђа је светломастинастозелен са плаво-сивом нијансом. Мање ушне мрље су метално зелене. Нараменице су сиве са плавим и зеленим сјајем и црвено-мрким шарама. Трбух је тамнозелен до плаво-зелен, средња пера у репу сиво-мрка са широким црним пругама. Овај фазан је један од најмањих фазана свог рода. Дужина тела му је око 750 mm, од чега само на реп отпада 360 mm. Прадомовина му је Јапан у коме живи по равницама уз морску обалу. Женка је слична коки обичног фазана. У општој обојености преовладава сива боја са ситним кестењастим мрљама. Перје на трбуху је таласасто. Шарени фазан се истиче брзим високим летењем и необично је плаховит. Лоше подноси оштре зиме.

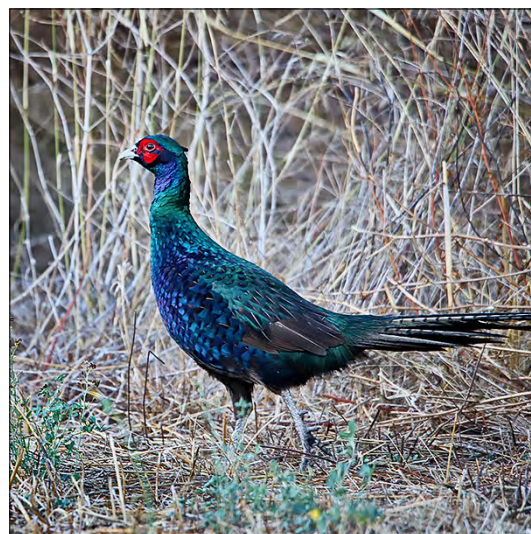
Плодан је, али ситни младунци се тешко одгајају. Мужјак је тежак око 1.000 грама, а женка око 850 грама.

Зелени прави фазан (црни фазан)

Phasianus colchicus colchicus var. Tenebrosus

Мужјак зеленог-црног фазана нема оковратник (гривну). Глава, предњи део леђа и врат су метално тамнозелене боје, а груди и бокови тамнозелени са жутиим шарамима. Ушне мрље су добро видљиве (скоро црне боје), метално плаво-зелене. Задњи део леђа су мрко-зелена, а нараменице и трбух тамномрки. Реп је мрко-сив са зеленим нијансама и правилно распоређеним плаво-црним уским пругама. Типичан знак распознавања су жуте ноге. Женка је тамнокестењасто мрка до скоро црна са зеленим или пурпурним сјајем, жутиим мрљама и пругама. Младунци су чоколадно-мрке и мрко-црне боје. Мужјак је тежак око 1.200 грама, а женка око 900 грама. Женке овог варијетета имају мању носивост него женке других раса. Гајење овог фазана постаје мода само због његове нарочите обојености. Насељавање је једино оправдано на већим надморским висинама, које му више одговарају. Овај варијетет је настао једне године у фазанерији у Енглеској, мутацијом, где

се у једној волијери, из јаја чисте подврсте, излегло неколико пилића, који су се бојом перја разликовали од осталих пилића. Запослени у фазанерији је одвојио ове пилиће и отхранио их, а када су одрасли, парео их је међусобно. Тако је и настао варијетет који називамо шарени фазан.

Украсне врсте

Поред наведених подврста фазана постоје и друге подврсте као и украсне врсте фазана које су више значајне за зоопаркове и зоовертове него за ловну привреду. Од украсних фазана највише су се раширили: краљевски фазан дугорепан, дијамантски фазан огрличар и сребрни фазан.

ПОЉСКА ЈАРЕБИЦА (ТРЧКА)

Perdix perdix Linnaeus

Географско распрострањење – јаребица, као што јој и име каже, спада у пољске коке. Распрострањена је као аутохтона врста по целој нашој земљи и у већем делу Европе. Ареал јој се креће од средње Шведске, до Медитерана, од западних обала Шпаније до дубоко у азијски континент. Процењена бројност у ловиштима Србије је од 25.000 до 45.000 парова, док се војвођанска популација креће од 10.000 до 15.000 парова. Вештачким путем насељена је у САД и Канаду. У Европи живи само једна врста. У Србији, јужно од Саве и Дунава, ову врсту налазимо и по брдско-планинским отвореним стаништима, а није редак случај да се мања јата нађу по високопланинским пашњацима Суве планине, Старе планине, Варденика, Копаоника, Проклетија и Шаре, изнад 1.500 метара над-

морске висине, у непосредном суседству јаребица камењарки.

Станиште – најрадије живи и пребива у пољима, и то у равници. Најомиљенија су јој боравишта где има пољских усева на малим парцелама а да су те парцеле засејане житом, просом, кромпиром, кукурузом, детелином, репом и где не мора далеко да лети да би дошла до заклона и хране. У пољу воли да има живице и мање густише. Парцеле под монокултурама не воли. Јаребице никада или врло ретко заноће у великом густишу и шумским брањевинама, али зато највише воле поља. У сумрак, јаребице се дозивају својим познатим „ћири-ћири“. Тек кад су све на окупу, дигну се и прелете део поља. Тамо где падну обично и ноћивају.

Спољашњи изглед – кљун јој је плавкасто-сиве боје и краћи је од главе. Код старог мужјака теме је земљастозагасите боје. Врат, гуша и прса (горњи део) су пепељасто сиви. Реп има 18 главних пера рђасто-црвене боје од којих се два средња одликују црвенкасто-смеђом бојом. Мужјак има на прсима шару у облику потковице која је тамнокестењасте боје. Овакву потковицу имају и старије коке, али она није толико изражена као код петла. Ову потковицу имају и младе коке али је код њих још мање изражена него код старих кока. Најлакши знак распознавања петла од коке је покровно перје на крилима. Код петла свако перо има само једну уздужну белу пругу која се простира средином пера док кока има сем уздужне и попречне беле пруге. Код пољске јаребице ноге су голе, код старих плавкасто-смеђе, а код младих жућкасте боје. Кљун је код младих таман, док је код старих знатно светлији. Код младих су спољашња крилна пера шиљаста, док су код старих на врху заокружена. Јаребица је дужина тела од 39 до 49 cm, од чега на реп отпада 7 cm, а раскриљена мери до 50 cm. Тежина јој се креће од 370 до 420 грама (мужјаци од 290 до 460 грама а женке од 280 до 420 грама). Код јаребица се доста често појављује делимични албинизам тако што су поједини делови тела бели (крила и реп). Вид је код јаребица добро развијен. Када опазе опасност, оне се трчећи (по чему су и добиле друго име трчка) сакрију у заклон. Слух им је такође добро развијен.

Исхрана – храни се разним инсектима, пауцима, лептирима, мувама, скакавцима, репним пипама и другим животињцама које једе до септембра а након тога главна храна јој је семе коровских биљака и испа-

ло семе културних биљака. Према томе, јаребица је веома корисна кока за пољопривреду и никад не прави штете.

Размножавање – јаребица је моногамна, што значи да петао живи само са једном коком за време парења и одгоја младих. Цело јато живи заједно док је хладно до јануара-фебруара, док се не одвоје у парове. Ако поново наступи хладно време, зима и снег, парови се скупе у првобитно јато и чекају топло време. За време парења долази често до огорчених борби између мужјака да би себи освојили женку. У априлу-мају женка у удубљењима на земљи снесе 8-16 светлозелених (маслинасто-зелених) јаја на којима лежи 24 дана. Просечна тежина јаја је 13 грама. Када се мали испиле, тежина им је око 9 грама, а за 14 дана тежина се увећа за више од пет пута. Јаребице најрадије праве гнездо у детелиништима, на непокошеним ливадама у житу а разлог је да има довољно заклона. Првих месец дана млади се хране 95-98% анималном храном, а након овог периода прелазе и на биљну храну. Од априла до августа учешће хране животињског порекла износи од 63% док је у јесен ово учешће око 5%.

Социјално понашање – непријатељи јаребице су: свраке, сиве вране, лисице, лисице, творови, пси и мачке луталице, јастребови, копци и други пернати и длакави предатори. Највећи непријатељ јаребице је оштра и јака зима, када не може да дође до хране. Тада јој је успорена циркулација и постаје лак плен предаторима који се налазе у ловишту. У зимском периоду треба износити храну ради прихране јаребица, а у току целе године треба уништавати пернате и длакаве предаторе који десеткују фондове.

ЈАРЕБИЦА КАМЕЊАРКА (ГРИВНА)

Alectoris graeca M.

Географско распрострањење – камењарка или, како је код нас још зову, јаребица гривна, убраја се међу најзначајнију пернату дивљач наше ловне фауне. Процењена бројност у Европи је од 40.000 до 78.000 парова. Процена бројности у ловиштима Србије креће се од 1.000 до 1.500 парова. Живи по кршевима и планинским пашњацима свих земаља око Средоземног и Јадранског мора, а има је и у области Алпа, средњој и јужној Италији, Сицилији, Србији и Црној Гори и Грчкој све до горње границе шума. Животни простор су јој суви стеновити предели са мало вегетације. У Србији се бројност процењује на 10.000-15.000 јединки, од чега највише у високопланинским зонама Проклетија, Шаре, Суве планине, Ртња и Старе планине. Воли суве и стеновите пределе са мало вегетације.

Спољашњи изглед – камењарка има кратак врат и велику главу са кратким и на врху савијеним кљуном. Ноге су јој средње високе, а крила и реп средње дугачки. Горњи део тела, и груди, пепељасто су сиве боје. Доњи део врата је бео и оивичен црним перјем, па изгледа да носи огрлицу. Перје јој је по трбуху жућкасто-рђасто, а са стране модро-сивкасте боје. Млади пилићи су сиви и испрскани смеђим и белим пегамма. У репу има 16 пера, од којих су четири пепељасто-сиве, а 12 сјајнотамне црвене боје. Ноге, кљун и подочњаци код одраслих камењарки јасно су црвене боје, док је кљун код младих сив. Дужина тела јој је од 46 до 48 cm, а раскриљена мери до 56 cm. Одрасла камењарка достиже просечну тежину око 550 грама (понеки примерак може да буде тежак и до 650 грама). Женка је нешто

ситнија од мужјака, светлије боје и има око врата ужу огрлицу. Код старијих мужјака примећују се на ногама закржљале мамузе.

Исхрана – што се тиче исхране, врло је скромна и једе све што нађе на површини и што може ишчепрати из земље. Ова грмља сабира семенке и разне траве и корове, једе малине, купине и јагоде, тражи на површини земље разне бубе и гусенице, а из земље чепрка црве и лутке. Како борава у теренима сиромашним са водом, освежава се пуповима и младим лишћем планинског грмља. Када зими завеју снегови, спушта су у ниже рејоне, па тражећи храну долази у близину људских насеља и до саме морске обале.

Размножавање – паре се у рано пролеће, од фебруара до априла, што зависи од временских прилика. У примитивном гнезду на земљи, постављеном у каквом удубљењу или увалици међу камењем и грмљем, женка у мају снесе 10-15 жућкасто-белих, крушколиких, рђасто-пегавих јаја. Женка лежи на јајима око 26 дана (23-25), а излежени пилићи могу одмах ићи за мајком. Просечна телесна маса излежених пилића креће се од 12 до 16 грама. Ако прво легло страда од хладних киша у пролеће, или младунце потамане штеточине, женка

одабере за гнездо друго скривено место и поново носи јаја. Млади остану са старим паром у јату до пролећа, када се пре парења одвоји у парове.

Социјално понашање – камењарка је плаха и опрезна, па се вешто скрива у камењарима и шкрапама. Врло ју је тешко видети на земљи јер јој је боја перја прилагођена боји камења. Када јој се ко приближи, нагло се диже, брзо и ниско лети, вешто се скрива иза грмља. Спушта се увек наниже, а навише само онда, када јој опасност долази са ниже стране. И у овом случају не пење се дуго навише, већ брзо мења смер лета у страну. Камењарке живе у јати-ма. Рано у пролеће јата се разбијају у парове, при чему често долази до борбе петлова за женке.

Однос према другим врстама – камењарка има много непријатеља, као што су лисице, ласице, творови, дивље мачке, куне, јазавци, јежеви, вране, свраке, сове, јастребови и орлови. Због веома квалитетног и укусног меса, којем пријатан мирис даје ароматично биље које расте по кршу, а које јаребица једе, требало би организовати вештачку производњу ове дивљачи и уносити је у ловишта и на тај начин брже повећати њену бројност.

ПРЕПЕЛИЦА

Coturnix coturnix Linnaeus

Географско распрострањење – препелица је птица селица и најмања је кока у нашим пољским ловиштима. Распрострањена је готово у целој Европи, осим на Исланду, Скандинавији, северу Финске и северу Русије. Животни простор су јој равнице са ливадама, широка поља, детелиништа, стрњишта, али и планински пашњаци између 1.000-1.800 метара надморске висине. Земља са највећом бројношћу препелица је Шпанија (око 370.000 парова) и донекле Француска (око 100.000 парова). Са обала Северне Африке долази у наша поља крајем априла или почетком маја и овде се гнезди. Крајем августа, када млади одрасту, скупљају се опет у јата и преко Ита-

лије и Сицилије, лете преко мора у правцу Африке, где проводе зиму. Ипак, редовно мањи број примерака остаје у нашим крајевима и током зимских месеци. Процењена бројност у ловиштима Србије креће се од 8.000 до 12.000 парова, а у војвођанским ловиштима од 3.000 до 5.000 парова.

Спољашњи изглед – препелица порасте у дужину до 20 cm, а раскриљена је широка око 35 cm. Реп јој је дугачак око 3 cm, а црвенкасто-жућкасте ноге високе су јој 2,5 cm. Телесна маса се креће од 120 до 150 грама. Основна боја перја је рђасто-сива и црно испрскана. Над очима има прамен перја жуте боје. Грудно перје у женке је бело, а код мужјака смеђе-црвенкасте боје. Од чула су јој најбоље развијени вид и слух.

Исхрана – храни се у пољу зрневљем разних житарица и корова, семењем мака и конопље, хвата инсекте и једе мравље лутке.

Размножавање – у јуну снесе 8-16 жућкасто-смеђих јаја, која су испрскана тамним пегима, просечне масе 8-9 грама. Гнезда прави врло једноставно, у трави, житу или грмљу. Сезона парења траје током маја. Мужјаци не трпе друге мужјаци у присуству женке приликом парења. Женка препелица у гнездо направљено од траве полаже 6-18 белих или прљавожутих јаја са црним пегима, те на њима лежи од 16 до 18 дана. Гнездо се налази испод грмља и заштићено је од грабљивица. Док женка лежи на јајима, мужјак тражи другу женку за парење, не бринући се за своје легло. Млади су уз мајку око три седмице, након чега постају самостални и знају летети. Препелице су брижљиве према својим младима, а некад прихвате и туђе пилиће који су остали без мајке. Ако прво легло пропадне, препелица поново носи јаја.

Социјално понашање – препелица проводи дан и ноћ на земљи, у равним пољима обраслим житарицама и у ливадама. Никада не седа на стабло. По земљи трчи доста брзо, а када узлети, не лети високо ни далеко.

Однос према другим врстама – услед великог броја непријатеља и опасности које

их сусрећу на далеком путу приликом прелета у топлије крајеве, примећује се да препелица има мање из године у годину. Због овога се уводе разне мере које имају за циљ да ограниче период лова на препелицу, као и друге мере које су неопходне ради заштите ове птице селице.

РОД *Tetrao* – ТЕТРЕБОВИ

Велики Тетреб (Глухан)

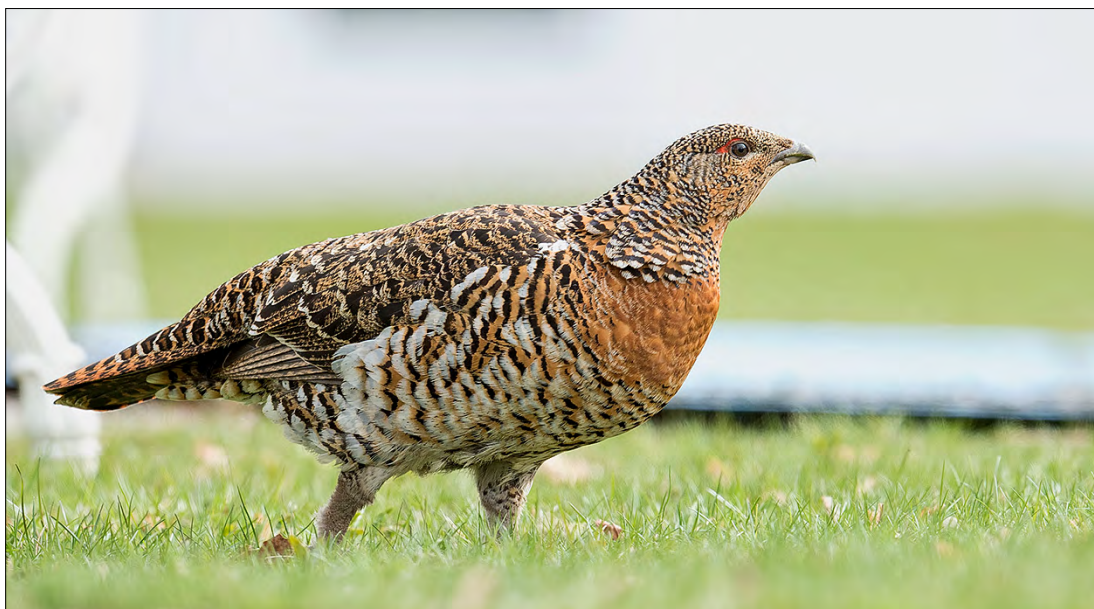
Tetrao urogallus Linnaeus

Географско распрострањење – велики тетреб или глухан, спада међу најлепше птице наших планинских ловишта. Процењена бројност у Европи је од 760.000 до 1.000.000 парова. У ловиштима Србије заступљен је са 80-90 парова. Спада у шумске коке па има, као и све друге шумске коке, ноге обрасле перјем, а над очима у облику полумесеца голу и јасно црвену кожу. Живи у високим планинама Европе и Азије, а код нас у четинарским и мешовитим шумама које леже изнад 1.000 метара надморске висине. У Србији сада живи на само пет подручја: Проклетије, Шара, Стара планина, Тара и Камена гора. Од тога је преко 80%

сконцентрисано на Проклетијама. Тетреб живи у великим, густим, старим зрелим и мало осветљеним шумама, где је обезбеђен мир и где има довољно хране, пре свега разноврсног јагодичастог воћа. За младунце су важни мравињаци, које по правилу налази управо у таквим шумама.

Спољашњи изглед – тетреб је кока врло чврстог састава. На кратким гаћастим ногама има дуге прсте оивичене чешљастим израштајима. Мисли се да су ови израштаји закржљало и неразвијено перје због тога што они отпадају када се тетреб после парења митар. Врло добро лети, чује и види, а на земљи достојанствено корача. Испру-

жен, мерен од кљуна до врха репа, дугачак је око један метар, а раширена крила су му широка од 110 до 140 см. При крају лета одрастао мужјак може да буде и до седам килограма тежак. Може да живи двадесет година. Код мужјака је глава покривена црним перјем, а изнад смеђих очију има, у облику полумесеца, голу, јасно црвену кожу. Кљун му је јак и мало повијен, рожнато-беле боје, а испод кљуна подбрађен је китњастим дугим перјем. На леђима је рђасто-црне боје, са горње стране крила црно-смеђе до рђасте са белом пегом на крилном заглавку. Грудни и врат су црне боје, која се нарочито у време парења прелива у модро-зелену боју металног сјаја. Испод трбуха перје је црно, са нешто беле примесе. Женка је од мужјака за $\frac{1}{3}$ мања, рђасто-жуће боје са црним тачкицама, а црни рђасто ишарани реп дугачак јој је само 20 см. Нема ни браде ни нарочите кресте. Млади тетребови немају описани ред боја по телу, већ су покривени перјем основне сивоплавкасте боје.

Исхрана – тетреб ноћу седи на гранама дрвећа, а у зору слеће и спушта се према шумским чистинама и брањевинама где тражи храну. Храни се семенкама шумског дрвећа, јагодама, купинама, малинама, црвићима и пужевима. Када се млади излегну, онда их кока води до мравињака из којег вади мравље лутке и храни своје младунце. Зимом, када снег прекрије земљу, храни се пупољцима и цемењем црно-

ричног дрвећа и пупољцима листопадног дрвећа и грмља. Боровнице, бруснице и јесењи вресак су неопходна храна за тетреба.

Размножавање – пари се у рано пролеће, од краја марта до почетка маја, што зависи од временских прилика. У то доба, тетребови се предвече скупљају са женкама из околине јата, а у зору, када гране сунце, опет се разилазе и одлазе да траже храну. Ако се на истом месту нађе више тетребова, долази до борбе, па јачи растера слабије и остане сам са 5-6 кока. Спарена женка снесе у заклоњеном месту, обично међу жилама буквиног стабла, 8-12, а најчешће 6-9 крупних јаја свтлосмеђе боје која су густо попрскана тамносмеђим тачкастим мрљама. Женка лежи чврсто и истрајно на јајима 26-30 дана и напушта их само у случају велике опасности. Када се, уплашена, дигне са гнезда, више се не враћа, већ се поново пари. Излежени пилићи жућкасте су боје са тамном пругом преко леђа. Слични су домаћим ћурићима, па су, као и ови, осетљиви на росу и хладну кишу. Позната је и тетребова песма тј. брушење за време парења када је и најбоље време за лов тетреба.

Социјално понашање – тетребови не подносе затворен простор тј. кавезе. Интересантно је да се током зиме на основу измета који се накупља испод стабла може утврдити на којем дрвету ће тетреб боравити чак и када дође пролеће.

Однос према другим врстама – иако је опрезан и врло плах, страда много од грабљивица. Поред велике ушаре, која живи у високим горама где и тетреб, најопаснији му је непријатељ куна и дивља мачка, која му се привлачи по грани, док ноћу спава.

Женку, док лежи на јајима, нападају лисице, ласице и творови, а јаја и пилиће уништавају вране, свраке, јазавац и јеж. За време хладних кишних заледа му се крила, па пошто не може да узлети пред опасношћу, постаје лак плен лисицама.

Тетреб ружевац

Tetrao tetrix Linnaeus

Географско распрострањење – тетреб ружевац спада у породицу шумских кока и могу се разликовати две врсте и то мањи ружевац и већи који живи искључиво на Кавказу. На огромном простору где живи ружевац обликовале су се разне географске расе па га има од Монголије, Манџурије, Бајкала, преко Сибира и Русије до Велике Британије.

Станиште – живи у највишим планинским рејонима, на граници шумске вегетације, између 1.000-1.500 метара надморске висине. Распрострањен је у целој Европи, осим Шпанији и Португалији, западној Француској, југу Италије, Ирске и југу Енглеске. На Балкану практично више не живи, осим можда нешто насељених птица

на Дурмитору, док је у Босни и Херцеговини изумро. У Словенији живи у Алпима. Постоји податак да се 1936. године гнездио на Голији.

Спољашњи изглед – велики је као домаћи петао и спада међу најлепше шумске коке. Порасте у дужину 60-70 cm, раширена крила широка су му око један метар, а може да буде и два килограма тежак. Кљун му је кратак, савијен и црнкаст, а изнад очију украшен је полумесечастом црвеном ружом. По боји и распореду перја лепши је од свог сродника, великог тетреба, али је од њега у нашим шумама заступљен у мањем броју. Код одраслог мужјака глава и врат су тамно-модре боје, леђа и крила су црна, а на прелому бела, трбух тамносмеђ и посут белим

пегаме. У рашљастом репу црно-смеђе боје има 18 пера. Женка је мања од мужјака и изнад ока има ружу загасито црвене боје, са загаситим пругама и пегаме. Има врло добро развијен слух и вид, плашљив је и опрезан, па је реткост у пролазу кроз ловиште наићи на њега.

Исхрана – храни се као и велики тетреб семенкама шумског дрвећа, грмља, коро-ва, јагодама, купинама, мрављим луткама и разним инсектима, а зими ресама и пуповима. У исхрани користи храну биљног и животињског порекла. Биљну храну једе преко целе године, а животињску када нема снега и ниских температура. Храна животињског порекла је посебно важна за пилиће, а за старије птице приликом митарења.

Размножавање – у рано пролеће, док се на високим планинама још није отопио снег, тетребови излазе на шумске чистине, креште, играју се и кочопере, јер се приближава парење. Паре се у априлу и мају. Обрачуни међу петловима су страшни и често на земљи остају трагови крви и очерупаног перја. Након туче победник остаје са 5-6 кока. Парење траје 3-4 недеље, а некада и дуже. У мају женка снесе у заклоњеном месту 6-16 јаја зеленкасто-жућкасте боје посутих црним пегаме. После три недеље, излегу се пилићи који, чим се осуше, иду за женком. Иако се доста легу, тетреба ружеваца нема много.

Социјално понашање – тетреб ружевац живи у јатима.

РОД *Columba* - ГОЛУБОВИ

Голуб гривнаш

Columba palumbus Linnaeus

Географско распрострањење – голуб гривнаш је углавном станарица и спада у највеће голубове. У Србији се задржава током целе године. Живи практично у целој Европи, осим на крајњем северу Скандинавије, делу северне Русије и на Исланду где га такође нема.

Станиште – зими се у долинама великих река местимично скупља у јата, која су већа од 500 птица. Животни простор су му шуме, паркови, вртови, поља, шумарци а задржава се и у насељима. Зиму проведе у Северној Африци и на острвима у Средоземном мору.

Спољашњи изглед – порасте у дужину око 40 cm, од чега на реп отпада 15 cm. Глава гривнаша је плавосива, задњи и бочни део врата зелени, док нешто ниже на боковима врата има велике беле мрље. Иза белих

мрља је метални прелив. Код одраслих јединки ове шаре прерасту у прстен, по чему је гривнаш и добио име. Гуша и горњи део груди су боје коже. Трбух је светлосив, а леђа и рамена сиво-мрка. По преглибу су крила беле боје, док су остали делови крила сиви. Репна пера су црна. Млади немају изражене карактеристичне мрље по врату. Голуб гривнаш је врло плашљив и опрезан, па му је тешко прићи.

Исхрана – храни се семеном разних трава, корова и жита, једе глисте и пужеве, а у нужди и семење четинара, жир, буквицу и боровницу.

Размножавање – гнезди се у априлу и јуну. Гнездо прави на високим стаблима у шуми, у која женка снесе два сјајна бела јајета, на којима лежи 16-17 дана. У току годи-

не се гнезди два до три пута. На гнезду при лежењу наизменично се смењују мужјак и женка. О младима брину оба родитеља (око месец дана).

Занимљивости – у западној и северној Европи је после дивље патке и шум-

ске шљуке једна од најважнијих пернатих ловних дивљачи у савременом добу, са годишњим одстрелом од више милиона јединки. Процењена бројност му се у Србији креће од 60.000-80.000 парова, од чега у Војводини има 20.000 до 40.000 парова.

Голуб дупљаш

Columba oenas Linnaeus

Географско распрострањење – голуб дупљаш је углавном птица селица, иако се у Србији виђа и зими. У Србији има од 250 до 500 парова, а у Војводини до сто. Врло је сличан домаћем голубу. Насељава целу Европу, сем крајњег севера. У нашим крајевима (зависно од положаја) дупљаш може бити станарица, селица или се појављује у прелету, па чак и као зимски гост.

Станиште – животни простор су му шуме, паркови, вртови, а задржава се и на рубовима насеља. У Србији је задњих деценија све ређи, из многих крајева је сасвим нестао.

Спољашњи изглед – Дупљаш је мањи и тамнији од гривнаша, а такође и брже лети од њега. Порасте око 33 cm у дужину. Перје голуба гривнаша је плаво-модро, а на врату се прелива у зеленкасту боју. Кљун је у корену црвен, а остали део је жут.

Исхрана – храни се углавном семењем, бобицама, биљним изданцима, пужевима и другим ситним животињама.

Размножавање – у априлу и јуну, а понекад и августу, женка снесе два бела сјајна јајета и то сваки пут на другом месту. На јајима лежи 16-17 дана. О младима се брину оба родитеља.

Занимљивости – месо голуба гривнаша је доста цењено у ловној гастрономији.

Дивљи голуб (пећинар)

Columba livia G.

Географско распрострањење – распострањен је у Португалији, Шпанији, на југу Француске, Италији, Корзици, Сардинији, Грчкој, Бугарској, на обалама Ирске и Шкотске. Нема га на северу Скандинавије. У Србији има од 500 до 1.000 парова.

Станиште – животни простор су му стеновити крајеви на граници травних равница. Животни простор пећинара у Србији су кршевите брдско-планинске области, посебно клисуре и кањони.

Спољашњи изглед – перје му је модро-сиве боје, а на покриљу и на крају леђа бело. Преко крила има две широке црне пруге, што је и главно обележје по чему се ова врста може лако препознати у лету. Изнад тртице голуба постоји бела мрља. Приликом лета лепо се види да је реп обрубљен жироким црним рубом, сем крајњих репних пера која су бела.

Исхрана – храни се превасходно семењем, а једе и пужеве и биљну храну.

Размножавање – у априлу и јуну женка снесе два јајета, на којима лежи 17 дана, наизменично мужјак и женка. У току године гнезди се два до три пута. Гнезди се у јужној Европи и код нас по рушевинама, пећинама и старим звонарама, а живи у великим јатима.

Занимљивости – од дивљих голубова воде порекло све врсте домаћих голубова.

▲▼▲▼

Треба поменути да поред ове три врсте голубова постоји и четврта врста а то је домаћи голуб. Распрострањен је у целој Европи. Животни простор су му вртови, паркови, поља, а воли да живи и на салашима. Гнезди се испод стреха под крововима, а гнездо прави од траве или ситних гранчица у које женка у априлу снесе два сјајна бела јајета на којима наизменично леже и мужјак 17 дана.

РОД *Streptopelia* – ГРЛИЦЕ

Грлица

Streptopelia turtur Linnaeus

Географско распрострањење – распрострањена је у готово целој Европи, осим на Исланду, Ирској, Шкотској, северу Данске, Скандинавији, Финској и северу Русије. Грлица се поред наших крајева гнезди у целој Европи до висине Северног мора, у северној Африци и југозападним деловима Азије око Аралског језера и северног Ирана. Европска популација зимује у Африци, јужно од Сахаре.

Станиште – животни простор су јој мешовите шуме, паркови са грмљем, поља, али зато избегава насеља. Грлица је код нас позната као птица селица. У нашим крајевима грлица се појављује у прелету, а стиже у марту и априлу. Знатан број птица се задржава ради репродукције док остале про-

дужавају даље. Грлица је поново у прелету код нас у августу и септембру, и тада је веома бројна. Задржава се на пољопривредном земљишту, нарочито на сунцокрету, хранећи се интензивно и припремајући се за даљњу сеобу у правцу југа. У нашим шумама, пољима, ливадама, уз потоке и ливаде, задржава се од априла до септембра. Зиму проводи у топлијим крајевима око Средоземног мора.

Спољашњи изглед – порасте у дужину око 30 cm. Основна боја перја је плавкасто-сива. Мужјак је по врату бело-црнкасто пругаст. Леђа су црвенкасто-мрка са црним тачкама, а перје на врату и грудима се прелива ружичастом бојом. На врату, са обе стране, постоји бела мрља са црним трака-

ма. Реп је овалан, са доње стране по ободу бео. Нешто је мања од домаћег голуба.

Исхрана – храни се семенкама, бубицама, пужевицама и црвићима.

Размножавање – гнезди се у целој нашој земљи и у већем делу Европе. Гнездо прави на дрвећу и грмљу по шумама, пољима, ораницама и то два пута у години, у мају и јуну. Снесе два бела и сјајна јајета, на којима лежи 14-16 дана. О младима брину оба родитеља.

Гугутка

Streptopelia decaocto Linnaeus

Географско распрострањење – потиче из југоисточне Азије, но последњих година се проширила преко Европе скоро до Северног мора. Поред Европе, гугутка је распрострањена и у јужној Азији, од Мале Азије преко Ирске, Ирана, Индије, централне Кине, све до Кинеског мора. Распрострањена је сада у целој Европи осим севера Скандинавије и Русије. Гугутка се не гнезди на Пиринејском полуострву и у југозападним деловима Француске, а нема је ни у североисточним деловима Европе.

Станиште – типична је станарица. Животни простор су јој отворени, суви крајеви са дрвећем и грмљем а такође и паркови и вртови близу насеља. Посебно воли да се гнезди у насељеним местима. Гугутка се, за разлику од грлице, прилагодила животу у насељима, по салашима, парковима, пољопривредним економијама и сличним местима. Живи у градовима, селима и пољима. Гнездо прави под крововима, у рупама стена и на дрвећу. Пред зиму се сели из северних крајева према југу.

Спољашњи изглед – гугутка или кумрија како је још називају нешто је већа од грлице са којом је по боји перја врло слична. На горњем делу врата има црну огрлицу. Леђа су јој жуто-мрка, а реп је са горње стране бео, а са доње стране бела пера досежу до половине репа.

Исхрана – храни се семенкама, бубицама, пужевицама и црвићима.

Размножавање – гнезди се више пута у години. Женка почев од фебруара у при-

Занимљивости – највећа бројност грлица у Европи забележена је у Русији и то од 500.000 до 5.000.000, а у Шпанији од 790.000 до 1.000.000, у Француској од 250.000 до 450.000, у Бугарској од 100.000 до 1.000.000 што, према процени, износи укупно у европским земљама од 3.500.000 до 7.200.000 парова. На основу непосредних истраживања, у Србији има од 50.000 до 80.000 парова, од чега половина у Војводини.

митивном гнезду, направљеном од малог броја гранчица, снесе два бела сјајна јајета на којима наизменично леже и мужјак и женка 15-17 дана.

Занимљивости – на основу процене кретања бројности ове врсте у Европи, њена бројност (парова) у неким европским земљама је: Аустрија 8.000-10.000, Литванија 18.000-20.000, Португалија 10.000-100.000, Русија 500.000-5.000.000 итд., тако да се укупна европска популација креће од 2.000.000 до 10.000.000 парова. У Србији има од 100.000 до 300.000 парова, од чега у Војводини од 25.000 до 50.000.

РОД *Anseriformes* – ГУСКЕ

Дивља гуска

Anser anser Linnaeus

Географско распрострањење – дивља гуска је распрострањена на Исланду, Шкотској, Великој Британији, обалама Норвешке, балтичке обале Шведске и Финске, Данске, Немачке и Пољске, на истоку Балкана, југу Русије, као и по читавој средњој Европи.

Станиште – животни простор су јој мочварна земљишта обраста травом и шашом. Дивља гуска је птица која се и код нас гнезди. Дунавска дивља гуска је у Србији углавном станарица, са тим да са севера долазе бројни примерци. У Србији се сада гнезди само у Бачкој и Банату у бројности од 100 до 130 парова.

Спољашњи изглед – порасте у дужину од 75 до 90 cm, раскриљена широка је од 145 до 180 cm, а може да буде тешка од 3 до 5 килограма. Боја перја јој је одоздо и са стране сива, а одоздо белкаста. Ноге, кљун и надочне капице су црвенкасто-жуте. По земљи

се креће лакше него питома гуска, која од ње вуче порекло, плива врло добро, а пред опасношћу зарони у воду. У ваздуху лети прилично тромо али јако издржљиво.

Исхрана – храни се семеном разних усева и корова, а пасе траву и младо жито, а нарочито воли детелину.

Размножавање – у пролеће (март-април) снесе 6-10 крупних прљавобелих јаја, на којима лежи 28-29 дана. Гнездо прави на земљи или на води у шаши и трсци, око бара, мочвара и рибњака. О младима се брину и мужјак и женка. Када млади одрасту, онда се гуске крајем августа селе у топлије јужне крајеве.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 120.000 до 190.000 парова. Током седамдесетих година двадестог века је била сасвим изумрла као гнездарица, али се поново вратила и сада је све чешћа.

Гуска глоговњача

Anser fabalis La.

Географско распрострањење – гуска глоговњача распростире се у средњој и северној Скандинавији и северу Финске и Русије.

Станиште – животни простор су јој мочварни рибњаци и језера са много траве на обалама. Зиме код нас долази редовно, а бројност и дужина задржавања зависи од јачине зиме. Касно у јесен, када снег покрије земљу и када се залече мочваре и баре, крећу велика јата гусака преко наших крајева са севера на југ. Те дугачке колоне далеких путника најсигурнији су весници скоре зиме и код нас. Процењује се да код нас долази неколико хиљада глоговњача, с тим што појединих година тај број може бити и мањи. Код нас се при сеоби прво појављују у октобру, а понекад и у септембру, али главни талас зимовалице долази тек у новембру и остаје до марта, када се поједине скупине и јата виђају и до априла. Јата гусака се састоје од породица. Ноће обично на води, далеко од обале. На ноћење долазе обично после заласка, а одлазе пре изласка сунца. На воду долазе преко дана ради купања и одмарања.

Спољашњи изглед – порасте у дужину од 66 до 84 cm (тело од 43 до 51 cm), раскриљена је широка око 160 cm, а буде тешка од 3 до 5 килограма. Боја перја јој је са горње

стране загасито-сива, а одоздо бела. Када стоји на земљи, онда јој склопљена крила захватају и реп. Кљун јој је црн и по средици наранџасто-црвен. Ноге су јој наранџасте боје. Занимљиво је да су хранилишта која патке користе готово до 15 километара удаљена од ноћишта.

Исхрана – претежно се храни травом, за време зимовања младим житом, а једе и семе (кукуруз, пшеницу и др.). Када се спуште на житна поља, попасу зелено лишће пшенице тако ниско, као да је машином покошено.

Размножавање – гнезди се на земљи, на обали близу воде или на малим острвима. У тајги и тундри гнездо је скривено у шљунку или под неком стеном. Прво гнезђење је у мају-јуну када женка снесе 5-6 прљаво-белих јаја на којима лежи 28-29 дана. Мужјак је у близини гнезда и стално стражари. Након излегања, о гушчићима се брину и мужјак и женка.

Занимљивости – по ведром времену лете високо, а ако је магла или ноћ лете много ниже. У случају опасности, а када су мања јата, утишају се и укоче док опасност не прође. Климање главом је знак за полетање.

Лисаста гуска

Anser albifrons Sc.

Географско распрострањење – лисаста гуска живи у зони евроазијске тундре, на крајњем северу Русије. То је најчешћа гуска на зимовању код нас, а иза ње је по бројности глоговњача. У нашем Подунављу зимује неколико десетина хиљада јединки.

Станиште – животни простор су јој северна мочварна тундра са језерима.

Спољашњи изглед – мања је од дивље гуске, на трбуху су црне пруге, одрасле птице имају бело чело (лиску) која је црно обрубљена са ружичастим кљуном. Нарасте у дужину од 65 до 78 cm (тело 43-50 cm), а распон крила јој је 130-165 cm.

Исхрана – храни се семењем трава, пасе траву, једе ситне водене животиње и биљке, а нарочито воли детелину.

Размножавање – гнезди се на земљи, на малим острвима, или на обали крај воде. Гнездо гради од комадића биља и облаже га лишћем и обиљем паперја. Једном се гнезди у јуну, а снесе 6-10 прљаво-белих јаја на којима женка лежи од 28 до 29 дана. У почетку, након излегања, о младима се брину и мужјак и женка, након чега их мужјак напушта.

Занимљивости – лисаста гуска долази у нашу земљу у периоду сеобе а припада такзваној субпопулацији (Мађарска, северна Шпанија, Албанија, северна Грчка). Најјачи јесењи прелаз је обично од октобра до краја новембра према југу и даље. Повратак је крајем фебруара и почетком марта.

Мала лисаста гуска

Anser erythropus L.

Географско распрострањење – малој лисастој гуски домовина је север Скандинавије, Финске и Русије. Код нас се нађе зими, али врло ретко, што значи да је селица, а код нас је, у ствари, ретки зимски гост.

Станиште – животни простор су јој стеновита и шумовита тундра где расту патуљасте брезе и поларне врбе.

Спољашњи изглед – мала лисаста гуска (патуљаста) је слична лисастој гуски али је од ње знатно мања (величине је дивље патке), само јој је око очију жути обруб.

Израсте до 56 cm, са распоном крила од 120 до 135 cm, а дужина кљуна јој је од 3 до 3,5 cm.

Исхрана – храни се семењем трава, пасе траву, једе ситне водене животиње и биљке, а нарочито воли детелину.

Размножавање – гнездо прави на земљи, у заклону од грмља. Једно гнездо гради у мају-јуну у које женка снесе 4-8 јаја. Женка на јајима лежи 25-28 дана, док мужјак у близини стражари. Млади гушчићи постају самостални са око 35-40 дана.

РОД *Anas* – ПАТКЕ

Патка глувара

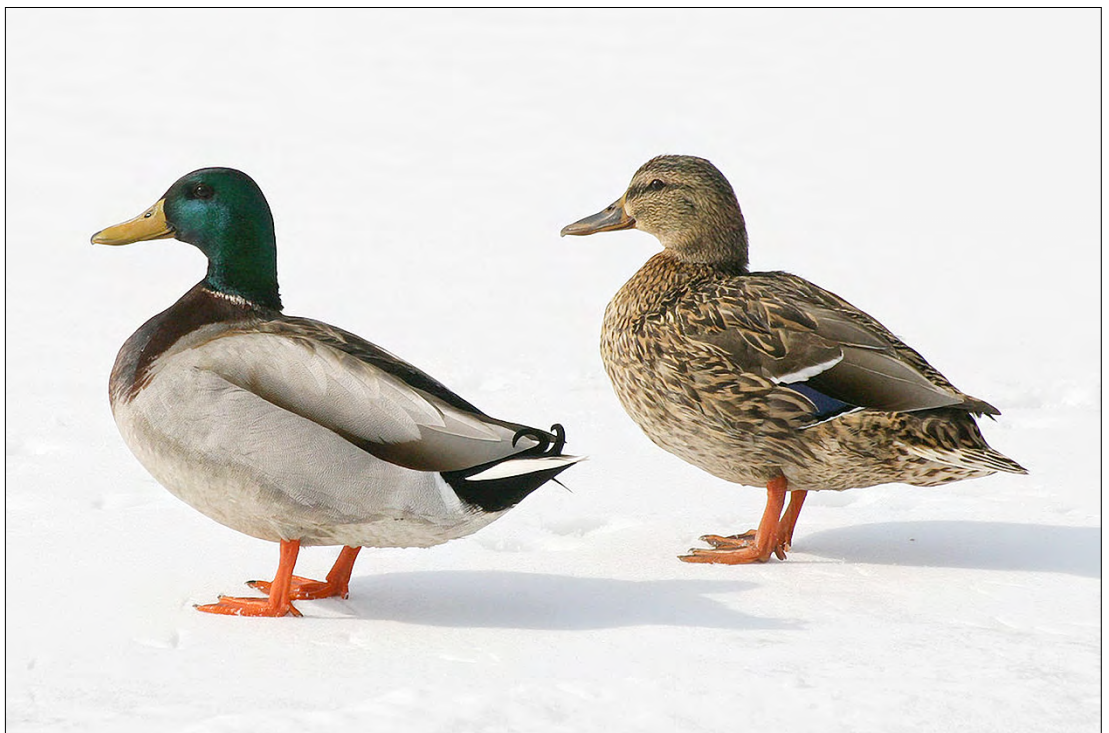
Anas platyrhynchos Linnaeus

Географско распрострањење – дивља патка се распростире у целој Европи. Готово је једини представник патака, који се гнезди у Србији јужно од Саве и Дунава. Дивља патка је код нас најпознатија птица пловуша.

Станиште – животни простор су јој језера, баре, тршћаци, мала језера са водом која су обрасла густим растињем, рибњаци обрасли густом вегетацијом и слично. Живи у јатима по сталним барама, млакама, језерима и текућој води, чије су обале обрасле трском, шашом и врбом. Пред вече, прелећу са једне воде на другу, на тај начин што се из воде најпре дигне један или два пара. Када се преостало јато увери да је извидницима лет успео, дижу се и све друге у ваздух.

Спољашњи изглед – порасте око 60 см у дужину, а раскриљена је широка око 90 см. Код мужјака глава и врат су црнкасто-зелени, а око врата имају бео појас. Груди су код патка кестењасте, а трбух сив. На крилима има љубичасто-плаво перје са две беле пруге. Изнад репа му се уздижу два црна коврцава пера, којима се ловци ките. Женка је мања од мужјака. Перје јој је кестењасто-сиво и ишарано пругама и пегама. На крилу има, као и патак, нешто љубичастог перја.

Исхрана – храни се углавном биљем (семењем и истрошеним зрневљем), воденим инсектима, пужевицама, рибама, жабама и њиховим мрестом, мекушцима и другим црволиким животињама.

Размножавање – често у пролеће (март) женка почне да носи јаја. Гнезди се на земљи у високој трави и шипрагу близу воде, а када се у пролеће потоци и реке разлију, често гнездо направи на дрвету. Према старости, снесе 8-15 светлозелених јаја. На јајима женка лежи у просеку 28 дана. Млади пачићи имају густо масно перје, и одмах иду за мајком у воду, где весело и вешто пливају. Млади пачићи брзо расту и већ крајем јуна покушавају да узлете.

Занимљивости – у Србији је процењена бројност гнездећих парова од 70.000 до

90.000, од ког броја је највећи део у Војводини и то од 65.000 до 80.000 парова. У јесен више породица образује јато, у коме их некад има и више стотина или хиљада. У Србији сваке зиме, посебно на Дунаву и великим рибњацима, зимује више од 50.000 глувара. Када се воде замрзну, лете у облику „ланца“ у топлије крајеве. Дивље патке имају много непријатеља. Нападају их лисице, ласице, куне, творови, видре, пацови, јастребови, мишари док им легла уништавају врране и свраке.

Патка кржуља (крџа)

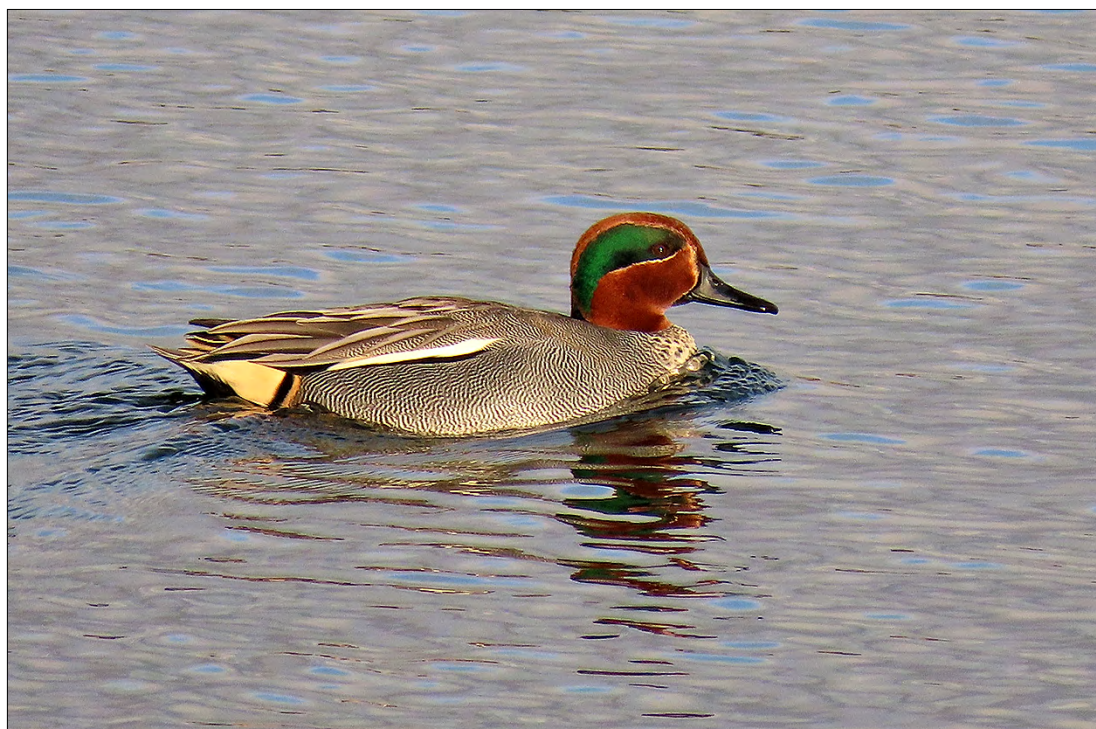
Anas crecca Linnaeus

Географско распрострањење – патка кржуља је птица селица и распростире се у готово целој Европи, осим Шпаније, средње и јужне Италије, Албаније, Грчке и Бугарске. У Србији, односно у Војводини има 10-20 гнездећих парова. Углавном се не гнезди у зони Медитерана, где у већем броју долазе само зими. У наше крајеве долази у рано пролеће.

Станиште – животни простор су јој мале воде са густо обраслим растињем.

Спољашњи изглед – порасте око 30 см у дужину, а раскриљена је широка око 60 см. Боја перја је на глави рђасто-смеђа, а трбух сив, а око очију златнозелена. Груди су јој светлосмеђе, а трбух бео. На крилима има зелена окна оивичена бело-црнкастим перјем.

Исхрана – храни се претежно биљном храном али једе и водене инсекте, рибе, жабе, мекушце и црволике животиње.

Размножавање – гнезди се у марту-априлу, а женка снесе 8 до 12 жућкасто-зелених јаја на којима у просеку лежи 23-26 дана, а већ крајем септембра се сели на југ. У Србији постоји свега неколико података о гнежђењу у Банату и Бачкој, тако да ова врста код нас, пре свега, спада у пролазницу и зимовалицу.

Занимљивости – процењено је да бројност европске популације крце без Русије износи 325.000-381.000 парова. У Србији

укупна, нередовна гнездилишта свакако не прелазе 50 парова. У Европи није сврстана у угрожене врсте. У Србији је пролазница и долази током септембра, са најинтензивнијим прелетом у октобру, па се бројност смањује доласком јула, да би поново почела да расте у фебруару а максимум бележи у марту (зимовалишта су велики рибњаци, Дунав на делу од Смедерева до Голубца и у Неготинској крајини).

Патка ластарка (шиљкан)

Anas acuta Linnaeus

Географско распрострањење – патка ластарка се распростире на Исланду, северу Ирске, североистоку Енглеске, Норвешке, средње и северне Шведске, Данске, Немачке, Пољске, Мађарске и Русије. Патка ластарка је птица селица, која у наше крајеве долази са далеког севера крајем октобра. У марту се враћа у северне крајеве где се и гнезди у пределима око Леденог мора. Некада се задржи у нашим водама до маја, а примећено је да се понекад гнезди и око наших слатинастих и степских бара у Банату.

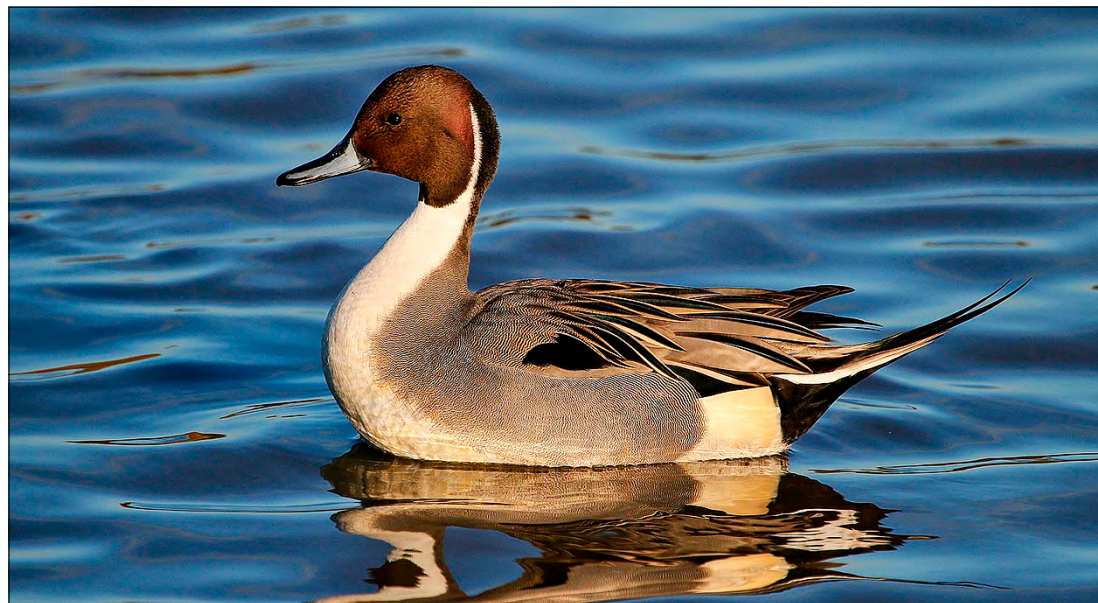
Станиште – животни простор су јој мочварна подручја, плитка језера и рибњаци.

Спољашњи изглед – израсте око 60 см у дужину, а раскриљена је широка око 90 см.

Животни простор су јој мочварна подручја, плитка језера и рибњаци. Боја перја је код мужјака на глави и на доњем делу врата загасите боје, а на затиљку бела. На леђима јој је перје бело и црнкасто, а по трбуху и репу бело. Средње репно перо може бити и преко 20 см дугачко. Потперје јој је црно. Женка је мања од мужјака. Боја перја је загасита и нема дугачак реп као мужјак.

Исхрана – храни се углавном биљем, а такође једе и рибе, жабе, мекушце и друге ситне водене животиње.

Размножавање – гнездо прави од биљака и паперја са којим га облаже. Прави га на сувом месту на земљи у заклону од грмља. Гнезди се од априла до маја (на северу и у

јуну) где снесе 7-11 жутозелених јаја на којима женка лежи 22-23 дана. Пачићи се осамостале након шест недеља.

Занимљивости – у Србији, односно у Војводини има 5-10 гнездећих парова.

Патка звиждара

Anas penelope Linnaeus

Географско распрострањење – звиждара се распростире уз обале Северног мора, Балтичког мора, на Исланду, Шкотској, Скандинавији, Финској и северу Немачке и Русије.

Станиште – животни простор су јој мале воде, мочваре и тресетишта са густо обраслом вегетацијом. Патка звиждара борави у нашим крајевима зими, а најбројнија је током сеобе, посебно у пролеће. Код нас се никада до сада није гнездила.

Спољашњи изглед – дугачка је око 50 см. Глава јој је рђасто-црвенкаста, чело светлоцрно, трбух и груди бели, леђа сиво пепељаста, а крилна пера тамнозелена и црно оивичена. Крила прекривају реп који има 14 баршунасто-црних пера. Кљун јој је плавак, на врху црн, а пловне кожице модро-сивкасте.

Исхрана – храни се готово искључиво биљном храном.

Размножавање – гнездо прави на земљи у заклону од грмља, корења или шипражја. Гнезди се од маја до јуна када женка снесе од 7 до 10 црвенкасто-жутих јаја на којима лежи 22-23 дана. О младима брине женка, а у близини је и мужјак.

Занимљивости – процењује се да европска популација звиждаре без Русије износи 93.000-115.000 парова. У Србији је редовно на пролазу и зимовању, а ретко се виђа у летњим месецима. Обично у Србију долази током септембра и углавном је најбројнија у октобру, након чега одлази у јужније крајеве. У пролеће је ту у марту и априлу. Није сврстана међу угрожене врсте у Европи.

Патка кашикара (пловка)

Anas clypeata Linnaeus

Географско распрострањење – распростире се на Исланду, Ирској, Енглеској, Шведској, средњој и јужној Финској, Данској, Норвешкој, Немачкој, Пољској, Румунији, Француској и Русији.

Станиште – животни простор су јој рибањаци и потоци са густом шашом, трском и рогозом. Гнезди се готово у целој Европи. Нигде није честа осим можда у зони Балтика. Код нас се гнезди у малом броју, али је посебно бројна по великим рибањацима и барама у Војводини.

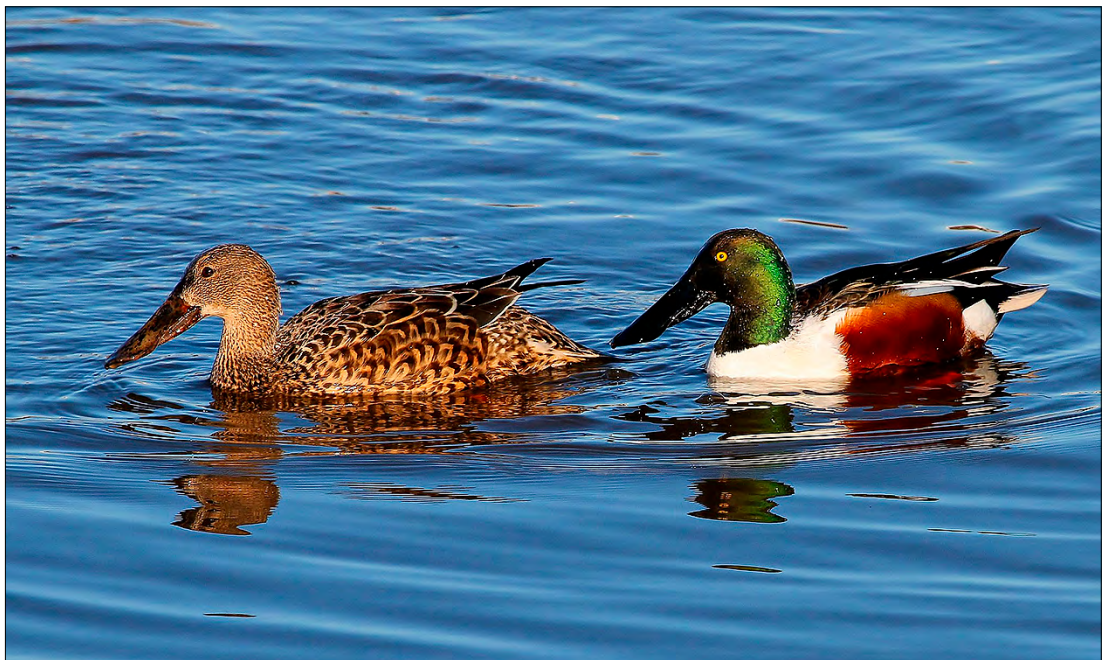
Спољашњи изглед – кашикара је мања од дивље патке, кљун јој је широк и у облику је кашике по чему је и добила име. Мужјак има зелену главу, прса су му бела а трбух

смеђ. Женка је углавном смеђа. Израсте до 55 cm у дужину.

Исхрана – храни се биљном храном и планктонима, при чему се добро служи кљуном за цеђење и филтрирање воде.

Размножавање – гнездо прави слично као патка кржуља у заклону од грмља. Гнезди се у низинама на барама са бујним растињем и боготим плактоном. Гнезди се од маја до јуна када женка снесе од 8 до 12 сиво-зелених јаја на којима лежи 22-23 дана. Пачићи се осамостале након шест недеља.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 170.000 до 210.000 парова. У Србији, односно Војводини има 70-100 гнездећих парова.

Патка чегртуша

Anas strepera Linnaeus

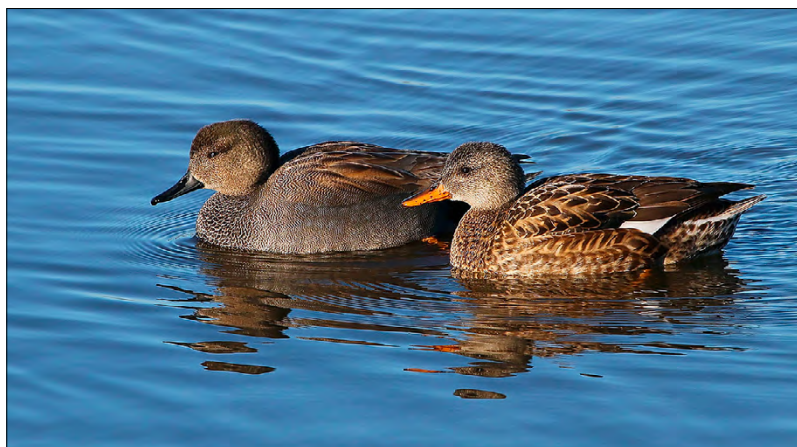
Географско распрострањење – распростире се на Исланду, Ирској, Енглеској, источној Шведској, Немачкој, Пољској, Мађарској и Румунији. Има је готово свуда у Европи, али је свуда веома ретка.

Станиште – животни простор су јој велике воде са густим воденим биљем. Код нас се гнезди ређе него патка кашикара.

Није бројна ни током сеобе, а посебно током зимовања.

Спољашњи изглед – мања је од дивље патке. Мужјаку је глава сиво-смеђа док на прсима има црно беле пеге. Трбух јој је бео а задњи део тела је изразито црн. Женка је сиво-смеђа. Кљун је жућкаст. Нарасте до 55 cm у дужину.

Исхрана – храни се воденим биљем и инсектима, семеном, рибљом млађи и икром, пуноглавцима, пужевима, шкољка-

ма и другим воденим животињама. Једе корење, листове, гомоље пупољке и семење барског биља.

Размножавање – гнездо прави на земљи, у заклону од грмља и трске, одмах поред воде. Гради га од комадића биљака и облаже паперјем. Гнезди се од маја до јуна када женка снесе од 8 до 12 беличастих јаја на којима лежи 24-26 дана. О младима брине мајка седам недеља након чега се пачићи осамостаљују.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 60.000 до 96.000 парова. Нема је на северу Скандинавије и Русије, а најређа је у зони Медитерана. У Србији има од 90 до 130 гнездећих парова.

Патка гроготовац (пупчаница)

Anas querquedula Linnaeus

Географско распрострањење – патка пупчаница се распростире на југоистоку Енглеске, Француске, Холандије, Белгије, Данске, јужне Шведске, Финске, Пољске, Аустрије, Мађарске, Румуније, Италије и Русије.

Станиште – животни простор су јој мале воде, као и баре и језера са густим воденим растињем.

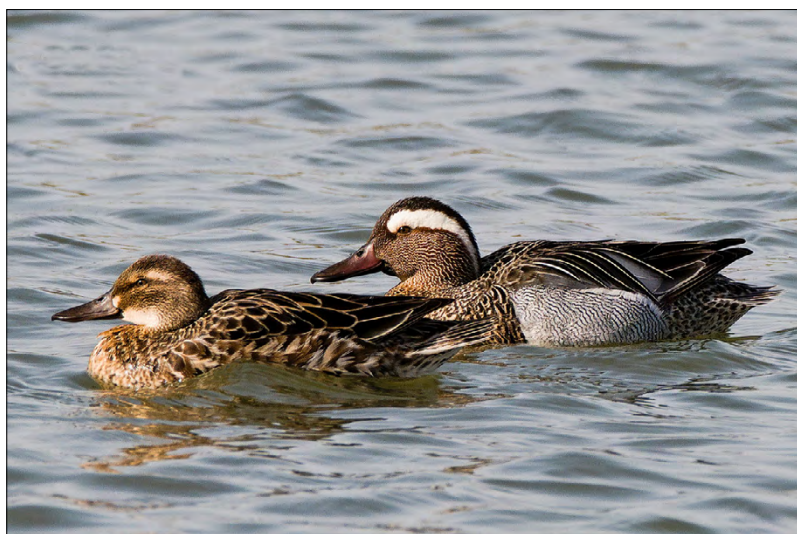
Спољашњи изглед – гроготовац је величине као и претходне минијатурне патке. Израсте 38-40 cm у дужину, од чега је тело 2/3. Распон крила је 60-63 cm. Грудни леђа,

надрепак и подрепак су тиграсто-смеђи, у контрасту са сивкастим боковима и белим трбухом, дугим црно-белим перима на плећима и плавкастом предњом половином крила. Женка је пиргасто-смеђа као и мужјак у прелазном перју. Код мужјака је перје тамносмеђе са белом очном пругом, која се протеже до потиљка. Женка је по боји слична патки кржуљи.

Исхрана – храни се углавном биљном храном, а такође и воденим животињама (рибе, жабе, инсекти, пужићи и мекушци). Једе и млађ и икру од рибе и пуноглавце, као и пупољке, лишће, корење, гомоље и семе воденог биља.

Размножавање – гнездо прави на сувом земљишту које је заклоњено у високој трави и другим зељастим биљкама у трави или на бусену обично до 20 cm од воде. То је плитко удубљење 25 cm у пречнику и до 10 cm дубине, обложено травом и лишћем са доста паперја. Гнезди се од маја до јуна када женка снесе од 8 до 11 (6-16) беличастих јаја. Женка лежи на јајима 21-23 дана.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је 390.000-590.000 парова. Најчешћа је патка после глуваре. У Србији има од 600 до 900 парова, од којих у Војводини од 550 до 850.

РОД *Ciconia* – РОДЕ

Бела рода

Ciconia ciconia Linnaeus

Географско распрострањење – распрострањена је у већем делу Европе, осим Велике Британије, Скандинавије и севера Русије. Ретка је и на Апенинима.

Станиште – животни простор су јој ливаде са барама, потоцима, мочварама у равничарским пределима. Бела рода долази у наше равнице крајем марта, а већ у августу – септембру одлеће у топлије јужне крајеве.

Спољашњи изглед – израсте у дужину до 120 cm, а размак раширених крила износи и преко 180 cm. Раван, оштар и црвен кљун дугачак јој је око 18 cm, а црвене ноге високе су до 40 cm. Покривена је белим перјем, само су јој врхови крила и реп црни.

Исхрана – храни се гуштерима, жабама, змијама и рибама, хвата зечева и краде

домаћу живину, а уништава и гнезда птица које се гнезде на земљи. С обзиром на начин исхране, више је штетна него корисна.

Размножавање – гнездо прави на високом старом дрвећу и по оцацама кућа, од грана и шибља, а изнутра облаже шашом и сламом. Једном направљено гнездо задржава више година. Када долети на гнездо, гласно клепеће кљуном. У априлу женка снесе 3-5 жуто-белих јаја, на којима леже и мужјак и женка 30-32 дана. Млади су самостални са десет недеља.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 180.000 до 220.000 парова. У Србији је процењена бројност од 1.200 до 1.300 парова, са тим што се 90% популације гнезди у Војводини (1.000-1.100 парова), али по-

стоје и гнездилишта на 1.000 метара надморске висине (Пештер). Орнитолошким опажањима утврђено је да бела рода приликом сеобе прелеће преко Бугарске – Мале Азије – Палестине па даље долином Нила до Капланда, где презимљује. Дужина овог

пута износи око 10.000 километара, а прелети га при одласку у јужне крајеве отприлике за 50 дана, што значи да дневно лети око 200 километара. При повратку у наше крајеве прелети тај пут за 30 дана. Роде лете само дању.

Црна рода

Ciconia nigra Linnaeus

Географско распрострањење – распростире се у средњој и источној Европи и Шпанији.

Станиште – животни простор су јој мочварне шуме врба и топола, као и храста лужњака, али се понекад гнезди и на стенама, у клисурама река и брдским крајевима Србије. Гнезди се на високом дрвећу у шумама близу великих вода.

Спољашњи изглед – израсте у дужину 90-97 cm, а у ширину раскриљена мери 160 cm. Ноге и кљун код младих црних рода су зеленкасти, а код старих рода црвенкасти. Боја перја јој је црна, а одоздо бела. Глава и врат су код одраслих примерака сјајни. Врло је плаха и опрезна птица.

Исхрана – храни се рибама, жабама, воденим инсектима и другим воденим животињама.

Размножавање – у априлу женка снесе 3-5 модно-белих јаја, на којима лежи 32-35 дана. Гнездо прави на стаблима са великим крошњама, као и на стенама где од граница направи пространи плато. Младе одгајају оба родитеља. Селица је, а у наше крајеве долази крајем марта, а одлази углавном у септембру.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 7.800 до 12.000 парова. У Србији се гнезди око 120-135 парова, већином у Војводини (100-110).

ВЕЛИКА ДРОПЉА

Otis tarda Linnaeus

Географско распрострањење – велика дропља или, како је још зову, потрк, највећа је наша птица. Живи у јатима у равницама Средње и Јужне Европе, у Северној Африци и Средњој Азији. Највише је има на пространим пољима Румуније, Русије, Шпаније, Француске, Мађарске, Украјине, Немачке, Молдавије, где се налази већина европске популације.

Станиште – код нас се налази у равницама Војводине у Банату. Тренутно постоји микропопулација ове птице у северном Банату (Чока, Кикинда, Јазово, Мокрин) од 28-30 птица које је наша држава ставила под заштиту као природно добро од посебног интереса.

Спољашњи изглед – порасте у дужину преко 100 cm (мужјак), а раширена крила износе 220 cm. Женка је дужине до 70 cm. Одрастао мужјак може да буде тежак преко 15 килограма. Женка је за трећину мања, лакша и блеђе обојена. По великој глави и одебљалом врату мужјак је сличан домаћем ћурану, само што има на подваљку израсту на кострешену браду од меканог рашчешљаног пепељастог перја. Сиве ноге су код дропље дугачке, немају стражњи прст и прилагођене су за трчање у равници. Грудни и тбух су црни. Крила имају по 27 црвенкасто-смећих пера, док реп има око 20 перјаница. Ход дропље је лаган и спор, али ипак може доста брзо да трчи. Дропља је врло плаха и опрезна птица. Преплашена, тешко се диже на кратким крилима, али зато пред опасношћу врло добро трчи. Кад узлети, опет се брзо спушта на земљу, али док је у ваздуху лети доста сигурно.

Исхрана – лети се храни инсектима, мишевима, жабама, семењем разноврсних

трава, репицом и детелином, пасе траву, а веома воли репу и купус. Зими највише пасе лишће уљане репице и младо жито.

Размножавање – пари се у априлу-мају. У то време мужјак живи само поред једне женке. У мају женка у примитивном гнезду на земљи снесе, обично у житу, 2-3 плавкасто-зелена јајета са смећим пругама. На јајима лежи 30 дана након чега се излегу млади. Неколико дана млади су врло неспретни и тешко се крећу, а у младости подлежу разним болестима.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 31.000 до 36.000 парова. У Војводини има од 10 до 12 гнездећих парова. Страдају највише зими, када падне ледена киша, јер им се залече крила, па их лако хватају лисице, мачке и разне птице грабљивице. Дропље спадају у високу дивљач што је реткост када је у питању перната дивљач. Има укусно месо али га је потребно припремити на посебан начин. Велика дропља је код нас трајно заштићена врста.

ЖДРАЛ

Grus grus Linnaeus

Географско распрострањење – ждрал је птица селица, која прелеће преко наших крајева у пролеће, почетком марта и у јесен (октобар-новембар). Лето проводи у пространим средњоевропским равницама, све до Скандинавије и источне границе средњег Сибира, а зиму у Африци, Индији, Јужној Кини, Судану и Сијаму. Главна гнездилишта су у зони Балтика. Код нас често веће групе остају на зимовању.

Станиште – ждрал се до 1949. године гнездио на Власинској тресави, као и повремено по слатинским стаништима Баната. Сада се не гнезди али се на Сланом Копову код Новог Бечеја, на пример, при сеоби зна окупити до 5.000 птица.

Спољашњи изглед – ждрал је врло лепа птица. Израсте око 120 cm у дужину, раскриљен мери 220 cm, а може да буде преко 8 килограма. Живи и до четрдесет година. Основна боја перја му је пепељасто-сива, реп и врхови крилних пера црвенкасти, предњи део врата и предњи део главе су црни, а врат са стране са белом пругом. Црне ноге високе су му око 35 cm, а црно-зеленкаст кљун дугачак је око 9 cm (релативно кратак кљун). Репна пера су му коврцаста, па служи за украс. Тело му је врло складно, ход лаган и достојанствен, а може са залетом од два до три скока брзо и лако да узлети. При лету држи испружен врат и ноге у правој линији. Када лете, јато формирају у облику клина као и гуске. Када је добро расположен, ждрал изводи на земљи веселе скокове, шири крила и прегива телом као да изводи ритмичке вежбе. Јако је опрезан али није плашљив. Да се лако припитомити и брзо се навикне на човека. Припитомљен, изванредан је чувар дома, па крештавом дреком најављује долазак госта у двориште.

Исхрана – храни се жабама, мишевима, пужевима и глистама, пасе траву и младе усеве, радо једе семење траве, корова и житарица, а нарочито воли грашак.

Размножавање – када се ждралови врате у своја летња пребивалишта, остану само кратко време у јату у коме су долетели. После одмора јато се разбија на парове, па сваки пар нађе изоловано место где направи, у каквом скривеном жбуну, примитивно гнездо од суве траве и лишћа. У априлу женка снесе два (1-3) маслинасто-сива јајета са смеђим и сивим пегама, на којима леже и мужјак и женка од 28 до 31 дана.

Занимљивости – пред селидбени пут, скупљају се у јата као и роде, па лете неуморно дању и ноћу док не дођу до одређеног места. За све време зимовања остају у јату, коме се придружују и неке њима сродне домаће птице, које са њима у друштву остану све до пролећа, док ждралови не крену опет на север.

ШУМСКА ШЉУКА

Scolopax rusticola Linnaeus

Географско распрострањење – шљука или, како је још зову, шумска шљука, шљука бена је у Европи птица селица. Лето проводи у ниским шумовитим и мочварним крајевима северне Европе и Азије, а зиму у земљама око Средоземног мора, у Италији, Грчкој, северној Африци и на острвима у Јадранском, Јонском и Средоземном мору.

Станиште – у јесен, када се са севера сели на југ, дођу нам већ у октобру и задржавају се по ниским брањевинама целе јесени, а често и док не падне снег. У приморским крајевима остаје преко целе зиме. У Црној Гори сваке зиме остаје више десетина хиљада шљука. Хрватску прелеће у марту, а пролаз обично траје три недеље. Када се селе, лете само у мањим јатима и то увек ноћу. У јесен, када крећу са севера у јужне крајеве, пролазе изнад брежуљака, а у пролеће се више држе нижих места, па се

у марту могу наћи по равницама, у ниским и сунцу окренутим шумицама. Најрадије се одмарају у влажним шумским пределима, у ситним храстовим, буковим и јововим шумицама са доста стеље и хумусног меканог слоја где налазе довољно хране.

Спољашњи изглед – тело је код шљуке здепасто и збијено. Глава јој је издужена у високо чело. Крупне и црне очи смештене су у глави и мало у страну повучене. Кљун јој је раван, витак и мекан и 7-8 cm дуг, на крају тупо заобиђен и покривен кожом, пун нерава, што јој омогућава да осети покрет сваког црва кад кљун завуче у земљу. Под земљу увлачи кљун, али и језик који је исто толико дугачак и који има нервне завршетке. Шљука порасте у дужину од 30 до 34 cm, а раскриљена широка је око 60 cm. Реп јој је дугачак око 8 cm, а може да буде тешка и до 400 грама, а обично је тежине 250-300

грама. Женка је већа и тежа од мужјака, али нема других разлика. Перје јој је на леђима рђасто-кестењасте боје (црвено-смеђе), а са доње стране пепељасто-рђасте, са тамним попречним пругама и рђастим пегама. Врхови репног перја одозго су сиви, а одоздо бели. Шљука врло добро чује и добро види.

Исхрана – храни се глистама, пужеви-ма и инсектима које кљуном вади из влажне шумске земље, а једе и ситно корење и чупка траву.

Размножавање – шљукe се паре рано у пролеће, а у планинама и до јула, већ за време самог прелетања преко ловишта. У први сумрак, одмах после заласка сунца, када је ведрa ноћ, вечерњу тишину прекида сватовско дозивање мужјака и женке. Најпре мужјак ниско прелеће изнад шумарка и дозива женку, праћен угодним гласањем које не траје дуго. Женке углавном не лете у свадбеном лету. На земљи, мужјак об-

леће око женке, шири крила, бацају главу уназад и застајујући с времена на време, очекује пристанак женке. Постоји јутарњи и вечерњи свадбени лет. Најбоља гнездилишта шљукe су на Голији, Копаонику, Гочу и Старој планини. У априлу, када су шљукe спарене, женка снесе у примитивном гнезду на земљи 3-5, а најчешће 4 жућкасто-пeгaвa јајета. Женка лежи на гнезду, и после три недеље (21-23 дана) излегу се жућкасти пилићи ишарани смеђим пругама. Како шљука ни ноћу не узлеће на дрво, много страда од лисице, куна, творова, ласица, јазаваца, мачака и птица грабљивица.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 1.800.000 до 6.000.000 парова. Шљука у крилном перу на спољној ивици има по једно перце сабљастог типа, који ловци сматрају трофејом и радо се њиме ките. Посебно је цењена због свог меса и црева која се спремају као посебна посланица.

СВРАКА

Pica pica Linnaeus

Географско распрострањење – раширена је по целој Европи и Северној Азији до Јапана.

Станиште – задржава се близу села и градова, по баштама, воћњацима, ливадама и ораницама.

Спољашњи изглед – израсте у дужину око 45 cm, а раскриљена је широка око 55 cm. Реп јој је дуг до 25 cm. Боја перја јој је на глави, врату, гуши и леђима по крилима и репу зелена, а по грудима, трбуху и плећима бела. По земљи и по дрвећу скакуће доста брзо, а када скаче по гранама, при скоку шири реп као лезу. При лету непрестано удара крилима. Врло је лукава, плаха, опрезна, жилава и брбљива.

Исхрана – храни се разним инсектима, гусеницама и зрневљем, хвата младе јаребице, фазане, препелице и све мале птичице, испија јаја фазана, јаребица и свих других птица, из дворишта краде мале пилиће, а у невољи једе и стрвину. Из описаног на-

чина исхране произилази да сврака наноси ловној привреди штете, а пошто тамани и птице певачице и пљачка њихова гнезда, треба је сматрати и индиректном штеточником по пољопривреду.

Размножавање – гнездо прави у крошњи дрвећа или у грмљу од шибља и гранчица. Гнездо је одозго покривено, а са стране има улаз. Изнутра га облепи блатом и простре сеном, перјем и вуном. У априлу снесе женка 4-8 зеленкастих јаја са тамним пегамма, на којима леже и мужјак и женка 17-18 дана. Млади гнездо напуштају са 4-5 недеља.

Занимљивости – у Србији је процењено да има 100.000-150.000 парова, и то у Војводини 30.000-50.000. Сврака је интересантна пошто се лако може припитомити и научити да изговара поједине речи. Припитомљена краде и из куће износи све до чега дође, а нарочито воли светле предмете, прстење, минђуше и слично.

РОД *Corvus* - ВРАНЕ

Гавран

Corvus corax Linnaeus

Географско распрострањење – гавран има највеће распрострањење од свих врста. Живи у Европи, Азији, Северној Америци и на северу Африке. Појављује се у разним климатским областима, од Арктика, до Сахаре. Среће се и до 6.350 метара надморске висине, на Монт Евересту. Распрострањен је на готово четири континента.

Станиште – гавран највише воли шумска станишта, са отвореним подручјима у близини или приобална подручја. Станарица је. Лети се задржава у шумама, у којима се гнезди по високом дрвећу и стенама. Гавран је увек близу насељених места, али ретко у њих залази.

Спољашњи изглед – гавран је једнобојно црна птица, чије перје, нарочито на крилима, има метални одсјај. Дугачак је и до 64

см, а тежак 1-1,5 килограма. Распон крила му износи до 120 см. Има упадљив, клинасти облик репа. Кљун му је снажан и благо повијен ка доле. Реп му је дуг око 25 см, а кљун око 7 см. Црне и љускаве ноге имају на прстима јаке нокте. Реп му је леп и брз а вид оштар.

Исхрана – гавран је сваштојед, а храни се биљном и месном храном. Хвата младе зечеве, јаребице, фазане, препелице, пилиће, тетребе и лештарке. Штетан је пошто испија јаја свих врста птица. Зими једе стрвину и разне отпатке које пронађе.

Размножавање – гнездо гради већ рано у пролеће од грања и лозе. Женка у априлу снесе 4-6 зеленкасто-плавкастих јаја, на којима лежи од 20 до 23 дана. Када женка лежи на јајима храну јој доноси мужјак. О

младима брину оба родитеља. Женка гаврана је врло пожртвована мајка, па младе не напушта ни у највећој опасности. Млади се осамостале са 7-8 недеља.

Занимљивости – гавран је изузетно интелигентна животиња, која је коегзисти-

рала са људима хиљадама година и постала предмет бројних митова, народних предања и књижевних дела. Може се припитомити и научити да изговара поједине речи.

Гачац

Corvus frugilegus Linnaeus

Географско распрострањење – гачац је распрострањен готово у целој Европи, осим крајњих северних и јужних крајева.

Станиште – животни простор су му поља и пашњаци са појединачним стаблима. Задржава се по мањим шумама око поља и ливада, где по свеже заораним пољима тражи храну.

Спољашњи изглед – израсте у дужину до 45 cm, а раскриљен мери и до 90 cm. Има дуг доста дебео и на врху мало повијен кљун, који је у корену пресвучен храпавом кожом. Реп му је дуг око 27 cm. Боја перја је црна са лепим металним преливом.

Исхрана – храни се разним инсектима, глистама и мишевима, у пољу, пасе младе усеве у толикој мери да се засејано поље

често мора преорати. Тражи и испија јаја препелица и птица певачица, па је, с обзиром на овакав начин исхране, доста штетан.

Размножавање – гнезда прави у великом друштву по високом дрвећу, а у априлу-јуни снесе 4-5 јаја сиво-зелених са маслистано-зеленим пегама, на којима лежи 18-20 дана. На гнезду лежи женка а за то време јој мужјак доноси храну. О младима брину оба родитеља. Млади напуштају гнездо са пет недеља. Код нас се гнезди пре свега у Панонској низији и долинама великих река. Гнезди се у колонијама. Птица је станарица.

Занимљивости – У Србији је процењено да има 40.000-80.000 гнездећих парова, и то у Војводини 20.000-40.000.

Врана

Corvus corone corone Linnaeus

Географско распрострањење – распострањена је већином по Западној Европи.

Станиште – лети живи по шумама и пољима, док се зими више задржава око села и градова. Црне вране ноћивају у шуми на високом дрвећу, а у зору се разилазе по пољима где тражи храну.

Спољашњи изглед – израсте у дужину око 45 cm, а раскриљена је широка око 100 cm. Реп јој је дуг око 18 cm, а кљун око 5 cm. Кљун и ноге су јој црни, боја перја исто, а са горње стране на глави која има метални сјај.

Исхрана – храни се разном ситном дивљачи, птицама и њиховим јајима, а када

изгладни, онда у пољу хвата мишеве и инсекте, а зими се често види како са пливајућих санти леда вреба рибу.

Размножавање – гнездо прави од шибља које облаже травом, маховином и длаком. Гнезда прави на високом дрвећу, а у априлу женка снесе 4-6 зеленоплавих јаја, на којима лежи 17-18 (21) дана. Док женка лежи на јајима храну обезбеђује мужјак. О младима брину оба родитеља. Млади гнездо напуштају са 5-6 недеља.

Занимљивости – ова врста у Србији није гнездарица, а до сада постоји само неколико непоузданих посматрања у Војводини.

Сива врана

Corvus corone cornix Linnaeus

Географско распрострањење – сива врана је распрострањена у Ирској, Шведској, Данској, Италији, Балканском полуострву, Аустрији, Немачкој и Русији.

Станиште – животни простор су јој отворени крајеви са дрвећем и грмљем. Птица је станарица, а у нашим крајевима остаје преко целе године.

Спољашњи изглед – израсте до 50 cm у дужину, а раскриљена је широка око 100 cm. Црне ноге су високе око 6 cm, а црни кљун дуг је од 4 до 5 cm. Боја перја јој је на глави, крилима и репу црна са модро-љубичастим преливом, док јој је остало перје пепељасто.

Исхрана – храни се разном ситном длакавом и пернатом дивљачи, хвата птице певачице и у гнездима испија њихова јаја и прож-

дире младунце. У пољима хвата мишеве и разне инсекте, вади из земље посађени кукуруз, перуша и једе кукуруз, а из дворишта краде и односи младе пилиће и пачиће. У ловишту прави велике штете хватајући зечиће, фазанчиће, јаребице, пачиће а такође испија јаја наведене пернате дивљачи.

Размножавање – гнездо прави на умереној висини у крошњама дрвећа, већ почетком априла пре листања дрвећа. Женка снесе 4-6 јаја на којима лежи 20 дана.

Занимљивости – у Србији је процењено да има 130.000-200.000 гнездећих парова, и то у Војводини 60.000-80.000. Веома је штетна у ловиштима, али гнезда не би требало уништавати јер их често заузму друге заштићене врсте птица.

Чавка

Corvus monedula Linnaeus

Географско распрострањење – насељава Европу, западне делове Азије и северозапад Африке. Постоји четири подврсте ове птице.

Станиште – одомаћена је у градовима и на обрадивим површинама.

Спољашњи изглед – црно-сиве је боје, а дугачка од 34 до 39 cm (раскриљена израсте око 30 cm). Реп јој је дуг око 13 cm, а црни кљун само 3 cm. Боја перја јој је на темену, крилима, леђима и репу црна, а одоздо сивкасто-црнкаста. На врату има бело-сиву пегу.

Исхрана – исхрана јој је разноврсна, а састоји се претежно од биљака и бескичмењака. Храни се инсектима, гусеницама, пужевицама и мишевима, пасе у пољу младе усеве, откида са грана воће и зрневље

са стабљика, краде јаја из гнезда свих птица, а за пољопривреду је више штетна него корисна.

Размножавање – задржава се и гнезди у великом друштву око рушевина, звонара, високих зграда, а у новије време највише по далеководним стубовима. Гнездо гради од гранчица и изнутра облаже вуном и перјем. У априлу женка снесе 4-6 (2-9) зелених мрко-пегавих јаја, на којима лежи 17-18 (16-19) дана. На јајима лежи женка, ретко мужјак. О младима брину оба родитеља. Млади напусте гнездо са пет недеља. Гнезди се и код нас.

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 5.200.000 до 15.000.000 парова. У Србији је процењено да има 100.000-150.000 парова, и то у Војводини од 7.000 до 15.000.

РОД *Accipiter* - ЈАСТРЕБОВИ

Јастреб

Accipiter gentilis Linnaeus

Географско распрострањење – ова врста има широко холарктичко распрострањење. Насељава готово целу Европу, као и Азију и Северну Америку. Одрасле птице су типичне станарице, док млади примерци са севера прибегавају сезонским померањима.

Станиште – јастреб је једна од најраспрострањенијих и најприлагодљивијих птица грабљивица Европе. Представља шумску птицу, али је високо адаптилан, па се често налази на гнежђењу непосредно уз људска насеља или у њима (парк шуме у Београду, Келну, Риги, Амстердаму итд.)

Спољашњи изглед – јастреб је дугачак 48-62 cm (реп 18-22 cm). Распон крила му је 135-165 cm. То је највећи представник рода *Accipiter* али неки мужјаци изгледају ситнији од женки копца. Мала, али истакну-

та глава, кратка крила и дугачак реп и мужјака и женки представља одлику првих јастребова овог рода. Јастреб је одоздо тамномрк, са доње стране бео, са густим попречним пругама (пиргаст), а реп му је ишаран широким попречним пругама. Бела „обрва“ је видљива на оба пола, а нарочито на женки. За разлику од копца оба пола су сличне боје. Прилагођен је на брзи лет кроз густу шуму.

Исхрана – исхрана је веома разноврсна и лови плен који му је тренутно најдоступнији. То су првенствено птице средње величине (голуб, креја, дрозд и сл.), а повремено и мањи сисари (веверица, зец, пух).

Размножавање – гнездилешна станишта су свуда по прикладним стаништима од низија до високих планина, као и од

насељених места до дивље и мало измењене природе средине. Гнезда су на дрвету у лишћарским, мешовитим или четинарским шумама. У најбољим стаништима растојање између активних парова је 1,2 километра, а осталих је између 3-6 километара. Гнежђење почиње углавном у првој половини априла. Носи обично 3-4 јајета, а инку-

бација траје 35-38 дана, док младе птице полећу са 35-42 дана.

Занимљивости – укупна европска популација је процењена на 160.000 парова, од чега се у Русији налази око 85.000 парова. Минимална европска популација је процењена на 130.000 парова. У Србији је процењено да има 1.400-1.800 гнездећих парова, и то у Војводини 450-600.

Кобац

Accipiter nisus Linnaeus

Географско распрострањење – кобац је распрострањен широм Палеоарктика, од острва Мадеире и западних обала Атлантика, до источног Сибира, Сахалина и Јапана, као и у централној Азији. Насељава практично целу Европу. Представља птицу станарицу, али поједини примерци са севера прибегавају сезонским померањима.

Станиште – насељава шумска или полуотворена станишта у свим висинским зонама, од низина до високих планина, али преферира разрађене четинарске и мешовите шуме мање старости. За разлику од јастреба, радо настањује рубове високопланинских пашњака, где су лети повољни усло-

ви лова. Зимом се тај део популације спушта у низије, у близини насеља са међама, дрворедима, парковима и воћњацима.

Спољашњи изглед – кобац је муњеви-та грабљивица, сразмерно кратких, заобљених крила и дугачког равно „одсеченог“ репа. Дугачак је 28-38 cm (реп 13-17 cm), а распон крила 55-70 cm. По величини је близак краткопрстом копцу. Женка је до 25% већа од мужјака. У лету маше крилима у брзим „рафалима“. Прилично је таман са горње стране (сив мужјак, тамномрка женка и млади), а светао одоздо (са густим попречним пругама, риђим код мужјака, а мрким код женке и младих). Реп му је са

широким попречним тракама. Бела „обрва“ је упадљива на женки. Од јастреба је виткији, тањи нарочито на грудима, има сразмерно краћа крила, заобљен крај репа и брже замахе крилима.

Исхрана – исхрана је највише усмерена ка мањим птицама (врапци, сенице, зебе, црвендаћи, стрнадице, чворци), али и гугуткама и голубовима, као и ситним сисарима и крупнијим инсектима (скакавци, тврдокрилци). У исхрани копча је до сада регистровано 125 различитих врста птица, међу којима су и ветрушке, па чак и представници сопствене врсте. Лови, пре свега, у ниском и брзом лету са тактиком изненађења, обично након осматрања из заклона.

Размножавање – у новије време, све чешће се налази на гнезђењу непосредно уз људска насеља или у њима (парк шуме или воћњаци). Гнезда су смештена на дрвећу, а у низијама и насељеним местима радо бира свуда присутне сађене четинаре. Гнезђење најчешће почиње крајем априла или почетком маја. Носи обично 4-6 јаја, а инкубација траје 33-35 дана по јајету, док младе птице полећу са 25-30 дана старости.

Занимљивости – укупна европска популација без Русије, износи око 156 парова, док је само у Русији она процењена између 140.000-180.000, а у Турској 3.000-10.000 парова. У Србији је процењено да има 700-900 гнездећих парова, и то у Војводини 50-80.

Краткопрсти кобац

Accipiter brevipes Linnaeus

Географско распрострањење – распрострањен је на Балканском полуострву, у Малој Азији, на Кавказу и у понтско-каспијским степама. Насељава свега десетак источноевропских земаља (Албанија, Србија, Хрватска, Македонија, Мађарска, Ру-

мунија, Бугарска, Грчка, Турска, Украјина, Русија). У Србији се појављује крајем априла и почетком маја, а одлази крајем августа и у септембру-октобру. Зимује у Африци, вероватно у региону Етиопије и Судана. Живи у топлијим, претежно медитеранским и суб-

медитеранским стаништима, у низинама и побрђу до 1.000 метара.

Станиште – насељава обично разређене лишћарске шуме и полуотворене терене, као и воћњаке и дрвореде у речним долинама. Највише му одговарају биотопи полуотвореног типа, испресецани храстовим забранима и старим воћњацима.

Спољашњи изглед – краткопрсти кобац је витка грабљивица, помало соколиког изгледа (нарочито мали мужјаци). Дугачак је 32-38 cm (реп 13-16 cm), а распон крила му је 65-75 cm. Величине је као кобац. Женка је већа од мужјака до 10%. Мужјак има светлоружичасту доњу страну тела, бела крила са доње стране са црним врховима великих вила. У просеку је за 10% крупнији од мужјака копча. Реп са доње стране има 5-6 збијених попречних трака (делује тамно).

Исхрана – храни се крупним инсектима (вилински коњици, скакавци, зрикавци, ровци, попци и цврчци), гуштери, ситни сисари и ређе ситне птице. Храни се и малим змијама, а у агрикултурним пределима радо напада врапце. Лови углавном ниско летећи и обрушавајући се на земљу.

Размножавање – гнезда прави на високом листопадном дрвећу, на споредним гранама. Носи 3-5 јаја у другој половини маја, док инкубација траје 30-35 дана по јајету. Младе птице полећу тек крајем јула или почетком августа у старости од 40 до 45 дана.

Занимљивости – минимална европска популација је процењена на 3.600, а максимална на 5.800 парова. У Србији је процењено да има 8-15 гнездећих парова, и то у Војводини 2-3. Селица је и приликом сеобе образује велика јата.

РОД *Aquila* - ОРЛОВИ

Сури орао

Aquila chrysaetos Linnaeus

Географско распрострањење – распрострањен је у већем делу Европе, са уочљивим одсуством у западној Европи, Енглеској и средњој Русији. Насељава такође Сибир, Северну Америку и неке друге мање пределе на свету.

Станиште – живи усамљено по неприступачним брдско-планинским врлетима, клисурама и кањонима, који су ретко насељени од стране човека. Некада је постојала и мала гнездећа равничарска популација (Фрушка гора), која је крајем XIX века сасвим истребљена. Избегава близину насељених места и подручја под интензивнијим човековим утицајем, као и веће шумске комплексе без чистина и голети и прикладних стена за гнежђење. Типична

је станарица, уз присутно скитање младих примерака.

Спољашњи изглед – сури орао је крупан, снажан, истурене главе, моћног кљуна и дугачког и великог репа. Дугачак је 75-88 cm (реп 26-33 cm), а распон крила му је 204-220 cm. То је најраспрострањенији, а уједно и највећи орао у свом роду. За око 50% је крупнији и око 75% крилатији од мишара. Женка је до 20% тежа и 10% већа од мужјака. Одрастао примерак је уједначено тамномркс са златастом „круном“ и потиљком.

Исхрана – исхрана је веома разноврсна, али се првенствено састоји од сисара и птица, повремено и гмизаваца, а редовно долеће и на лешину. Углавном напада живи плен средње величине на земљи, док крупније животиње

лови само онда када су рањене, изнурене, и онеспособљене за одбрану. Лови на веома широком пространству, па су парови углавном доста удаљени један од другог.

Размножавање – гнежђење почиње крајем фебруара и у марту. Гнезда су искључиво на стенама, иако има појединих информација о гнежђењу на дрвећу. У северној Европи је гнежђење на дрвећу нормална појава. Носи углавном два јајета (1-3) у размацима од 3 до 4 дана, а на њима лежи 43-45 дана, док младе птице излећу са 65-70 дана старости. Углавном преживи само један младунац, који убија другог (каинизам).

Занимљивости – целокупна популација у западном Палеоарктику се процењује на 8.400-11.000 парова, од чега убедљиво највише на Иберијском полуострву и у Скандинавији. У Србији је процењено да има 70-89 гнездећих парова. Европска популација без Русије процењена је на 5.239-5.616 парова, док се руска популација процењује на свега 200-400 парова, а Турска у знатно ширем распону од 100 до 1.000 парова. Убедљиво најважније европско гнездилиште се налази у Шпанији са 1.200 парова, а иза ње следе Норвешка (840), Шведска (680) и Велика Британија (350).

Крсташ

Aquila heliaca Linnaeus

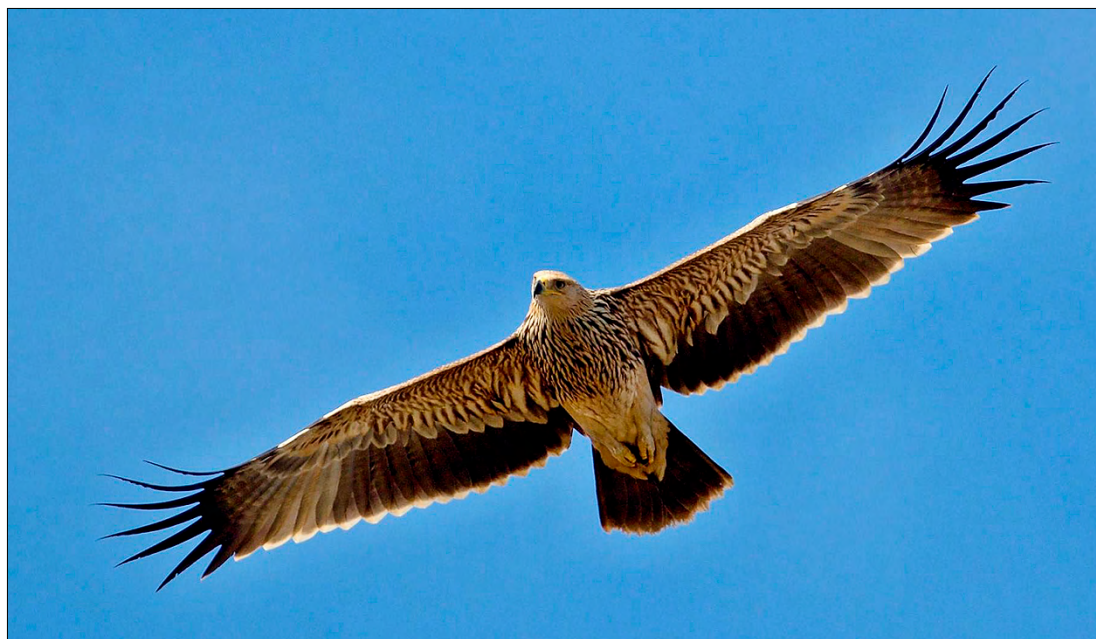
Географско распрострањење – орао крсташ живи као птица селица у равницама и степама југоисточне Европе и Азије. Зиму проводи у топлим крајевима Индије.

Станиште – орао крсташ се креће унутар медитеранске и степске зоне, веома ретко продире у умерену и северну зону. Углавном, он је врста низијских и брдских области до око хиљаду метара надморске висине.

Спољашњи изглед – порасте у дужину око 75 cm (79-84 cm). Дужина крила мужјака износи око 60 cm, а женка до 68 cm. Рас-

криљен, широк је око 200 cm. Када мирује и седи на грани онда му дуга крила прекривају црно оивичен реп. Основна боја перја му је црно-смеђа, а на глави и потиљку нешто светлија. На раменима има белу пегу. Тежина му износи око шест килограма.

Исхрана – ловно подручје ове врсте су првенствено отворени терени-степе, пољопривредна земљишта, разни пашњаци од низијских долина и равница до нижих планинских предела, мањи или проређени шумски комплекси и ређе полупустиње и рубо-

ви мочвара. Главну храну орла крсташа чине живи сисари и птице средње величине и ређе гмизавци. Такође, узима остатке угинулих дивљих и домаћих животиња. Од сисара најчешће су заступљене текунице, зечеви, хрчци, ситни глодари, слепо куче и ретко домаћа мачка и лисица. Од птица голубови, гугутке, коке, вране, домаћа живина и др. Од гмизаваца ретко и локално једе гуштере, корњаче и змије. Изузетно ретко једе инсекте.

Размножавање – гнезди се на високом и старом дрвећу у мањим или проређеним шумама у брдима и нижим планинским пределима, као и долинама и равницама на усамљеном дрвећу. Гнездо гради од грана, гранчица, траве и др. У изградњи гнезда учествују оба пола, женка у већем обиму. Нека гнезда се налазе на пољопривредном земљишту и у близини сеоских насеља. Изузетно ретко се гнезди на високонапонским далеководима и на стењу. За места гнезђења бира она која су мање изложена људским активностима. Орао крсташ полаже јаја током прве половине априла (1-14. априла) на Балкану. У леглу се об-

ично налазе 2-3 јајета, веома ретко једно или четири. Јаја полаже у временском размаку од два до три дана. Има једно легло годишње. Замена легла (поновљено легло) је могуће после пропадања првог. Инкубација траје 43 дана, на јајима леже оба родитеља, ипак женка узима веће учешће. Младунци се излежу током маја (између 13. и 20. маја).

Занимљивости – величина популације орла крсташа је данас на целом ареалу драматично опала и врста је глобално угрожена у свету. На простору целе Европе (до Урала) процењује се да живи између 850 и 1.400 парова. У ужем делу Европе постоји неколико мањих популација: Словачка 25-35 парова, Мађарска 35 парова, Румунија 6-8 парова, Србија 3-4 пара, Македонија 15-15 парова и можда спорадично у Грчкој, Кипру и Славонији. У последње две деценије пад популације је присутан на око $\frac{3}{4}$ европске популације. Једино, мање повећање и стабилизација популација је забележено у Мађарској и Словачкој након предузимања специјалних мера заштите.

Црни орао

Aquila clanga Linnaeus

Географско распрострањење – живи у европском делу Русије, Немачкој и северној Африци, а у ловишта Србије доста ретко долеће.

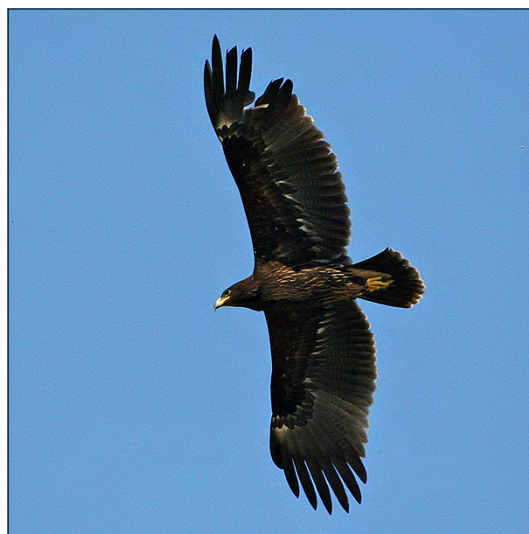
Спољашњи изглед – црни орао или орао клокоташ нешто је мањи од већ описаних орлова. Порасте у дужину око 70 cm (66-74 cm). Дужина крила мужјака износи око 58 cm, а женке до 62 cm. Раскриљен може бити широк и до 190 cm. Основна боја перја му је браон-смеђа до црно-смеђа. На глави и врату перје му је сивкасто, а на грудима постоје тамним пегамма. На репу има 12-14 попречних пруга. Канџе и очи су му жути.

Исхрана – храни се ситним сисарима, птицама, гмизавцима и другим животињама, али се гладан задовољи и лешевима.

Размножавање – гнездо прави на високом дрвећу, у близини вода и мочвара, у које женка снесе 2-3 прљаво-бела и ружичасто округла и смеђе ишарана јајета. Женка

на јајима лежи 42-44 дана, а мужјак је, док лежи на јајима, храни.

Занимљивости – некада се, изгледа, ретко гнездио у северној Србији, а сада се ретко виђа током сеобе и зимовања.

Орао кликташ

Aquila pomarina Linnaeus

Географско распрострањење – распострањен је у северном делу источне Немачке, Пољске, Балканског полуострва и дела Русије. Зимује у Африци, одакле долази и у наша ловишта, где се и гнезди.

Станиште – мешовите шуме лишћара у мочварама, а сели у априлу-септембру.

Спољашњи изглед – орао кликташ (пегави орао) или кликтавац много је сличан орлу белорепану. Перје одраслих јединки је тамносмеђе боје, док је код младих птица попрскано белим пегамма. Дужина тела је 61-66 cm, а крила од 145 до 170 cm и тежак је од 1.500 до 1.800 грама.

Исхрана – храни се ситним сисарима, птицама, гмизавцима и стрвином.

Размножавање – гнезди се на дрвету од априла до јуна, женка снесе најчешће два јајета (ретко три) беле боје са тамносмеђим мрљама, на којима лежи 43 (38-40) дана. Женка лежи на јајима, а само повремено је мења мужјак. О младима се брину оба родитеља. Младунци узлете са 56-64 дана. Ро-

дитељи готово увек одгаје само једног младунца (каинизам).

Занимљивости – процењена бројност у Европи је од 14.000 до 19.000 парова. У Србији је процењено да има 12-15 гнездећих парова, и то у Војводини 7-8 парова. У Србији је веома проређен, а пре свега се гнезди у Срему, Шумадији и Ђердапском језеру.

Степски орао

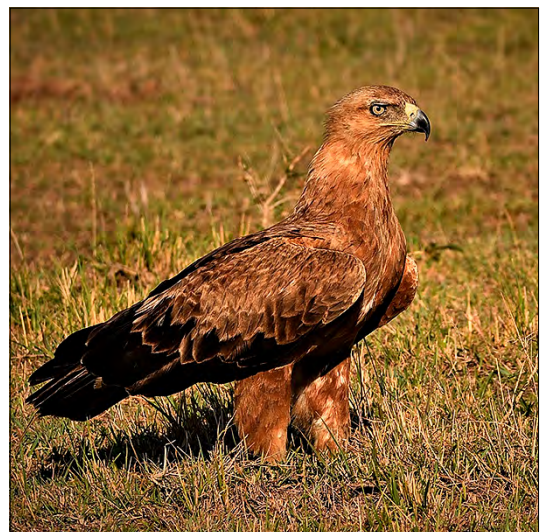
Aquila rapax Linnaeus

Станиште – живи у руским и азијским степама, али понекад залута и код нас.

Спољашњи изглед – дугачак је око 70 cm, а раскриљен мери и до 180 cm. Перје му је светлокестењасто. На ногама има „гаће“ које су црвено-кестењасте. Ноздрве су му дугуљасте и попречно смештене. На врховима крила и репа има рђасто-црвенкасте пеге које праве две пруге.

Исхрана – храни се ситним сисарима, птицама, гмизавцима и стрвином.

Размножавање – гнезди се на високом дрвећу. У мају женка снесе 2-3 јајета на којима лежи 45 дана. О младима брину оба родитеља.

РОД *Haliaeetus Savigny* – БЕЛОРЕПАН И ДРУГИ

Белорепан

Haliaeetus albicilla (Linnaeus, 1758)

Физичке одлике – Орлови белорепани су огромне птице са дугим, широким крилима. Дужина од врха кљуна до врха репа износи 76–94 cm, распон крила је 190–240 cm, тежина, мужјаци су тешки 3,8–4,2 kg, а женке 4–6 kg. Репови су им релативно кратки и клинастог облика. Имају велике кљунове и прилично дугачке вратове. Због правоугаоног профила њихових дугих, широких крила, понекад се каже да подсећају на огромне “летеће тепихе“. Полно зреле птице су углавном једнолико смеђе, са жућкастим главама и јарко белим реповима. Млади су тамније црвенкастосмеђе боје са црним врховима перја. Репови су

им тамни, али понекад могу бледо сијати на небу када се гледају одоздо. Младе птице перје у колориту одраслих птица стичу тек у доби од 4-5 година. Младе или скоро одрасле птице од одраслих птица разликују врхови белих репова који и даље могу бити обележени уском тамном траком.

Распрострањеност – Насељава читав северни и умерени појас Евроазије од јужне тундре до Турске, Ирана, источне Кине, као и југ Гренланда. Реинтродукован је у Великој Британији - Шкотској и Ирској.

Већина парова која се гнезди у Србији се налази у Војводини. Поред тога у периода размножавања се редовно виђају у Београ-

ду, Мачванској, Колубарској, Подунавској, Браничевској и Борској области.

Подврсте – 1. *Haliaeetus albicilla albicilla* (Европа, север Азије до Индије и Кине); 2. *Haliaeetus albicilla groenlandicus* (Гренланд).

Популација и тренд популације – Процењено је да у Европи гнездећа популација броји 9.000-12.300 гнездећих парова, што представља 17.900-24.500 полно зрелих јединки. Европа чини 50-74% глобалног ареала, па је глобална величина популације процењена на 24.200-49.000 полно зрелих јединки. Бројност европске популације се повећава. Популација у Србији је процењена на 112 до 139 гнездећих парова.

Станиште – Начином исхране везани су за реке, језера и приобаља мора која су богата рибом и воденим птицама, са дрвећем које је високо и угодно за гнезђење. Зиму проводи и на местима око вештачких базена – рибњака.

Исхрана – У исхрани доминирају рибе тешке до 3 kg. Храни се и сисарима до величине зеца, болесним или ослабљеним птицама, стрвином и смећем. Лови плен тако што у лету канцама извлачи рибу из повр-

шинског слоја воде, не зарањајући дубоко, за разлику од орла рибара који то чини.

Размножавање – Пар на својој територији има неколико гнезда саграђених углавном на листопадном дрвећу (храст, бела топола и др.), која мењају током појединих година. Веома масивна гнезда (понекад више од 2 m висине и пречника), која се користе неколико година, парови граде на великом дрвећу, ређе на стенама или литицама у зони тундре. У марту женка снесе 1-3 јаја. Инкубација се наставља током 38-42 дана. Младунци остају у гнезду 80-90 дана. Почињу да се гнезде са 5-6 година старости.

Животни век – Најстарија јединка је имала 27 година.

Миграција – Станарица је у средњој и јужној Европи, док популације са севера и са истока мигрирају. Зимују на Средоземљу и у Африци.

Статус заштите и угрожавајући фактори – Према IUCN Црвеној листи уврштен је у најмању бригу. Претње које утичу на ову врсту укључују губитак и деградацију мочвара, људско узнемиравање и прогон, загађење животне средине, судар са генераторима ветра и неселективно коришћење отрова.

Савремене методе шумарства смањују доступност одговарајућег станишта за гнезђење (Orta i sar. 2013). Органохлорни пестициди и загађење тешким металима довели су до смањења успеха у размножавању, посебно у Балтичком региону.

У Србији се на основу стања гнездеће популације сматра скоро угроженом врстом (Црвена књига фауне Србије III, 2018).

Ловни статус – Није ловна врста, већ припада строго заштићеним врстама у Србији. Према Правилнику о одштетном ценовнику за утврђивање висине накнаде штете проузроковане недозвољеном радњом у односу на строго заштићене и заштићене дивље врсте казна за убијену јединку износи 400.000 динара.

РОД *Buteo* - МИШАРИ

Мишар

Buteo buteo Linnaeus

Географско распрострањење – раширен је по целој Европи, а има га и у Србији.

Станиште – најчешће се настањује у шумама које се граниче са пољима и ливадама, на којима налази обиље хране.

Спољашњи изглед – мишар је сличан јастребу кокошару, са којим га неупућени често замене, иако им се начин живота и лет доста разликују. Мужјак порасте у дужину око 50 cm, а женка до 60 cm. Широка крила, која су му скоро исте дужине као и реп, износе код мужјака око 38 cm, а код женке 42 cm. Раскриљен мужјак широк је око 130 cm, а женка до 150 cm. Реп му је на крају заокружен и украшен са 10-14 уских тамних пруга. Очи су код младих смеђе, а код старих примерака жуте. Ноге су му црвенкасто-жуте, позади голе, спреда скоро до половине обрасле

перјем, а мере око 7 cm. Боја перја му је различита, али је углавном мрка. Преовлађује смеђа одозго, а одоздо загасито-жућкаста. Жути кљун му је кратак, доста слаб, кукаст и већ у корену савијен на доле. Мужјак може да буде тежак око 700 грама, а женка око 950 грама. Док лети, рашири реп у лепену и кружи изнад поља лагано и тромо, при чему пажљиво пази, не би ли на земљи угледао миша, змију или каквог инсекта.

Исхрана – храни се мишевима, пацовима, жабама, хвата хрчке и текунице, а напада и све врсте ситне дивљачи, слабе јаребице, препелице и фазане. Због своје тромости, здраву и виталну дивљач тешко може ухватити. Овог мишара називају и „летећа мачка“ пошто годишње потамани око 10.000 мишева.

Размножавање – гнездо прави на високом дрвећу, у које женка у априлу снесе 2-4 зеленкасто-бела јајета на којима лежи 28-31 дан. Мужјак и женка се брину о младима. Млади се осамостале са 7-8 недеља. Гнезди се код нас.

Занимљивости – у Србији је процењено да има 2.600-3.400 гнездећих парова, и то

у Војводини 800-1.000. Због тамањења мишева, текуница, хрчкова и пацова, користан је за пољопривреде, али не и за ловиште пошто хвата слабију дивљач и чини знатне штете. После ветрушке, то је најбројнија гнездарица Србије међу дневним грабљивицама, а зими је далеко најбројнија.

Гаћасти мишар

Buteo lagopus P.

Географско распрострањење – гаћасти мишар живи у Европи, Азији и Северној Америци. Сличан је обичном мишару, али је од њега већи, шаренији и дужих грила. Гаћасти мишар је птица селица, која се гнезди у северним земљама. Распрострањен је у Норвешкој, Финској, Шведској и Русији. У наша ловишта доста ретко долази, а када дође задржава се од новембра до марта. Гаћасти мишар је заправо северни мишар, који се код нас појављује само од јесени до пролећа.

Станиште - гнезди се у северним тундрама, а код нас долази зими на пољопривредна земљишта. Осматра са усамљеног дрвећа, стубова, зида или земље, а када лови,

лети на висини од 50 до 150 метара од тла. Код нас зимује, долазећи из Скандинавије и Финске, од новембра до марта, некада од децембра до фебруара.

Спољашњи изглед – нарасте у дужину 50-60 cm, па је нешто већи од мишара. Крила су код мужјака око 40 cm дугачка, а код женке до 45 cm. Раскриљен мужјак широк је око 120 cm, а женка може да буде и до 130 cm. Ноге су му обрасле, као и код орла, перјем до прстију, па се по томе разликује од обичног мишара. Реп му је доста кратак, лепезасто широк и украшен само једном широком тамном пругом и оивичен белом бојом. Дужина репа код мужјака је око 20 cm, а код женке око 25 cm. Мужјак је тежак

око 800 грама, а женка и до 1,100 грама. Основна боја перја му је отворенија и светлија него код обичног мишара. Најчешће је бео са доње стране, осим упадиљвог тамног појаса на трбуху, тамних мрља на прегибу крила, тамног руба репа и тамних врхова крила. Са горње стране упадљиво му је бео реп, наспрам осталих тамних делова. Често лепрша у месту (као ветрушка).

Исхрана – храни се, као и обичан мишар, мишевима, пацовима, змијама и жабама. Претежно се храни ситним сисарима које лови на тлу, било обрушавајући се из ваздуха, било са осматрачнице. Дневно му је потребно 4-6 ситних сисара (80-120 грама).

Зими такође воли највише ситне сисаре, нарочито волухарице, а ређе птице. Насрће на ситну дивљач више од обичног мишара, па је у ловачком погледу штетан. И нашим ловиштима их нема много, па су штете од њих мале.

Размножавање – гнезди се већином на земљи, а такође на ниском дрвећу или мањим узвишењима. Гнезди се од априла до јуна када женка у гнездо снесе око 3-4 прљавобелих до зеленкастобелих јаја са тамним мрљама. Женка лежи на јајима 31 (28-31) дан, а често се деси да је мења мужјак. О младима брину оба родитеља, а млади се осамостале са 6-7 недеља.

Риђи мишар

Buteo rufinus С.

Географско распрострањење – риђи мишар насељава крајњи југоисток Европе на Балканском полуострву, као и делове јужне Русије и Кавказа, затим Малу и Средњу Азију са Казахстаном, делове Блиског истока и северну Африку. Одрасле птице су у север-

нијим крајевима углавном селице, иако има зимских посматрања, док су у Медитерану вероватно станарице. Изражено је лутање птица у вангнездилишном периоду, када се виђају далеко на северозападу. Гнездилишна станишта су пре свега у сувим и жар-

ким стаништима степског и полупустињског типа.

Станиште – насељава брдскопланинске области Србије, али се све чешће виђа по равницама Војводине. Гнезди се у стенама и стрмим камењарима, мада понекад користи и дрво.

Спољашњи изглед – спада у најкрупнијег мишара у Европи. Дугачак је 50-65 cm (реп 19-42 cm). Распон крила му је 126-148 cm. Крупнији је и од обичног и од гаћастог мишара. Од мишара има дужа крила и већи реп. Женка је за око 5 до 10% крупнија од мужјака. Боја му је промењива, али већина има наранцасто-мрко тело и доња покривена пера крила, таман трбух и крупне мрље на прегину крила, као и црне врхове крила насупрот светлој глави (претежно белим вилама) и скоро белом или светлонаранцастом репу (гледано одоздо). Мужјак и женка су доста слични. Најчешће га замењују са тзв. степским мишаром, североисточном

расом мишара и повремено са гаћастим мишаром. Код овог последњег боја репа је бела са црном рубном траком, што олакшава разликовање.

Исхрана – исхрана је доста разноврсна и усмерена ка најдоступнијем плену, а лови са земље или кружењем у ваздуху. То су првенствено гмизавци (гуштери, змије), ситни сисари (текунице, волухарице, мишеви, кртице, ретко зечеви), повремено птице (шеве, дроздови, препелице), као и крупнији инсекти (скакавци, попци).

Размножавање – гнезђење почиње крајем марта или почетком априла. Носи 3-4 јајета, а инкубација траје најмање 28 дана, док младе птице полећу са око 40-42 дана.

Занимљивости – у Европи живи 20% укупне популације у оквиру девет земаља, а процењена бројност је, без Русије, око 246-349 парова. У Србији је процењено да има 30-40 парова.

РОД *Falco* - СОКОЛОВИ

Сиви соко

Falco peregrinus T.

Географско распрострањење – сиви соко има космополитско распрострањење. Насељава знатна пространства Евроазије, од Португала на западу, преко централне Азије до Јенисеја на истоку. Живи такође у Африци, на оба америчка континента, као и на другим континентима и деловима света. Европско распрострањење обухвата практично све земље старог континента, са тим да је уочљиво редак уз западне обале Атлантског океана, као и у зони Балтика.

Станиште – живи пре свега по брдско-планинским крајевима Србије, иако се током лова редовно виђа изнад кањона или високопланинских пашњака. Избегава потпуно обешумљене пределе, као и велике шумске комплексе без стена и лити-

ца. У већем делу Европе је станарица, иако поједине северније популације предузимају сеобу, а младе птице скитњу. У Србији се виђа током целе године, с тим да је лети у брдско-планинским крајевима, а током других годишњих доба је редован у низијама, нарочито зими по насељеним местима.

Спољашњи изглед – сиви соко је масиван и снажан („набијен“), округле главе, шиљастих крила широке основе, широког надрепка и сразмерно кратког репа. Дугачак је 36-48 cm (реп 10-13 cm), а распон крила му је 95-110 cm. Одрасли примерци имају уједначено тамне горње делове главе, крила и леђа и на лицу изразите „бркове“ (израженије него код иједног другог сокола). Лети снажно, брзо и вешто.

Исхрана – храни се искључиво птицама, нарочито оним средње величине (домаћи и дивљи голубови, гугутке, грлице, креје итд.), иако може да савлада и знатно крупнији плен (дивља патке, гуске, лабудове). Плен увек хвата (лови) у лету.

Размножавање – у Србији се највише гнезди на стенама, иако има случајева гнежђења на грађевинама (зидине, торњеви, високе зграде, каменоломи), или пак на дрвећу или директно на земљи у средњој и северној Европи. Заузима гнезда других

врста или јаја носи директно на подлогу. Гнежђење углавном почиње у другој половини марта. Носи 3-4 (2-6) јаја у размацима од 2 до 3 дана, на њима лежи 29-32 дана, док младе птице излећу са 35-42 дана старости.

Занимљивости – европска популација је дефинисана на 12.000-25.000 парова. У Србији је процењено да има 75-90 парова. У свету постоји чак деветнаест подврста од којих се у Србији повремено гнезди у Војводини, а редовно у осталим крајевима.

Кршки соко

Falco biarmicus T.

Географско распрострањење – кршки соко насељава пре свега Африку, а периферно Средњи исток и југ Европе. Европско распрострањење обухвата девет земаља на југоистоку Медитерана (Италија, Хрватска, БиХ, Србија, Црна Гора, Албанија, Македонија, Грчка, Турска).

Станиште – типична је станарица, али су запажене локалне скитње. Живи, пре свега, по жарким и сувим пределима, често без водених токова и значајнијег растиња. Преферира подручја са мање од 500 мм та-

лога годишње. Лакше подноси екстремне услове станишта и мању понуду хране од сродног сивог сокола. У Србији се гнездилишна станишта налазе на југу, искључиво на кречњачким сувим планинама средњих висина. Гнезди се увек на полицама стена. Углавном заузима стара гнезда гаврана, орлова или лешинара, или преотима нова гнезда од истих врста.

Спољашњи изглед – представља елегантног и окретног сокола већих димензија. Крашки соко је средње величине, тер-

динамичних линија, дугачког тела и репа, и дугачких крила тупог врха. Нема снагу сивог сокола, али је исто тако „елегантан“. Дугачак је 34-50 cm (реп је 12-15 cm), а распон крила му је 90-115 cm. Нешто је већи од сивог сокола, приближно као степски соко. Женка је до 15% крупнија од мужјака. Перје одраслих је промењиво, али риђаста или жућкаста боја темена и потиљка у контрасту са тамним леђима је обележје за распознавање. Одрасли се лако разликују од сивог сокола по грађи (тупљи врхови крила, који су ужи, и дужи реп) светлијем темену и светлијој страни тела.

Исхрана – му се састоји од малих и средњих птица, али једе и неке друге кичмењаке и крупне инсекте. Најважнији

плен су му голубови и дроздови, али лови и много мање птице, као и глодаре, зечеве, слепе мишеве, змије, жабе, скакавце итд. Углавном лови у пару, што му омогућује лакшу прехрану у сиромашним стаништима, у ваздуху или на земљи.

Размножавање – за гнежђење су му потребне литице и кршеви, па је везан распрострањењем за таква станишта на југоистоку Европе. Гнежђење почиње већ крајем фебруара или почетком марта. Носи 2-3 (4) јајета у размацима од два дана, на њима лежи 32-35 дана, док младе птице излећу са 44-46 дана старости.

Занимљивости – европска популација је процењена на 480-900 парова. У Србији је процењено да има 4-6 гнездећих парова.

Соко ластавичар

Falco subbuteo L.

Географско распрострањење – насељава знатна пространства Евроазије, од Португала на западу, преко централне Азије до Камчатке, Сахалина и Јапана. Насељава и северну Африку. Европско распрострањење обухвата практично све земље старог кон-

тинента. Ластавичар је типична селица. Из Србије углавном одлази током септембра, ређе у октобру, а враћа се током априла. Рокови сеобе зависе од селидбених померања мањих птица, посебно ластва. Зимовалишта им се налазе у тропској Африци.

Станиште – живи, пре свега, по равницама и побрђу, иако се редовно у лову виђа и изнад високопланинских пашњака на висинама од 2.000 метара. Избегава потпуно обешумљене пределе, као и велике шумске комплексе без отворених терена.

Спољашњи изглед – ластавичар је витак, елегантан соко дугачких крила, задивљујуће брзине и акробатске вештине у лову на летећи плен. Дугачак је 30-36 cm (реп 8-10 cm), а распон крила му је 82-92 cm. Већи је од малог сокола и по величини је близак ветрушки, али краћег репа. Женка је до 10% крупнија од мужјака и има шири крила. Перје му је прилично тамно, са изразитим пецкама на доњој страни тела. Комбинација беличасте гуше и риђих „гаћа“ и подрепка је важно обележје за распознавање. Оба пола су слична.

Исхрана – храни се углавном ситним птицама (ласте) и инсектима, а знатно ређе

слепим мишевима, малим сисарима и гмизавцима. Радо лови у сумрак, као и вилинске коњице изнад влажних станишта.

Размножавање – гнезди се најчешће на дрвећу, у заузетим или слободним гнездима врана, сврака или неке друге грабљивице. У новије време се све чешће гнезди на далеководним стубовима по агрикултурним површинама равница. Гнежђење почиње веома касно у односу на друге грабљивице, тек од друге половине маја, што је условљено присуством довољне количине хране и ослобађања гнезда од раних гнездарица чија гнезда он затим наслеђује. Носи 3 (2-4) јајета, у размацама од два дана, на њима лежи 28-32 дана, док младе птице излећу са 28-34 дана старости.

Занимљивости – минимална европска популација је дефинисана на 58.000 парова. У Србији је процењено да има 420-570 парова, од тога у Војводини 150-200.

Ветрушка

Falco tinnunculus L.

Географско распрострањење – ветрушка насељава практично целу Европу као и већи део Азије, северну Африку. Остале подврсте насељавају јужну Азију и Африку, као и острва по околним морима. Европско распрострањење обухвата све земље. Углавном спада у станарице, иако су северноевропске популације селице. Млади примерци предузимају широка лутања.

Станиште – насељава практично све висинске зоне од долина до високих планина и најразличитија станишта, под условом да у близини има отворених терена повољних за лов. Посебно је уочљива њена прилагођеност да живи у близини човека, па чак и у центрима великих градова, због тога што добро подноси човекову близину под условом да није директно прогањана. Може опстати на јако сиромашним стаништима, док избегава велике шумске комплексе без отворених терена.

Спољашњи изглед – ветрушка је мали и витки риђи соко са дугим крилима и репом. Дугачка је 32-35 cm (реп 12-15 cm), а распон

крила јој је 71-80 cm. Женка је мало крупнија од мужјака. Мужјак је живих боја са горње стране (риђе-сиве), а женка и млади су углавном уједначених боја.

Исхрана – храни се углавном ситним сисарима, затим малим птицама певачицама, а у појединим периодима године значајна храна су инсекти. На пољопривредном земљишту су главна храна волухарице, а у насељеним местима ситне птице, пре свега врапци и сенице.

Размножавање – гнезда могу бити на великом броју подлога: на дрвету, жбуну, стени, далеководу, згради, рупи у лесном одсеку, итд. Гнезђење почиње крајем марта или у

априлу. Носи обично 3-6 (1-9) јаја у размацима од 1-2 дана, на њима лежи 27-29 дана, док младе птице излећу са 27-30 дана старости.

Занимљивости – европска популација је дефинисана у распону од 330.000 до 500.000 парова. У Србији је процењено да има 3.000-4.000 гнездећих парова, од тога у Војводини 1.300-1.700. Спада свакако у најпознатију и свуда присутну врсту сокола у Европи. Има карактеристичан начин лета и лепршања приликом лова.

Белонокта ветрушка

Falco naumanni F.

Географско распрострањење – белонокта ветрушка насељава пре свега земље Средоземља, као и делове средње и источне Европе, затим северну Африку, Малу и централну Азију до Кине, Блиски и Далеки исток. Европско гнездилишно распрострањење обухвата 18 земаља. Европска популација износи 10.000-17.000 парова. У Србији је процењено да има 0-6 гнездећих парова, и то у Војводини од 0-1.

Станиште – насељава термофилна станишта отвореног типа са мало растиња и пуно голети и камењара, или на културној степи ниског интензитета обраде. Спада у групу птица селица. Главна зимовалишта су у Африци јужно од Сахаре. Из Србије одлази крајем августа и у септембру, док се враћа

углавном током априла. Живи по низијама, ретко изнад 500 метара висине, мада се виђа и по планинама. Крајем лета излази на планинске пашњаке да лови скакавце. Радо се гнезди по зградама у насељима, као и по старим црквама, тврђавама и зидинама. Карактеристика врсте је да се групише, како на гнездилиштима (колонијама), тако и током лова и сеобе.

Спољашњи изглед – нежне је грађе, са уским крилима и витким репом. Дугачка је 29-32 cm (реп 11-12 cm), а распон крила јој је 58-72 cm. У просеку је нешто мања од ветрушке. Женка је једва нешто дужа од мужјака, али видљиво крупнија. Лет јој је лакши од обичне ветрушке. Одрасли мужјак је живих боја. Женке и млади су

уједначено обојени и врло слични ветрушки. Бели нокти су свим узрастима знак распознавања. Белонокта ветрушка је виткија, ужих и шиљастих крила, тањег репа, на ком су средња пера видљиво продужена. Замаши крилима су брзи и плитки. Најбоље обележје мужјака је сиво-плаво велико покривно перје са горње стране крила.

Исхрана – храни се углавном инсектима у лету или на земљи. Најчешћа храна су скакавци, зрикавци, попци, ровци, тврдокрилци, као и летећи мрави. Ретко лови ситне сисаре и птице, а у неким крајевима

доста се храни гуштерима. Радо лови у сумрак, често изнад уличне расвете насеља где се скупљају инсекти, као и на земљи када се намноже скакавци.

Размножавање – гнежђење углавном почиње у првој половини маја. Носи обично 3-5 (2-8) јаја у размацама од 1 до 2 дана, на њима лежи 28-29 дана, док младе птице излећу са 28-30 дана старости. Гнезда су смештена на стенама или прикладним местима на људским грађевинама, а у Панонији и у рупама у лесним одсецима или напуштеним гнездима врана.

Сива ветрушка

Falco vespertinus L.

Географско распрострањење – сива ветрушка је распрострањена у централном Палеоарктику. Насељава делове средње и источне Европе, а делимично и прибалтичке земље све до севера (средња Финска). На исток залази у Сибир, до граница степских и шумо-степских предела. Европско распрострањење обухвата око двадесет земаља, највише црноморски басен. Из Србије одлазак почиње у августу/септембру, док се у пролеће враћа током априла и у првој половини маја. Зимује, пре свега, у јужној Африци, иако има посматрања и у другим региони-

Станиште – насељава отворене низијске пределе, прошаране појединачним стабли-

ма, дрворедима и шумама. Живи најчешће у степским и шумо-степским стаништима, мање или више промењеним од стране човека, па чак и на пољопривредним површинама, под условом да има места за гнежђење. Углавном се не гнезди изнад 300 метара надморске висине, иако се током сеобе често виђа изнад планинских гребена и висоравни. Избегава пространа шумска подручја или она без пространих пашњака и других отворених станишта. Због начина исхране принуђена је да се сели.

Спољашњи изглед – по изгледу и лету подсећа на сокола ластавичара, а по начину живота на обичну ветрушку. Прилично је мали соко нежне грађе, који обликом

и летом подсећа на ластавичара, а по лепршању и начину живота на ветрушку. Дужина сиве ветрушке је 29-32 cm (реп 10-11 cm), а распон крила јој је 66-78 cm. Мања је од ветрушке, приближно величине мужјака ластавичара, али је репатија. Женка је масивнија од мужјака, али није дужа. Одрасли мужјак је таман, осим нешто светлијих вила и тамнориђеог трбуха и „гаћа“ и јаркоцрвених ногу, восковице и „наочара“. Одрасла женка и млади немају црвене ноге, а перје им је углавном двобојно са преовлађујућим жућкастим тоновима.

Исхрана – одрасле птице се готово искључиво хране инсектима, док младунце већином хране ситним кичмењацима. Ин-

секте лови у лету или се на њих обрушава на земљу са гране или жице.

Размножавање – током целе године живи у групи, а гнезди се углавном колонијално. Гнезди се најчешће на дрвећу, у заузетим или слободним гнездима гачаца, сивих врана, сврака или неке друге грабљи-вице. Гнежђење почиње у првој половини маја. Носи 3-4 (2-6) јаја у размацима од два дана, на њима лежи 22-23 дана, док младе птице излећу са 27-30 дана старости.

Занимљивости – европска популација је дефинисана у распону од 26.000 до 39.000 парова. Представља једну од најособенијих и најлепших врста међу соколовима. У Србији је процењено да има 100-150 гнездећих парова.

Степски соко

Falco cherrug G.

Географско распрострањење – степски соко има холарктичко распрострањење. Насељава већи део Европе, с тим да одсуствује у њеном западном делу, у Енглеској и средњој Русији. Насељава такође Сибир и Азију до Јапана, као и Северну Америку. Делимична је селица, али се повремено задр-

жава током зиме у нашим крајевима. Од новембра до фебруара, ипак, обично напушта северне делове наше земље. Зимовалишта су му око Средоземног мора и Африка.

Станиште – то је соко отворених предела степског типа. За разлику од већине других крупних соколова, претежни

део плена су му сисари. Живе у степским и шумостепским стаништима и на рубовима шума. Лови на травнатим стаништинама, по ритовима и обрадивим површинама, а за гнежђење му је обично потребно високо дрво. Лови на даљини од преко двадесет километара од гнезда. Код нас се редовно гнезди само на неколико места у Панонском делу земље и Неготинској крајини.

Спољашњи изглед – дугачак је 45-55 см (реп 16-17 см), а распон крила му је 102-126 см. У просеку је мањи од сокола ловца, а већи од сивог сокола. Одоздо је тамносмеђе боје, без плавичастих или сивих тонова. Реп му је без пруга, са светлим пегима. Одрасли имају упадљиво светлу главу. Млади и неки одрасли имају са доње стране крила тамнију пругу наспрам светлих летњих пера (вила). Лет му је лењи и мекши од сивог сокола. Оба пола су слична.

Исхрана – главни плен су му глодари, нарочито текунице, волухарице и хрчци, понекад зечеви, јежеви и ласице. Од птице најрадије лови гачце, голубове, шеве, плиске, али може да убије далеко већи плен (чапљу). Мањи плен једе у лету, а крупнији односи на грану где га черупа и рашчеречује. Најчешће лови на отвореном али користи различите ловне технике. Када лови плен на тлу, лети ниско, кружи у ваздуху или осматра са гране. Обрушава се и на птице у лету, рачунајући на изненађење. Код нас највећу улогу у исхрани степског сокола имају текунице.

Размножавање – гнежђење почиње обично првих дана априла. Гнездо је најчешће на високом дрвећу, 15-20 метара изнад земље, понекад на делеководном стубу. Користи туђа гнезда, обично крсташа, белорепана, гаврана, мишара и других, које не поправља, нити облаже и користи их више година узастопно (понекад има и више алтернативних гнезда). Гнезди се појединачно. Јаја су широко овалног облика, без сјаја, бледожућкаста, или бледосмеђа, густо умрљана риђастим пегима. Женка снесе 3-5 (2-6) јаја у размацама од око два дана. Обародитеља леже (женке дуже) 28-30 дана, обично почев од првог јајета, тако да се младунци не излегну истовремено. У почетку, женка их греје и храни младунце убацујући им храну у кљун, док мужјак лови, а касније заједно хране младе и лове. Младунци полећу 40-50 дана, а осамостаљују се са 30-45 дана након излегања. Полну зрелост достижу после две године.

Занимљивости – целокупна популација у западном Палеоарктику се процењује на 5.000-6.500 парова, од чега убедљиво највише на Иберијском полуострву и у Скандинавији. Европска популација је процењена на 360-540 парова. У Србији је процењено да има 50-60 гнездећих парова. Угрожен је криволовом, сакупљањем јаја и младунаца, а нарочито нарушавањем станишта, односно претварањем степских у обрадиве површине.

ЛИТЕРАТУРА

- Ристић З. (1995): Елементи динамике популације пољске јаребице (*Perdix, perdix* L.) у Војводини као основ за одређивање степена рационалног коришћења, Ловачки савез Војводине, Нови Сад.
- Ристић З. (2005): Фазан, монографија, Библиотека „Меморија“ Сомбор.
- Ристић З. (2009): Оцењивање ловачких трофеја, књига, Сајнос, Нови Сад.
- Ристић З. (2011): Гајење и заштита дивљачи, уџбеник, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство Нови Сад.
- Ристић З. (2013): Познавање дивљачи са основама кинологије, уџбеник, Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство Нови Сад.
- Ристић З. (2013): Зоологија дивљачи и ловна таксономија (I том - Длакава дивљач), књига, „Љубостиња“ Трстеник.
- Ристић З. (2015): Оцењивање ловачких трофеја - Друго проширено и допуњено издање, књига, „Лорист“, Петроварадин.
- Ристић З. (2017): Биоекологија свих врста фазана у свету и њихово гајење (авикултура), књига, МАХИМА GRAF, Петроварадин.
- Ристић З., Ристић Н. (2019): Биоеколошке карактеристике зеца (*Lepus europaeus* Pall, 1778), књига, МАХИМА GRAF, Петроварадин.
- Ристић З., Бриндза Л. мл. (2020): Срна *Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758., књига, штампа: МАХИМА GRAF, Петроварадин.
- Ристић З., Бриндза Л. мл. (2020): Газдовање популацијом срна - Срна *Capreolus capreolus* Linnaeus, 1758., књига, МАХИМА GRAF, Петроварадин.
- Ристић З., Ристић Н. (2021): Биологија, лов и угроженост птица Европе, књига Издавач МАХИМА GRAF Петроварадин.
- Ристић З., Костић Б. (2021): Пољска јаребица, књига, МАХИМА GRAF Петроварадин.
- Ристић З., Костић Б. (2022): Муфлон (*Ovis aries musimon* Pall, 1811.), књига, МАХИМА GRAF, Петроварадин.

Електронски извори литературе и фотографије

<https://unsplash.com/>

https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

Велика захвалност на уступљеним фотографијама

Немања Ристић, Зоран Ристић, Јарослав Пап, Михајло Бајандић,
Мартин Цандир, Hlasek cz.